

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**EKONOMİK BÜYÜME VE SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK KALKINMADA
BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

Dilek TANDOĞAN

ARALIK-2012

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**EKONOMİK BÜYÜME VE SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK KALKINMADA
BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

Dilek TANDOĞAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan ÖZYURT

ARALIK-2012

TRABZON

ONAY

Dilek TANDOĞAN tarafından hazırlanan Ekonomik Büyüme ve Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınmada Bankacılık Sektörünün Rolü adlı bu çalışma 26.12.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oy birliği/oy çokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Cevat GERNİ (Başkan)

Prof. Dr. Hasan ÖZYURT (Üye)

Prof. Dr. Haydar AKYAZI (Üye)

Prof. Dr. Hüseyin DAĞLI (Üye)

Doç. Dr. Mustafa Kemal DEĞER (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Dilek TANDOĞAN

26.12.2012

ÖNSÖZ

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma, toplam hasıladaki artışın yanında sosyal ve çevresel unsurlardaki iyileşme ve ilerlemelerin bir arada değerlendirilmesi gerekliliğinin üzerinde durmaktadır. Ayrıca günümüz kuşaklarının olduğu kadar gelecek kuşakların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik süreçlerin bu doğrultuda planlanmasının gerekliliğine de vurgu yapmaktadır. Bankacılık sektörünün büyüme sürecindeki rolü pek çok araştırmaya konu olmuş ve önemi üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada, ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecinde bankacılık sektörünün rolünün ne olduğu araştırılmış ve sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Doktora eğitimim süresince ve bu çalışmanın her aşamasında değerli önerileriyle bana yol gösteren, ilgi, sabır, yardım ve her türlü desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım sayın hocam Prof. Dr. Hasan ÖZYURT'a sonsuz şükran ve teşekkürlerimi sunarım. Tez jürimde bulunmalarından onur duyduğum; Prof. Dr. Cevat GERNİ, Prof. Dr. Haydar AKYAZI, Prof. Dr. Hüseyin DAĞLI ve Doç. Dr. Mustafa Kemal DEĞER'e değerli eleştiri ve katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Çalışma konusunun belirlenmesi aşamasında bana yol gösteren değerli hocalarım Prof. Dr. Metin BERBER ve Doç. Dr. Halil İbrahim BULUT'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın uygulama kısmının meydana getirilmesindeki tüm aşamalarda değerli katkı, yardım ve bilgilerini benden esirgemeyen sayın hocalarım Doç. Dr. Mustafa Kemal DEĞER, Yrd. Doç. Dr. Murat Can GENÇ ve Yrd. Doç. Dr. Nuri BALTACI'ya teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca destek ve sabırlarıyla her zaman yanımda olan değerli ailem ve çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Trabzon, Aralık 2012

Dilek TANDOĞAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
GRAFİKLER LİSTESİ	XIII
KISALTMALAR LİSTESİ	XIV
GİRİŞ.....	1-6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EKONOMİK BÜYÜME, SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK KALKINMA VE BANKACILIK SEKTÖRÜ	7-48
1.1. Ekonomik Büyüme ile Kalkınma Kavramı ve Kısa Bir Tarihsel İnceleme	8
1.1.1. İçsel Büyüme Teorisi Kapsamında Finansal Aracılık ve Büyümeye Etkisi ...	11
1.1.2. Büyüme Üzerine Yeni Yaklaşımlar	13
1.2. Bankacılık Sektörünün Finansal Sistemdeki Yeri ve Önemi.....	14
1.3. Bankacılık Sektörü ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki.....	15
1.3.1. Bilgi Üretimini Sağlamak ve Bilgi Maliyetlerini Düşürmek.....	21
1.3.2. Ar-Ge Çalışmaları Üzerindeki Etkisi.....	22
1.3.3. Kurumların İzlenmesi ve Kurumsal Yönetim Uygulamaları.....	23
1.3.4. Tasarruf Oranları Üzerindeki Etkisi	24
1.3.5. Risk Yönetimi ve Riskin Çeşitlendirilmesi Üzerindeki Etkisi	25
1.3.6. Mal ve Hizmetlerin Değişiminin Kolaylaştırılması.....	26
1.3.7. Sermaye Hareketleri ve Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkisi.....	26
1.3.7.1. Yabancı Sermayenin Yurda Girişinin Kolaylaştırılması.....	28

1.3.7.2. Sermayenin Etkin Dönüşümünün Sağlanması	30
1.4. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Kavramı ve Göstergeleri	30
1.4.1. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Kavramı	31
1.4.2. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Kavramının Çerçevesi	32
1.4.3. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri ve Seçilmiş Endeksleri	36
1.5. Bankacılık Sektörü ile Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişki	43
1.5.1. Bankacılık Sektörü ile Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Arasındaki Doğrudan İlişki	45
1.5.2. Bankacılık Sektörü ile Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Arasındaki Dolaylı İlişki	46

İKİNCİ BÖLÜM

2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ:

LİTERATÜR ÖZETİ.....	49-85
2.1. Panel Veri Çalışmaları	50
2.2. Zaman Serisi Çalışmaları.....	64
2.3. Yatay Kesit Çalışmaları	75
2.4. Türkiye için Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Zaman Serisi Çalışmaları	78
2.5. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma ile İlgili Çalışmalar	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GOÜ VE OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZLERİ.....86-119

3.1. Amaç ve Kapsam	86
3.2. Yöntem ve Veri Seti	88
3.2.1. Panel Veri Analiz Yöntemi	89
3.2.2. Sabit Etkiler Modeli (SEM)	91
3.2.3. Tesadüfi Etkiler Modeli (TEM)	92
3.2.4. Model Seçimi: Hausman Testi	92
3.2.5. Panel Dinamik Nedensellik Analiz Yöntemi ve Sargan Test	93
3.3. Kullanılan Değişkenler	94

3.3.1. Ekonomik Büyüme ve Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri	94
3.3.2. Bankacılık Sektörü Göstergeleri	97
3.3.3. Makroekonomik Kontrol Değişkenler	101
3.4. Panel Veri Analiz Sonuçları	102
3.4.1. Statik Panel Regresyon Analiz Sonuçları	102
3.4.1.1. GOÜ için Statik Panel Regresyon Analiz Sonuçları.....	103
3.4.1.2. OECD için Statik Panel Regresyon Analiz Sonuçları.....	109
3.4.2. Dinamik Panel Nedensellik Analiz Sonuçları.....	114
3.4.2.1. GOÜ için Dinamik Panel Nedensellik Analiz Sonuçları	114
3.4.2.2. OECD için Dinamik Panel Nedensellik Analiz Sonuçları.....	116

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE İÇİN ZAMAN SERİSİ UYGULAMASI.....	120-144
4.1. Veri Seti	121
4.2. Tanımlayıcı İstatistikler	122
4.3. Ekonometrik Yöntem.....	129
4.3.1. Birim Kök Sınaması.....	129
4.3.2. Nedensellik Analizi	131
4.4. Ekonometrik Bulgular	132
4.4.1. Birim Kök Sınamaları Sonuçları.....	132
4.4.2. Nedensellik Analiz Sonuçları.....	137
SONUÇ VE ÖNERİLER	145
YARARLANILAN KAYNAKLAR	159
EKLER	176
ÖZGEÇMİŞ	198

ÖZET

Ekonomik kalkınma, birçok faktörün etki ettiği karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte hangi faktörlerin daha fazla öneme sahip oldukları ise araştırmaların en çekici konularını oluşturmaktadır. Son yıllarda daha sık dillendirilen sürdürülebilir ekonomik kalkınma anlayışı, kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel unsurlarla birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu görüşe göre, günümüz kuşakların ihtiyaçları karşılanırken, gelecek kuşakların ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması gerekir ve üretim süreçleri çevresel etkileriyle birlikte düşünülmelidir. Aksi halde uzun dönemli gerçek sürdürülebilir bir kalkınmaya ulaşılamaz.

Büyüme ve finans arasındaki ilişki pek çok araştırmaya konu olmuş ve bankacılık sektörünün büyüme sürecindeki önemi ortaya konmuştur. Bu çalışmada, ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecinde bankacılık sektörünün rolünün ne olduğunun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda gelişmekte olan ülke grubu (GOÜ) ve OECD ülke grubu için sırasıyla 1980-2010 dönemi yıllık veriler kullanılarak statik panel regresyon analizi ve sırasıyla 1990-2009 ile 2000-2009 dönemleri için yıllık veriler kullanılarak ilişkinin yönünü belirlemeye yönelik dinamik panel nedensellik analizi yapılmıştır. Bunlara ilave olarak Türkiye için de 1981-2009 dönemi yıllık veriler kullanılarak Toda Yamamoto Nedensellik Test analizi yapılmıştır.

Çalışmada elde edilen sonuçlara göre; GOÜ, OECD ve Türkiye için bankacılık sektörü, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Anahtar Sözcükler: Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma, Bankacılık Sektörü, Sürdürülebilir Beşeri Gelişim Endeksi, Panel Veri Tahminleri, Zaman Serisi Analizi

ABSTRACT

Economic development, which is affected by many factors, is a very complex process. The factors having more important effects on this process are considered to be the most attractive issues for the researchers. The term Sustainable Economic Development, which has been used quite often recently, requires that economic, social, and environmental factors all together should be taken into consideration for the development process. According to this perception of development, next generation's needs and production processes should also be taken into account while the present generation's needs are fulfilled. Otherwise, a long-term real sustainable development can not be achieved.

The relation between economic development and finance has been the major subject commonly searched and proven to have an importance in banking sector during the economic growth process . The aim of this study is to investigate the role of the banking sector on the sustainable development process and the relation between economic growth and the banking sector. In this context, static panel regression and dynamic panel causality analyses were used for a group of countries from the developing countries. The mentioned analyses were also used for another group of countries from the OECD countries. Annual data were used for the periods of 1980-2010, 1990-2009 and 2000-2009 respectively. In addition, the Toda Yamamoto causality test was used for Turkey using annual data for the years between 1981- 2009.

This study comes up with the finding of the fact that banking sector has a positive role in the economic growth and sustainable economic development for developing countries , OECD countries and for Turkey as well.

Key Words: Sustainable Economic Development, Banking Sector, Sustainable Human Development Index, Panel Data Forecasting, Time-Series Analysis

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri.....	37
2	Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Yönelik Panel Veri Çalışma Bulguları	62
3	Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Yönelik Zaman Serisi Çalışma Bulguları	73
4	Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Yönelik Yatay Kesit Çalışma Bulguları	78
5	Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Yönelik Türkiye'yi Kapsayan Çalışma Bulguları.....	83
6	Analizlerde Kullanılan Örnek Ülkeler	88
7	Panel Veri Analizlerinde Kullanılan Ekonomik Büyüme ve Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri.....	97
8	Panel Veri Analizlerinde Kullanılan Bankacılık Sektörü Göstergeleri.....	100
9	Panel Veri Analizlerinde Kullanılan Makroekonomik Kontrol Değişkenler	102
10	GOÜ'de Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları.....	104
11	GOÜ'de Bankacılık Sektörünün Beşeri Gelişme Endeksi Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları	106
12	GOÜ'de Bankacılık Sektörünün Sürdürülebilir Beşeri Gelişme Endeksi Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları	108
13	OECD Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları	110
14	OECD Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün Beşeri Gelişme Endeksi Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları	112

15	OECD Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün Sürdürülebilir Beşeri Gelişme Endeksi Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları	113
16	GOÜ için 1990-2007 Dönemi Nedensellik Test Sonuçları	115
17	GOÜ için 2000-2007 Dönemi Nedensellik Test Sonuçları	115
18	OECD için 1990-2009 Dönemi Nedensellik Test Sonuçları	117
19	OECD için 2000-2009 Dönemi Nedensellik Test Sonuçları	118
20	Tanımlayıcı İstatistikler (1981-2009)	123
21	Tanımlayıcı İstatistikler (1981-2007)	124
22	Korelasyon Katsayıları.....	125
23	ADF Birim Kök Sınaması Sonuçları (1981-2009)	133
24	PP Birim Kök Sınaması Sonuçları (1981-2009).....	134
25	ADF Birim Kök Sınaması Sonuçları (1981-2007)	135
26	PP Birim Kök Sınaması Sonuçları (1981-2007).....	136
27	25, 26, 27, 28, 29, 30 ve 31 Numaralı VAR Modelleri Nedensellik Sonuçları	138
28	32,33, 34, 35, 36, 37 ve 38 Numaralı VAR Modelleri Nedensellik Sonuçları	140
29	39, 40, 41, 42, 43, 44 ve 45 Numaralı VAR Modelleri Nedensellik Sonuçları	142
30	46, 47, 48, 49, 50, 51 ve 52 Numaralı VAR Modelleri Nedensellik Sonuçları	144

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil Nr.</u>	<u>Sekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Finansal Sektör ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	17
2	Bankaların İktisadi Kalkınmadaki Rolü.....	20
3	Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Üçgeni	32
4	Makroekonomik Büyümenin Sınırları	34
5	Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınmada Finansal Kurumların Rolü.....	44
6	LKBG için Nedensellik İlişkilerinin Yönü ve İstatistiksel Anlamlılığı....	139
7	LHDI için Nedensellik İlişkilerinin Yönü ve İstatistiksel Anlamlılığı.....	140
8	LSHDI için Nedensellik İlişkilerinin Yönü ve İstatistiksel Anlamlılığı	142
9	LDBX için Nedensellik İlişkilerinin Yönü ve İstatistiksel Anlamlılığı	144

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafğin Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Bankacılık Sektörü Mevduat ve Kredi Miktarı Gelişimi.....	120
2	1981-2009 Dönem Aralığında LKBG ile Bankacılık Sektörü Göstergelerinin Seyri	126
3	1981-2009 Dönem Aralığında LHDI ile Bankacılık Sektörü Göstergelerinin Seyri	127
4	1981-2007 Dönem Aralığında LSHDI ile Bankacılık Sektörü Göstergelerinin Seyri	128
5	1981-2009 Dönem Aralığında LDBX ile Bankacılık Sektörü Göstergelerinin Seyri	129

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey-Fuller
AIC	: Akaike
ARDL	: Otoresif Gecikmesi Dağıtılmış Model
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
CO ₂	: Karbondioksit
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
EU	: Avrupa Birliği
EUROSIF	: Avrupa Sürdürülebilir Sosyal Yatırım Forumu
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ajansı
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FSD	: Finansal Yapı Veri Seti
GLS	: Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HQ	: Hannan-Quin
IUCN	: Uluslararası Doğa Koruma Birliği
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KBG	: Kişi Başına Düşen Gelir
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
MEF	: Marjinal Ekolojik Fedakarlık
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika
MF	: Marjinal Fayda
MG	: Milli Gelir
MWALD	: Modified Wald Test
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

PP	: Philips-Perron
SDS _s	: Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri
SEM	: Sabit Etkiler Modeli
SIC	: Schwarz
SRI	: Sosyal Sorumlu Yatırım Fonu
TEM	: Tesadüfi Etkiler Modeli
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: Birleşmiş Milletler
UNCED	: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
UNCSD	: Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNFPA	: Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
UNIDO	: Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
VAR	: Vektör Otoregresyon
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli
WB	: Dünya Bankası
WBCSD	: Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi
WCED	: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
WDI	: Dünya Bankası Göstergeleri
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
WSSD	: Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
WWF	: Dünya Doğal Yaşamı Koruma Vakfı

GİRİŞ

Ülke ekonomilerinin büyüklükleri genellikle reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değerleri ile ilişkilendirilmektedir. Ancak büyüme kavramını sadece ülke ekonomilerinin reel GSYH değerindeki artışla değerlendirmek günümüzde çok da geçerli bir sonuç ortaya çıkarmamaktadır. Dünya ekonomileri incelendiğinde, toplam hasıla rakamlarındaki artışla birlikte "fakirlik", "gelir dağılımındaki adaletsizlik", "suçluluk" ve "işsizlik" gibi oranların da artışı görülmektedir. Bu sonuçlar büyüme sürecine yalnızca niceliksel bakış açısıyla bakmanın gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, kısa vadede ülkelerin büyüme süreçlerinde yakaladıkları niceliksel büyüklük, ekonomiye makroekonomik açıdan olumlu katkı sağlamaktadır.

Dünya ekonomileri açısından son yaşanan Küresel Finansal Kriz'in ardından uzun vadede "sürdürülebilir kalkınma" kavramı dikkat çeken konular arasında yerini almıştır. Nitekim krizlerin ardından ortaya çıkan makroekonomik dengesizlikleri çözmeye yönelik çalışmaların maliyeti ülkelere oldukça fazla yük getirmekte, kaynakların etkin dağılımını bozmakta ve uzun vadede yapısal sorunların varlığını da artırmaktadır. Bununla birlikte, dünya ekonomilerinin globalleşmeleriyle birbirlerinden etkilenme (karşılıklı bağımlılık) hassasiyetindeki artış, ülkelerin geleceğe yönelik her türlü politikalarında da farklılıklara sebep olmaktadır. Yerküre üzerinde gerçekleşen her türlü ekonomik, sosyal ve siyasal hareketler, ülkeleri bölgesel anlamda etkilemenin yanında bağlantılı oldukları diğer ekonomileri de etkilemektedir. Bu bağlamda, büyüme veya kalkınmaya sadece niceliksel ve bölgesel olarak bakmak çok sığ bir yaklaşım olmakta ve bu bakış açısıyla günümüz ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarının karşılanamayacağı görülmektedir.

Bu sebeple, ülke ekonomisinin kalkınmasının ekonomik, sosyal ve çevresel öğelerin birlikte değerlendirilmesiyle gerçekleşebileceği anlayışını ortaya koymaya çalışan "sürdürülebilir ekonomik kalkınma yaklaşımı" son yıllarda dikkat çekmektedir. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma, esas olarak, "daha yaşanabilir bir çevrede, doğal kaynakların korunması ile kaliteli yaşam şartlarını oluşturacak uygulamaları sağlayarak,

mutlu insanlar topluluğu ile gezegenimizi geleceğe taşıyacaktır’’ anlayışını dikkate almaktadır. Diğer bir deyişle, sürdürülebilirlik anlayışı, toplam geliri artırmaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilirken, toplam doğal sermaye ve toplam kaynak stoklarının korunmasını amaçlamaktadır.

Söz konusu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınmanın reel GSYH miktarındaki artışla birlikte, sosyal ve çevresel öğelerin bir arada düşünülmesi gerektiği gerçeğini belirgin bir şekilde ortaya koymuştur. Bu yaklaşıma göre, kalkınma olgusu bugünün ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarına cevap verecek bir kalkınma anlayışıyla ekonomik, sosyal ve çevresel öğeleri dikkate alarak uygulama süreçlerini ortaya koyan uzun dönemli bir planlama sürecinden oluşmaktadır. Böylelikle ülke ekonomisinin kalkınma unsurları içine "beşeri sermaye", "doğal kaynaklar", "sosyal ve kültürel yapı", "insan hakları", "nitelikli iş gücü", "teknolojik ilerlemeler", "sermaye birikimi", "çevresel kalite", "gelecek kuşakların ihtiyaçlarının gözetilmesi", "adalet", "fırsat eşitliği", "fakirlik oranı", "suç oranı", "yaşam kalitesi", "biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi" ve "ahlaki değerler" gibi pek çok unsur girmektedir. Dolayısıyla, dünya genelinde ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olabilmesi, ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan gelişmiş bir toplumu gerekli kılmaktadır. Bunun için de temiz bir çevrede yaşayan eğitilmiş, sağlıklı, maddi imkânları yeterli ve mutlu bir topluluk önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında toplumların ekonomik kalkınmayı yakalayabilmeleri ve sürdürülebilir kılımları hem fiziksel hem de sosyal sermaye ile yakından ilişkili olmaktadır. Tüm bunların yanında, daha yaşanabilir bir çevre faktörü de sürdürülebilir ekonomik kalkınma için olmazsa olmazlardandır. Bu nedenle kalkınmayı hedefleyen ülkeler, beşeri, sosyal ve çevresel alanda yatırım ve politikalarını artırmak zorundadırlar.

Diğer taraftan, bankacılık sektörünün tasarrufları toplama ve en verimli alanlarda değerlendirme, risk çeşitlendirme, takas işlemlerini kolaylaştırma, fon arz edenlerle fon talep edenlerin en düşük maliyetle bir araya gelmelerini sağlama gibi pek çok geleneksel fonksiyonları olduğu bilinmektedir. Ayrıca günümüzde bu temel fonksiyonlarının yanında, bankaların özellikle sosyal ve kültürel anlayış çerçevesinde pek çok projeye katıldıkları veya destekledikleri ve önder konumunda oldukları da gözlenmektedir. Bununla birlikte, kalkınma sürecinde hedeflenen amaçlara ulaşmanın maliyeti önemli bir sorundur. Ülke ekonomisinde yer alan bankaların finansman ihtiyacını karşılayan en önemli sektörler

olması, söz konusu sorunun çözümünü kolaylaştırıcı bir etki yapmaktadır. Ayrıca bankacılık sektörünün temel fonksiyonları, ekonomik kesimin diğer sektörlerinin tüm süreçlerini yakından takip eden ve onlarla yakın ilişkiler kuran önemli kurumlar olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bankaların ulusal, bölgesel ve uluslararası alanlarda ilgili tüm sektörlerle çok kolay ve yakın ilişkiler kurabilen kurumlar olduğu bilinmektedir. Bu noktadan hareketle yerkünün tamamının dikkate alınmasıyla ancak sonuca ulaşılabileceğine inanılan sürdürülebilir ekonomik kalkınma anlayışında bankaların kilit rol oynayacağı düşünülmektedir. Zira bankalar, toplumun her kesimini ilgilendiren ve sorumluluk yükleyen sürdürülebilir ekonomik kalkınma anlayışının hem yayılmasında hem de uygulanmasının sağlanmasında önemli bir konuma sahip oldukları gibi; bu bilincin yayılmasında ortaya çıkaracağı yeni iş modelleri ve sorumluluk projeleriyle de toplumu etkileyebilecek en kritik aktör konumundadırlar.

Tüm bunların yanında günümüz dünyasında kalkınma ve çevresel kalite arasındaki ilişki birbirinden ayrı düşünülemez. Aksi halde uzun dönemli büyüme ve sağlıklı toplumlardan söz etmek zorlaşabilir. Bu amaçla üretim sürecinin ortaya çıkaracağı ekonomik sonuçlar yanında sosyal ve çevresel çıktıları da dikkate alan bir bankacılık sistemi sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecinde pek çok yarar sağlayabilecektir. Üretim sürecinde ortaya çıkan negatif dışsallıkların sosyal ve çevresel bozulmalara neden olduğu bilinmektedir. Bankaların, reel sektörün üretim süreçlerini en fazla destekleyen sektör konumunda olmaları, sürdürülebilir ekonomik kalkınma anlayışında üzerlerine düşen görevi de artırmaktadır. Ayrıca üretim süreçlerinin ekonomik sonuçlarının yanında sosyal ve çevresel boyutlarının da önem arz etmesi, sürdürülebilirlik alanında yapılacak çalışmaların toplumun tüm kesimleri tarafından takip edilmesini gerekli kılmaktadır.

Son zamanlarda bankaların sınırlı sayıda da olsa yatırımları desteklerken, çevre sorumluluğunda hassasiyet gösteren firma ve yenilikleri göz önünde bulundukları görülmektedir. "Yeşil yatırım" adı verilen bankacılık ürünleri bu amaca hizmet etmektedir. Bankalar çevre sorumluluğunu dikkate alan firmaların hisse senetlerinden oluşan yatırım fonlarını portföylerine katarak firmaları desteklemektedirler. Ayrıca çevreye duyarlı yenilenebilir enerji üretimlerini destekleyerek uzun vadeli düşük faizli krediler sunmaktadırlar. Tüm bu uygulamalar umut verici olmakla birlikte halen yetersizdir. Bu tür uygulamalara dayalı yeni iş modellerinin sayısı ve alanı genişledikçe bankaların

sürdürülebilirlik anlayışına yapacakları katkılar da artacaktır. Söz konusu nedenlerden dolayı, yatırımların artışında önemli fonksiyonları yerine getiren bankacılık sektörünün, aynı zamanda yatırımların kalitesini etkilemek yoluyla da ekonomik, sosyal ve çevresel etkilere sebep olduğu ve sonuç olarak sürdürülebilir ekonomik kalkınma süreçlerinde önemli bir paya sahip oldukları günümüzün bir gerçeğidir.

Bu bilgilerden hareketle, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkiye odaklanan bu çalışmanın iki temel amacı vardır: Bunlardan birincisi, ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. İkincisi ise sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Daha açık bir ifadeyle bankaların sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecinde bir fonksiyonlarının olup olmadığının ve bu süreçte nasıl bir rol oynayabileceklerinin irdelenmesidir.

Bu iki temel amaç çerçevesinde çalışmada öncelikle, finansal sektör ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar ele alınıp değerlendirilmiş ve araştırmalarda ekonomik büyüme sürecinde bankacılık sektörüne yapılan vurgunun önemine dikkat çekilmiştir. Söz konusu çalışmalar, genellikle bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Ancak bankacılık sektörü ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma arasındaki ilişki üzerinde çok fazla durulmamıştır. Diğer yandan sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya yönelik yapılmış olan çalışmaların da genellikle çevresel unsurları ele aldığı, ekonomik ve sosyal unsurları dikkate almadığı tespit edilmiştir. Bankacılık sektörü ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi ekonomik, sosyal ve çevresel unsurlarla birlikte modelleyen yeterli derecede çalışmanın olmadığı da görülmüştür.

Bunun yanında, sürdürülebilir ekonomik kalkınmayla ilgili pek çok uluslararası kuruluş ve bu kuruluşların sürdürülebilirlik anlayışını yaymaya yönelik çalışmalarının daha ziyade kavramsal boyutta kaldığı görülmüştür. Bu durum, sürdürülebilir kalkınmayı ölçmeye yönelik genel kabul görmüş bir göstergenin olmamasının, bu alanda yapılacak çalışmaların sınırlı kalmasını etkilediğini göstermektedir. Zira her ülkenin kendi göstergelerini kendi dinamiklerine göre oluşturması gerekliliğine yapılan vurgu, bu anlamdaki eksikliği ortaya çıkarmış veya sürdürülebilir gösterge seti kargaşalığına zemin

hazırlamış olabilir. Bu nedenle çalışmada sürdürülebilirliği üç boyutuyla temsil ettiği düşünülen veriler seçilerek ampirik analizlerde kullanılmıştır.

Söz konusu bilgilerden hareketle, literatürdeki eksiklikler gözönüne alınarak literatüre katkı sağlamak noktasında çalışmanın amacını, sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecinde bankacılık sektörünün rolünün belirlenmesi oluşturmuştur. Bununla birlikte ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü ilişkisi de inceleme konusu yapılmıştır.

Bu amaçlar çerçevesinde oluşturulan çalışma dört bölüm olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle "büyüme" ve "kalkınma" kavramlarına değinilerek bankacılık sektörünün büyüme üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Daha sonra "sürdürülebilir ekonomik kalkınma" kavramı üzerinde durularak, "sürdürülebilir ekonomik kalkınma" kavramının ölçümüne dayalı ekonomik, sosyal ve çevresel alanları temsilen kullanılan göstergeler incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, literatürde yer alan finansal sektör ve özellikle bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen ampirik çalışmalar ile sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya yönelik yapılmış çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, çalışmanın amacı doğrultusunda Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyesi ülkelere yönelik ampirik analiz yapılarak sonuçlar irdelenmiştir. Çalışmada GOÜ ve OECD ülke ayırımına gidilmesinin temel sebebi, bankacılık sektörü büyüklüğünün sürdürülebilir kalkınmada fark oluşturup oluşturmadığının belirlenmeye çalışılmasıdır. Bu doğrultuda, bankacılık sektörü ile kişi başına düşen reel gelir (KBG), beşeri gelişme endeksi (HDI) ve sürdürülebilir beşeri gelişme endeksi (SHDI) değişkenleri arasındaki ilişki öncelikle panel veri regresyon analizi ile ve daha sonra panel veri nedensellik analizi ile incelenmiştir.

Ampirik analizde sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen kullanılan bağımlı değişkenler sırasıyla; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yıllık olarak yayınladığı ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı ekonomik ve sosyal etkiler açısından temsilen kullanılan HDI ve ayrıca UNDP'nin tavsiye ettiği hesaplama yöntemiyle oluşturulan, ekonomik ve sosyal etkilerin yanında çevresel etkileri de dikkate alan

SHDI'dir. KBG, ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan bir diğer bağımlı değişkendir. Bankacılık sektörünü temsilen kullanılan bağımsız değişkenler ise literatürde sıkça kullanılan ve tavsiye edilen göstergelerden seçilmiştir. Bu değişkenler, yurtiçi krediler (BKP), banka mevduatları (BMP), özel sektör kredileri (BOSKP), parasal gösterge (M₂P), mevduat bankaları tarafından verilen özel krediler (MBKP), merkez bankası varlıkları (MBVP) ve mevduat bankaları varlıkları (MBVP1) göstergelerinden oluşmaktadır. BKP ve BOSKP, mevduat bankaları ile kredi kuruluşlarının verdiği kredileri temsil ederken, diğer göstergeler mevduat bankaları ile merkez bankaları verilerinden derlenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Türkiye için ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma ile bankacılık sektörü arasındaki ilişkiyi araştırmaya yönelik olarak yapılan ampirik analiz sonuçları irdelenmiştir. Türkiye için kullanılan bağımlı değişkenler KBG, HDI ve SHDI ile sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı ekonomik açıdan temsil eden dış borcun sürdürülebilirliği (DBX)'dir. Bir ülkede yüksek borçluluk oranı ekonomik, sosyal ve çevresel yatırım alanlarında kullanılması gereken sermayeye engel olduğu için uzun vadede mevcut ve gelecek nesiller üzerinde bir yük meydana getirmektedir. Bu nedenle Türkiye için yapılan analizlerde dış borcun sürdürülebilirliği değişkeni dikkate alınarak sonuçlar ortaya konulmuştur. Panel analizde bankacılık sektörünü temsil eden bağımsız değişkenler Türkiye için de kullanılmıştır. Söz konusu bölümde ilişkinin yönünü ortaya koymaya yönelik olarak TodaYamamoto Nedensellik Testi analizi yapılmıştır.

Genel değerlendirme ve sonuç bölümünde ise analiz ve bulgular ortaya konulup birlikte değerlendirilmiş, bu bulgulardan yola çıkılarak görüş ve öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EKONOMİK BÜYÜME, SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK KALKINMA VE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Geçmişten günümüze tüm ekonomiler için ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak, önem verilen iktisadi meselelerin başında gelmektedir. Bu nedenle bu iki kavram, üzerinde çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. İktisat literatürü incelendiğinde, “ekonomik büyüme” ve “kalkınma” kavramlarının tanımsal benzerlikleri yanında farklılıklar da içerdiği görülmektedir. Ekonomik kalkınma, toplam üretim ve kişi başına düşen reel gelirin artması ile sosyal ve kültürel yapının da ilerletilmesidir. Ekonomik büyüme ise, nicelik bakımından ortaya çıkan değişiktir ve kişi başına düşen reel gelirin artırılması şeklinde değerlendirilir.

Günümüzde “kalkınma” kavramı, toplam üretimin artırılması çabalarının yanında, insanların iyi bir yaşam sürdürmeleri, mutlu olabilmeleri, daha uzun ve sağlıklı yaşayabilmeleri ile yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliği gibi sorunların giderilmesi çabalarını da içermektedir. Bu bağlamda kalkınma kavramı, mevcut anlayışının yanında insan odaklı bir anlayışla bugünün ve gelecek nesillerin yaşam standartlarını yükseltecek kaynaklara ulaşmalarının yolunu da aramaktadır.

“Ekonomik büyüme” kavramı ise en genel anlamda, üretim ve kişi başına düşen gelirin artışı şeklinde tanımlanmaktadır. Böylece büyüme; bir ekonomide, zaman içinde mal ve hizmet üretim miktarında artış ve milli gelirin yükselmesi ile ölçülebilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, ekonomik büyüme ve kalkınma kavramlarının tanımlamaları ve tarihsel incelemeleri yapıldıktan sonra “sürdürülebilir ekonomik kalkınma” kavramı irdelenerek, sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergelerinden en çok tercih edilenleri açıklanacaktır. Son olarak bankacılık sektörü ile büyüme arasındaki ilişki

incelenerek sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü ilişkisi üzerinde durulacaktır.

1.1. Ekonomik Büyüme ile Kalkınma Kavramı ve Kısa Bir Tarihsel İnceleme

Ekonomik büyüme, genel olarak bir ekonominin üretim kapasitesinde, sayısal olarak ölçülebilen genişleme veya artışları tanımlayan bir kavram olarak kabul edilmektedir. Bu durumda büyüme, üretim kapasitesindeki artışa paralel olarak ulusal gelirin artması şeklinde yorumlanabilir (Berber, 2004: 3). Bir ekonominin üretim kapasitesi, kaynaklarının nicelik ve niteliğine ve ulaştığı teknolojik düzeye dayandığından, ekonomik büyüme olgusu üretim kapasitesinin bu belirtilenlerin genişletilmesi ve geliştirilmesi sürecini içerir (Peterson, 1976: 387). Bir diğer tanımlamaya göre ise büyüme, işçi başına daha az sermayenin kullanıldığı tarımsal ekonomik faaliyetlerden, işçi başına daha fazla sermayenin kullanıldığı sanayi ve diğer tarım dışı ekonomik faaliyetlere geçiş sürecidir (Putterman, 2001: 142).

Ekonomik kalkınma ise bir ülkede üretim ve gelir artışlarının yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlarda yaşanan yapısal değişim süreci olarak tanımlanabilir (Berber, 2006: 9). Daha açık bir ifadeyle bir ülkenin kalkınabilmesi o ülkenin ekonomik, toplumsal ve siyasi yapılarının o günün ihtiyaçlarına ve insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesine olanak verecek şekilde değişiminin sağlanabilmesi ile gerçekleşebilecektir. Böylelikle toplumsal refah artırılmış ve ekonomik kalkınma gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu bakımdan ekonomik kalkınma, ölçümlere dayalı olan ve gayri safi milli hasıladaki (GSMH) hızlı artışla belirlenen ekonomik büyümeyi içermekle birlikte, ekonomik ve sosyal değişimleri de kapsamaktadır (Demircan, 2003: 98).

Adelman ve Yeldan (2000: 95), bir ülkede ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için;

1. Sürdürülebilir büyümenin sağlanması,
2. Üretim ve tüketim kalıplarının yapısal değişime uğraması,
3. Teknolojik ilerleme çabalarının gerçekleştirilmesi,
4. Sosyal, siyasal ve kurumsal modernleşme çabaları ile

5. Yaşam standartlarında geniş çaplı iyileştirme çabalarının gerçekleştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Modern çağın öncesinde büyüme olgusu, birçok ülkede tarım ekonomisine dayanmaktaydı. Bu dönemde toplumlar geçimini daha çok tarım, hayvancılık ve balıkçılıkla sağlamaktaydı. Ekonomik büyümeye sebep olan üretim artışı; nüfus artışı ve teknolojik yeniliklerle bağlantılıydı. Sonuç olarak ekonomik büyüme, özellikle nüfus artışı ve ekonominin toplam büyüklüğü ile ifade edilmekteydi. Bu dönemde büyüme yaşanmasına rağmen, büyümenin kişi başına düşen gelir üzerindeki etkisi fazla değişmemekteydi (Lin, 2010: 4).

18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde, İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi sonrasında araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerinin artması, üretim teknolojisindeki yenilikler ile verimlilik artışı ülkelerin kalkınmalarına farklı derecede etki etmiştir. Ardı ardına iki küreselleşme¹ sürecinin yaşandığı son 250 yıllık iktisat tarihinin en belirgin ortak özelliği, iktisadi büyüme oranlarındaki sıçramalarda görülmektedir. Dokuma tezgâhlarındaki baş döndürücü teknolojik gelişmeler, 1730’larda başlamış ve bunları demiryolları (1820’ler) ve buhar gücüne dayalı okyanus ötesi gemi taşımacılığı (1840’lar) izlemiştir. Söz konusu yıllarda işgücünün kompozisyonu süratle nitelik değiştirmiştir. Nitekim İngiltere’de sanayi sektöründe çalışan işgücünün oranı 1800’lerin başında %30’a, 1840’ta %47’ye ve 1870’de %49’a yükselmiştir (Yeldan, 2002: 3).

1820 yılından bu yana gelişmiş kapitalist ülkelerin toplam üretimi 70 kat ve nüfusu yaklaşık beş kat artarken; kişi başına düşen çıktı ve reel tüketim miktarı sırasıyla 14 ve sekiz kat artmıştır. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kişi başına düşen gelir farkı, 18. yüzyılda çok önemli bir boyutta değilken, 20. yüzyılda bu farkın gelişmiş ülkeler lehine 20 kat daha fazla arttığı gözlenmiştir. Sonuç olarak, gelişmiş ülkeler Batı’da yer almaya başlarken, Kuzey ve Güney arasındaki ayrılıkların arttığı görülmüştür (Maddison, 2006: 642).

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise, Adam Smith’ten itibaren, klasikci görüş olarak adlandırılan ve çoğu ekonomistin “*bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler*” anlayışı

---

¹ Yeldan (2002), iki küreselleşme sürecini; sanayi devrimi ve finansal serbestleşme olarak vermektedir.

ile bir ekonominin sürdürülebilir büyüme elde edeceğine inanılıyordu. Ekonomilerdeki kaynak tahsisi, devlet müdahalesi dışında serbest piyasa şartlarında ekonomik ajanlar tarafından yapılmaktaydı. Bu düşünceye göre, fiyat mekanizması, *hangi malların ve hizmetlerin ne kadar, nasıl ve kimler için üretileceğini* belirliyordu. Bazen ekonomi tam istihdam üretim ve gelir seviyesinden sapma gösterse bile bu sapsmalar geçici ve kısa ömürlü olacak ve dengeden sapma olması halinde *görünmez el* adı verilen tam rekabet mekanizması hızlı ve etkin bir şekilde çalışarak ekonomiyi yeniden denge seviyesine getireceği görüşü hakimdi (Bocutoğlu, 2011: 2).

Fakat 1929 Büyük Dünya Buhranı'nda ekonomi kendiliğinden dengeye gelemedi ve krizi önlemek için klasik iktisatçılar, makroekonomik bir çözüm öneremediler. Bunun üzerine, 1936 yılında *Genel Teori* adlı kitabı yazan Keynes, ilk kez ekonomide devletin aktif müdahalesinin önemini vurgulamıştır. Böylece Keynesyen İktisat'ın yükselişi başlamıştır. Keynes'e göre ekonomideki konjonktür dalgalarının nedeni yatırım harcamalarının değişmesidir (Bocutoğlu, 2011: 64). Yatırım harcamaları istikrarsızlık gösterdiğinde devletin buna müdahale etmesi ile mal ve hizmet piyasalarındaki toplam talep artışları sağlanabilecektir. Böylelikle kısa dönemde kişi başına reel gelir artışı gerçekleştirilmiş olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Keynesyen Görüş'ün etkisi ve Sovyetler Birliği'nin ekonomik başarısı dolayısıyla piyasa aksaklıklarının devletin müdahalesiyle güçlü ekonomik kalkınma hızına dönüşeceğine inanılmaktaydı. Bu dönemde birçok kalkınma ekonomisti, devletin piyasa başarısızlıklarının üstesinden gelebilmesi için, kaynakların yatırıma yönlendirilmesinde aktif rol oynayarak, kamuya ait büyük ölçekli sanayi işletmeleri kurmak suretiyle, sanayileşmede itici güç rolünü üstlenmesi gerektiği görüşündeydi (Lin, 2010: 6).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, büyüme analizleri konusunda yapılan birinci dönem çalışmalar Neoklasik Büyüme Teorileri; ikinci dönem çalışmalar ise İçsel Büyüme Teorileri olarak literatüre geçmiştir. Dışsal büyüme teorileri, büyümede dış dinamiklerin etkin olduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Ekonomik büyümeyi etkileyen tüm faktörlerin; bilgi, beşeri sermaye, Ar-Ge, teknolojik gelişmeler, finansal yenilikler, devletin yeni rolü

ve piyasa yapıları gibi birçok değişkenin sistemin kendi içinde olduğunu öne süren yaklaşımlar ise içsel büyüme teorilerini oluşturmaktadır (Berber, 2006: 141-170).

Benzer şekilde zaman içinde evrim geçiren kalkınma kavramının, bugün kendi kendine sürdürülebilir büyüme, üretim biçiminde yapısal değişme, teknolojik yenilik, sosyal, siyasal ve kurumsal yenileşme ve insanların yaşam koşullarında yaygın iyileşme gibi temel unsurlardan oluştuğu konusunda geniş bir görüş birliği bulunmaktadır (Şenses, 2004: 1). Sonuç olarak, küreselleşen dünya ekonomisinde, ülkelerin uzun dönemli ve sürdürülebilir büyüme elde edebilmeleri için, kalkınma ve büyüme kavramlarının birlikte düşünülmesi ve büyüme politikalarının bu doğrultuda yapılması gerektiği düşünülmektedir.

1.1.1. İçsel Büyüme Teorisi Kapsamında Finansal Aracılık ve Büyüme Etkisi

İçsel büyüme modellerinde, beşeri sermaye ve finansal sektörün ekonomik büyüme neden olacağı vurgulanmaktadır. Finansal aracılığın, tasarrufları ve sermayenin ortalama verimliliğini artırmak, beşeri sermayenin ise teknolojinin kullanılması ve iletilmesi yoluyla büyümeyi etkileyeceği belirtilmektedir.

Örneğin Pagano (1993: 614-615), finansal araçların ekonomik büyümeyi, tasarruf oranı, etken yatırımlara yönlendirilen tasarrufların payı veya yatırımların sosyal marjinal verimliliği yoluyla etkilediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, finansal aracılığın ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceğini, ancak risk paylaşımındaki gelişmeler ile hanehalkına verilen kredilerin tasarruf oranını azaltmasıyla, büyümenin olumsuz etkilenebileceğini de belirtmiştir.

Diğer taraftan Lucas (1988), beşeri sermayeye okullaşma yoluyla yapılan katkının artan getirinin kaynağı olabileceğini ileri sürmektedir. Lucas'ın modelinde, beşeri sermaye birikimi sürecinde tek girdi olarak hanehalklarının eğitim ve öğretime ayırdıkları/harcadıkları zaman kullanmıştır. Sorensen (1991) ise modelinde işgücünün becerisini artıracak tamamlayıcı bir kaynağı daha dikkate almıştır. Bu tamamlayıcı girdi; okul binaları, araştırma laboratuvarları ve öğretmenlerin hizmetleri gibi bileşenlerden oluşmaktadır. Sorensen'in çalışmasında da ifade edildiği gibi, bir ekonominin

büyümesinde beşeri sermaye birikimini teşvik edici unsurlar arasında eğitim ve teknoloji politikalarının çok büyük bir önemi vardır (Kibritçioğlu, 1998: 225).

Yeni büyüme modelleri bir ekonominin büyümesini etkileyen sektörlerin önemini açıkça belirtmektedir. Pagano'nun (1993) yanı sıra finansal sektör ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, yeni büyüme modelleri çerçevesinde örneğin, Greenwood ve Jovanovic, (1990); Bencivenga ve Smith, (1991); King ve Levine, (1993a), King ve Levine, (1993b); Roubini ve Sala-i Martin, (1992); Hermes ve Lensink, (1996); Levine, (1997); Deidda, (2006) gibi birçok iktisatçı tarafından ele alınmıştır².

Sermaye stokuna dayanan Rebello (1991) tipi bir üretim fonksiyonundan yola çıkılarak, finansal gelişmenin ekonomik büyümeye katkısı daha teknik bir ifadeyle 1 nolu denklemdeki gibi gösterilebilir:

$$Y_t = A f(K_t) \quad (1)$$

Denklemden, Y_t ve K_t , sırasıyla t zamanındaki üretim ve fiziki sermaye stokunu göstermektedir ve A bir sabittir. Bu denklemin türevi alındığında 2 nolu denklem elde edilir.

$$\Delta y_t = A \frac{dK_t}{Y_t} f' K_t = A s_t \phi_t \quad (2)$$

2 nolu denklemde yer alan Δy ; büyüme oranını, s ; tasarruf oranını (dK/Y) ve ϕ_t ; fiziki sermayenin marjinal verimliliğini göstermektedir. 2 nolu denklemde büyüme oranının, tasarruf oranı ve sermayenin marjinal verimliliği tarafından belirlendiği görülmektedir. McKinnon (1973), Shaw (1973), Kapur (1976) ve Mathieson (1980), finansal gelişmenin büyüme üzerine etkisini genellikle tasarruf değişkeni aracılığıyla olduğunu ileri sürerlerken; Goldsmith (1969), verimlilik değişkeni aracılığıyla katkının olabileceğini ifade etmektedir. Yeni büyüme teorileri bu verimlilik argümanını destekleme

---

² Ağır, Hüseyin (2010), **Türkiye'de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi**, 8, Ankara: BDDK Yayınları.

eğilimindedirler ve finansal piyasaların büyüme üzerine etkisini ϕ_t aracılığıyla olduğuna odaklanmaktadırlar (Ağır, 2010: 44-45).

1.1.2. Büyüme Üzerine Yeni Yaklaşımlar

Ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmalarda mal ve hizmet çıktılarının parasal değerinin ölçülmesi, günümüz büyüme anlayışında geçerli bir sonuç vermemektedir. Dünya nüfusunun en zengin %20'sine tekabül eden ülkelerin, küresel GSMH içindeki payları 1970-1989 döneminde %73,9'dan %82,7'ye yükselmiştir. Dünya nüfusunun en yoksul %20'sine sahip olan ülkelerin küresel GSMH içindeki payı ise %2,3'den %1,4'e gerilemiştir (Çeken ve diğerleri, 2008: 89). Bununla beraber, Dünya nüfusunun en zengin ülkelerindeki gelir ve işsizlik oranları da artmıştır. Diğer bir ifade ile hem zengin hem de fakir ülkelerdeki zengin ve fakir arasındaki gelir farkı gittikçe açılmaktadır ve giderek artan sayıda insan yoksulluğa itilmektedir.

Fiziksel ve sosyal açıdan dile getirilen yoksulluğu azaltma vaatlerine rağmen, yoksulluk içinde yaşayanların sayısı ciddi oranlarda ve belirgin bir şekilde artmaktadır. Bu nedenle, büyüme üzerine yapılan son yaklaşımlarda, yoksulluğun öngörülebilir bir gelecekte azaltılabilmesi için, iktisadi büyümenin insan gereksinimlerini de dikkate alarak gerçekleştirilmesi konusuna, doğumda yaşam beklentisi, okullaşma oranı, boş zaman, kaliteli yaşam vb. unsurlar da dahil edilmektedir. İkinci konu ise özellikle sanayileşmiş ekonomilerde, büyümenin olumsuz ekolojik yan etkilerinin sebep olduğu negatif dışsallıklarında büyüme kavramına dahil edilmesi çabalarıdır (Kibritçioğlu, 1998: 210). Ayrıca, nüfus artışı ve sanayileşme ile birlikte doğal kaynaklara olan talebin ve bu kaynaklar üzerindeki baskının artışı küresel boyuttaki zenginliğin ve üretim-tüketim faaliyetlerinin devamlılığı konusunda sorgulamaların ihtiyacını gözler önüne sermiştir. Toplumlar, gelişim süreçlerini sürdürülebilir kılabilmek için ekonomik, sosyal ve çevresel unsurları birlikte değerlendirmeye başlamışlardır. Böylelikle kalkınma olgusu hem çevre ve doğal kaynaklar boyutu hem de insani boyutuyla ele alınmaya başlanmış ve çok boyutlu bir kavram olan “sürdürülebilir kalkınma” kavramı ortaya çıkmıştır (Han ve Kaya, 2012: 255).

Özellikle Batı Avrupa Ülkeleri'nde, iktisadi büyüme süreçlerinin çevreye verdikleri zararın asgari düzeye indirilmesi politikacıların görevi olarak görülmektedir. Başka bir deyişle, büyümenin yeni “kalitesi” veya “niteliği” artık iktisadi büyümenin çevreye verdiği zararların varlığına dayandırılmakta ve bu etkilerin, mal ve hizmetlerin niceliksel artışını sınırlayan bir büyüklük olduğu düşünülmektedir. Söz konusu olumsuz dışsal etkiler, iktisadi büyümenin kapsam ve yönünü belirleyen merkezi bir öge olarak kabul edilmektedirler. 1980'lerin ortalarına kadar iktisat literatüründeki egemenliğini sürdüren ve devlete iktisadi yaşamda sınırlı bir rol bırakan Neoklasik Büyüme Kuramı'nın niceliksel büyümeye önem veren yaklaşımının ardından, yukarıda özetlenen özelliklerdeki gibi bir ortama girilmiş olması, kökenleri Smith (1776), Schumpeter (1926), Kaldor (1957, 1961) ve Arrow (1962) gibi iktisatçılara kadar dayandırılan yeni yaklaşımların doğmasına yol açmıştır. Bu bağlamda iktisadi büyüme kuramlarının niceliksel boyutu yeni bir boyut olarak ortaya konulmuştur. Niteliksel boyut. Üstelik bu niteliksel büyüme sürecinde ortaya çıkan olumlu etkiler, bir yandan olumsuz ekolojik etkileri azaltmaya yaramakta, diğer yandan da yeniliklerin temel bir rol üstlendiği bir süreçte yüksek büyüme oranlarına ulaşılmasını sağlayarak reel hasılanın niceliksel olarak artışını da olanaklı kılmaktadır (Kibritçioğlu, 1998: 210). Bu bağlamda, bir ekonominin sürdürülebilir büyümeyi yakalayabilmesi için sadece ekonomik açıdan değerlendirilmesi yerine, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutta değerlendirilmesi ve bu üç alandaki faaliyetlerin birlikteliği ile yapılan değerlendirmelerin gerekliliğinin önemi ortaya çıkmaktadır.

1.2. Bankacılık Sektörünün Finansal Sistemdeki Yeri ve Önemi

Bir ekonomide finansal sistem; piyasalar, kurumlar, araçlar ile yasal altyapıdan oluşmakta ve fon fazlası olan iktisadi birimlerle fon ihtiyacı olan iktisadi birimler arasında fon aktarım işlevini yerine getirmektedir. Finansal sistemde gerçekleşen bu fon aktarım işleviyle tasarruflar yatırıma aktarılmakta ve böylelikle sermaye stoku büyümektedir. Finansal sistemi tasarrufların aktarılma biçiminden hareketle, kredi piyasası (dolaylı finansman) ve menkul kıymet piyasası (doğrudan finansman) olarak sınıflandırmak mümkündür. Dolaylı finansmanda, fon sunanlar belli bir getiri karşılığında ellerindeki fonları bir finansal aracı kuruma (banka) vermekte, fon ihtiyacı olan kesimlere dağılım aracı kurum değerlendirmelerine dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Doğrudan finansman

söz konusu olduğunda ise fon ihtiyacı olanlar, bu ihtiyaçlarını ifade eden bir belge (menkul kıymet) karşılığında, doğrudan fon sunanlardan kaynak temin etmektedirler.

Doğrudan fon aktarımı mekanizmasında herhangi bir aracı olmadan fon talep edenler, fon fazlası olanlardan borçlanarak veya sermayeye katılım sağlayarak kaynak temin etmektedirler. Bu sebeple, böyle bir mekanizmanın çalışması iki tarafın birbiri hakkında bilgi sahibi olmalarını ve birbirlerine karşılıklı güven duymalarını gerektirmektedir. Dolayısıyla işlem hacminin ve sayısının çok olduğu karmaşık bir ekonomide doğrudan fon aktarımı sınırlı sayıda yapılabilmektedir.

Finansal sistemde yer alan bankalar, dolaylı finansmana aracılık eden kurumlardır. Bankalar, topladıkları tasarrufları belli bir gelir elde etmek amacıyla fon ihtiyacı olan kesime kredi olarak aktarmaktadırlar. Böylelikle, tasarruflar daha kolay ve güvenilir bir şekilde yatırımlara dönüştürülmektedir. Ekonomik büyümeye etki eden bankalar, ihtiyaç sahiplerine likidite kolaylığı sağlamak ve tasarrufların yatırıma dönüşen kısmını artırmaktadırlar (Bencivenga ve Smith, 1991: 196).

Sonuç olarak bankalar tüketim ve yatırım harcamalarını destekleyerek ekonomik büyümeye katkı yapmaktadırlar. Bu noktadan hareketle bankaların finansal sistemdeki önemi, faaliyetlerine bağlı olarak ortaya çıkan fonksiyonlarıyla ilişkilendirilmektedir. Finansal sistem içinde yer alan bankalar, yerine getirdikleri fonksiyonlarıyla, ülke ekonomilerinin büyüme süreçlerinde önemli rol oynamaktadırlar.

1.3. Bankacılık Sektörü ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

Çalışmanın bu kısmında, bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki irdelenecektir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde söz konusu ilişkinin daha çok finansal sektör bazında irdeleme konusu yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın ana konusu finansal sistem içinde yer alan bankacılık sektörünün etkilerinin ortaya konmasıdır. Bu bağlamda literatürde geleneksel şekilde ele alınan finansal sektör ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik bilgiler verildikten sonra bankacılık sektörü ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki inceleme konusu yapılacak ve bankacılık sektörünün hangi fonksiyonları yerine getirerek ekonomik büyümeyi etkilediği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İktisatçılar, ekonomik büyümede finansal sektörün rolü hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Buna göre bazı iktisatçılar için, ekonomik büyümede finansal sektörün rolü önemsiz kabul edilirken, bazı iktisatçılar için önemlidir.

İlk büyüme iktisatçıları, finansal sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tartışmamışlardır. Lucas (1988), çalışmasında ekonomik büyümenin açıklanmasında finansın etkisini önemsememektedir. Rabinson ise (1952), çalışmasında “*girişim kılavuzluk eder finans takip eder*” düşüncesiyle finansın büyümeye sebep olmadığını, reel sektörün ihtiyaçlarına cevap verdiğini belirtmektedir (Levine, 2004: 1). Bununla birlikte literatürde, ekonomik büyümede finansal sistemdeki gelişmenin önemli bir rolü olduğu konusunda yaygın bir fikir birliği mevcuttur. Bu doğrultuda Joseph Schumpeter, 1911 yılında ekonomik büyüme sürecinde bankaların önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Buna göre, bankalar kredi verirken toplumsal tasarrufları kullanacak olan firmalarda seçici davrandıklarından ötürü tasarrufların etkin dağılımını sağlayarak ekonomik büyümeye sebep olurlar. Böylelikle, Schumpeterci görüş, bankaların verimlilik artışı ve teknolojik değişimler üzerindeki pozitif etkisini vurgulayarak ekonomik büyüme üzerindeki rolünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte alternatif olarak geniş bir kalkınma ekonomisi literatürü, ekonomik büyümenin altında yatan en önemli anahtar faktörün sermaye birikimi olduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre bankaların, yurtiçi tasarrufları artırmak ve yabancı sermayeyi yurtiçine çekmek suretiyle büyümeye sebep olduğu belirtilmektedir (Beck ve diğerleri, 1999: 1).

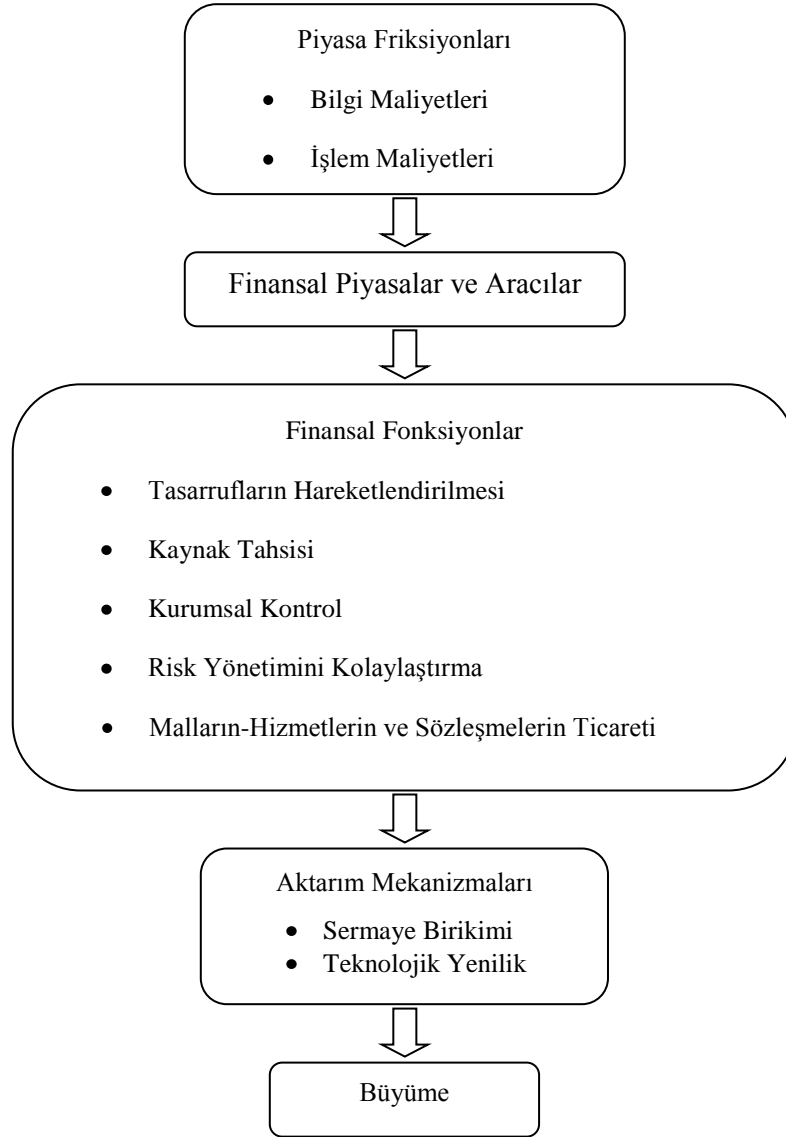
Ayrıca, Neoklasik ekonomistler de finansal sektörün, ekonomik büyümenin önemli bileşenlerinden biri olduğunu ve finansal aracılık hizmetlerinin, sermayenin etkin bir biçimde dağılımını gerçekleştirme yoluyla ekonomik büyümeyi kolaylaştırdığını belirtmektedirler. Sonuç olarak finansal araçların, sermaye birikimi ve teknolojik yenilikleri artırmak suretiyle ekonomik büyümeyi etkilediği genellikle kabul edilmektedir (Gökdeniz ve diğerleri, 2003: 2).

Bu çerçevede Levine (1997: 706) yaptığı çalışmada, finansal sektörün ekonomik büyümeyi hangi kanallardan etkilediğini Şekil 1 aracılığıyla açıklamaktadır. Şekil 1’e göre büyümeye sebep olan finansal sektör, aracı kurumları sayesinde bilgi edinme ve işlem maliyetlerini düşürmek suretiyle daha doğru bilgilerin kullanılmasını sağlamaktadır.

Böylelikle, belirsizlikler azaltılarak tasarrufların daha etkin dağılımını sağlanmaktadır. Sonuç olarak, risklerin azaldığı bir ortamda büyümeye sebep olacak sermaye birikimi ve teknolojik yeniliklerin artması ile ekonomik büyüme gerçekleşmiş olacaktır.

Şekil 1: Finansal Sektör ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kaynak: Levine, 1997: 706

Finansal sistemler, tasarruf oranını, yatırım kararlarını, teknolojik yenilikleri etkileyerek uzun dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadırlar (Levine, 2004: 2). Levine (2004), çalışmasında finansal sistemin tasarruf ve yatırım kararlarına etki ederek büyümeyi nasıl gerçekleştirdiğini ortaya çıkarmak için belli başlı beş ana fonksiyona

odaklanmıştır. Buna göre finansal sistemler, bu beş fonksiyonu gerçekleştirerek büyümeyi etkilemektedirler. Daha açık bir ifadeyle, söz konusu fonksiyonların her biri yatırım kararları ve tasarrufları etkileyerek ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektedir (Levine, 2004: 5):

1. Sermaye tahsisi ve uygulanabilir yatırımlar hakkında öncel bilgiler üretir.
2. İşletmeye sağlanan finans sonrası, işletme yönetimini ve yatırımları gözlemler.
3. Harcamaları kolaylaştırır, riskin yönetimini ve çeşitlenmesini sağlar.
4. Tasarrufların birikimi ve dağıtımını sağlar.
5. Mal ve hizmetlerin değişimini kolaylaştırır.

Tasarruf sahiplerinin, yatırım kararları alırken firmaları, yöneticileri ve piyasa koşullarını değerlendirmeleri gerekir. Fakat bu bilgileri elde etme ve değerlendirmenin maliyeti oldukça yüksektir. Bu nedenle, finansal aracılar söz konusu maliyetleri azaltarak, kaynakların dağılımını daha etkin bir şekilde sağlamaktadırlar. Bunun yanında, finansal aracılar yeni üretim süreçlerinde başarılı olabilecek işletmeleri belirleyip tasarrufları bu tür sahalara yönlendirerek teknolojik gelişimin önünü açmaktadırlar (Güngör ve Yılmaz, 2008: 175). Acemoğlu ve diğerleri (2011), çalışmalarında ekonomik kalkınmada teknoloji ve yeniliğe yatırım yapan firmaların varlığının çok önemli olduğunu ve teknolojik ilerlemenin büyümeyi pozitif etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Literatürde var olan teorik ve uygulamalı çalışmalar incelendiğinde çalışmaların bir kısmı güçlü bir finansal sektörün ekonomik büyümeye etki ettiğini göstermiştir. Pagano (1993) çalışmasında finansal sektörün ekonomik büyümeyi üç yolla etkilediğini belirtmiştir. Bunlardan birincisi, finansal sektörün yatırımların verimliliğini artırarak ekonomik büyümeye etki etmesi; ikincisi, etkin finansal sektörün işlem maliyetlerini azaltması ve böylece verimli yatırımlara aktarılan tasarrufların payının artmasını sağlaması ve üçüncü olarak da, finansal sektör gelişiminin ülkedeki tasarruf düşüklüğünü tamamlayabilmesidir (Koivu, 2002: 9).

Benzer şekilde Tsuru (2000: 7), çalışmasında finansal sektör ile büyüme arasındaki ilişkinin üç yolla gerçekleştiğini belirtmektedir: Birincisi, sermayenin daha verimli tahsisinin sağlanmasıdır. Sermayenin en etkin şekilde kullanımı sağlanarak verimliliğinin

artması yoluyla ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. İkincisi, tasarrufları yatırıma dönüştürmede önemli bir rol oynamasıdır. Yatırım yapmak isteyen tasarruf sahiplerinin bilgi ve işlem maliyetleri, finansal araçlar tarafından hem daha hızlı hem de daha uygun bir şekilde emilir. Bu maliyeti oluşturan komisyon ve işlem ücretleri mevduat ve kredi faiz oranı arasındaki fark kadardır. Dolayısıyla ekonomik büyümeye sebep olan tasarruf ve yatırım arasındaki dönüşüm gerçekleşmiş olur. Üçüncüsü tasarruf oranı üzerindeki etkisidir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki sınırlı sermaye birikiminin, hükümetlerin büyümeyi gerçekleştirme çabalarında önemli bir engel teşkil ettiği belirtilmektedir. Bu nedenle ekonomik büyümeyi destekleyecek sektörlerle, sermaye birikimini gerçekleştirecek tasarrufların kredi yoluyla aktarılması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde, kurumsal yapıdaki zayıflıkların neden olduğu sorunların önüne geçmede de bankacılık sektörüne önemli görevler düşmektedir. Bankalar, finansal aracılık faaliyetlerini yürütürlerken, ellerindeki sermayeyi daha verimli alanlara aktarma yönünde çaba sarf etmektedirler. Bu bağlamda bankalar, kurumsal anlamda daha güçlü işletme seçimine yönelerek sermayenin etkin dönüşümünü sağlamak yoluyla yatırımları artırabilmektedirler. Örneğin Walter Bagehot (1873) ve Joseph A. Schumpeter (1912), çalışmalarında bankacılık sektörünün verimli yatırımları finanse ederek, kişi başına düşen gelirden ve büyüme oranında artışa sebep olduğunu belirtmişlerdir (Tsuru, 2000: 5).

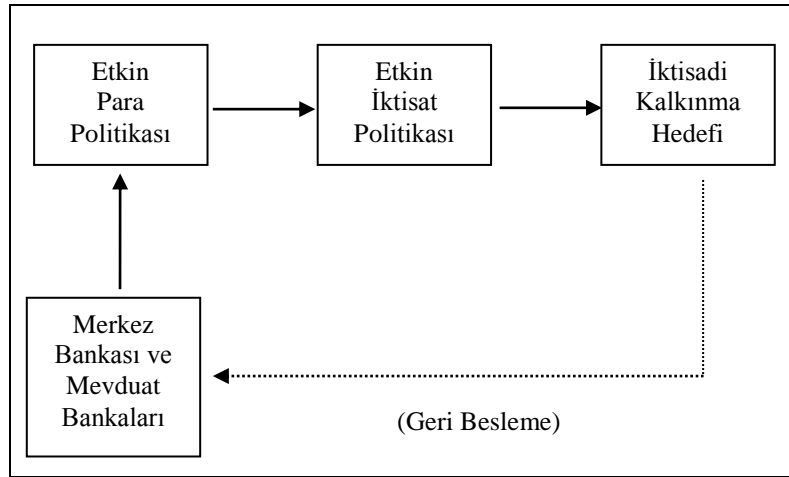
Yapılan pek çok çalışmada, bankacılık sektörüyle ekonomik büyüme arasında önemli ilişki olduğu tespit edilmiştir³. Bankacılık sektöründe fon arz edenlerle fon talebinde bulunanlar karşılaşmakta böylelikle kaynakların değişimi sağlanmaktadır. Ayrıca bankacılık sektörünün bilgi birikimi, ülkenin büyümesinde önemli etkiye sahip endüstrileri desteklemesi, kaynakların ihtiyaç duyulan alanlarda en etkin şekilde dağılımını sağlamaktadır. Böylece ekonominin yapılandırılmasıyla yatırım harcamalarının hızlı büyümeye etki edecek sektörlerle aktarılması sağlanmaktadır. Schumpeter (1934), çalışmasında bankacılık sektörünün, verimli yatırımların sermayedarı olarak rol oynaması nedeniyle ekonomik büyümeyi artırdığını ortaya koymuştur.

---

³ Bu çalışmalar arasında, Goldsmith (1969), McKinnon (1973), Shaw (1973), King ve Levine (1993a, 1993b), Greenwood ve Jovanovic (1990), Levine (1992), Bencivenga ve Smith (1992) ve Saint-Paul (1992) sayılabilir.

Diğer taraftan bir ülkede, para politikasının uygulanmasında mevduat bankaları merkez bankalarıyla birlikte önemli rol üstlenirler. Mevduat bankalarının bir yandan kaydi para yaratması, öte yandan kredi mekanizması yoluyla ekonomik ve ticari faaliyetlerde bulunması onlara çok ciddi toplumsal ve ekonomik sorumluluk yüklemektedir. Ülkelerin, iktisadi kalkınma hedefini gerçekleştirmek için iktisat politikalarını ve onun bir alt politikası olarak da para politikalarını uygulaması gerekir. Bu politikaların uygulanma süreçlerinde merkez bankası ve mevduat bankaları önemli rollere sahiptirler. Bir ülkede uygulanan para politikasının etkinliği bankacılık sektörünün gelişimiyle yakından ilişkilidir. Merkez bankasının para politikası uygulamaları gelişmiş bir bankacılık sistemiyle daha etkili olmaktadır. Bu süreç Şekil 2 yardımıyla şöyle özetlenebilir.

Şekil 2: Bankaların İktisadi Kalkınmadaki Rolü

Kaynak: Özyurt, 2010: 79

İktisadi kalkınma hedefini gerçekleştirmek ve etkin bir iktisat politikası için etkin bir para politikasının uygulanması gerekmektedir. Bu uygulama için de güçlü merkez bankası ve güçlü mevduat bankalarına ihtiyaç vardır. Öte yandan, iktisadi kalkınma gerçekleştikçe, merkez bankası ve mevduat bankaları da gelişmekte ve rolleri artmaktadır (Özyurt, 2010: 78-79).

Diğer taraftan Saunders (2000), çalışmasında ekonomik *sistemde yer alan bankacılık sektörünün fonksiyonlarını* genel ve kuruma özgü olmak üzere iki genel başlık altında özetlemiştir (Jeucken, 2001: 56):

Genel Fonksiyonlar:

1. Bilgi hizmeti (tasarruf sahiplerinin izleme maliyetlerini azaltır).
2. Nakit hizmeti,
3. Fiyat- Risk azaltma hizmeti: Çeşitlendirme, komisyonculuk, varlık dönüşümü,
4. İşlem maliyetleri azaltma hizmeti,
5. Vadeye aracılık hizmeti (varlık ve borçların vadesi eşleşmeyebilir).

Kuruma Özgü Fonksiyonlar:

1. Para arzı iletimi,
2. Sektörler arasında kredi tahsisi,
3. Kuşaklararası transferler,
4. Ödeme hizmeti,
5. Para, tahvil, hisse senetleri aracılığı.

Çalışmanın bu kısmında ekonomik büyümeye neden olan bankacılık sektörü fonksiyonları ele alınacaktır. Sunulan bu bilgiler bankacılık sektörünün ekonomik büyümeyi hangi yolla etkilediği konusunda önemli bir katkı sağlayacaktır.

1.3.1. Bilgi Üretimini Sağlamak ve Bilgi Maliyetlerini Düşürmek

Yatırım kararları alınmadan önce pazar şartları, yöneticiler ve işletmelerin değerlendirilmesiyle alakalı büyük maliyet unsurları vardır. Söz konusu maliyetler, tasarruf ve yatırım kararlarında önemli rol oynarlar. Bireysel tasarruf sahipleri, gerçekleştirilebilecek yatırımlar hakkında bilgi edinimi ve iş süreçleriyle ilgili bilgi toplayabilme yeteneğine sahip olamayabilirler. Bu nedenle, tasarruf sahipleri yatırım kararlarında, bilgi maliyetinin yüksekliğinden dolayı bu maliyete katlanmamak için, daha az bilgiye güvenmek zorunda kalacaklardır. Dolayısıyla, bankalar sermaye akımlarını en verimli işletmelere aktarmak yoluyla pazar şartları, yöneticiler ve işletmelerle ilgili en doğru bilgileri kullanırlar (Levine, 2004: 7).

Bankalar, firmalar, yöneticiler ve ekonomik şartlar hakkındaki en doğru bilgi birikimini kullanmak suretiyle ekonomik büyümeyi hızlandırırlar. Tüm girişimciler sermayeye ihtiyaç duyarlar ve sermaye kıt bir kaynaktır. Tasarruf sahipleriyle girişimciler arasında var olan asimetrik bilgi uyumsuzluğu, bankaların ekonomik şartlar, kanunlar, pazar gelişimiyle ilgili sahip oldukları geniş bilgi sayesinde daha kolay çözümlenmektedir. Böylelikle bankalar, kıt olan sermayeyi gelecek vaat eden firmalara aktarmak konusunda eldeki verileri kullanarak en doğru kararı vermektedirler⁴. Greenwood ve Jovanovic (1990), çalışmalarında bankaların en doğru ve en iyi bilgiyi üreterek, kaynak tahsisinin doğru alanlara dağıtmasıyla büyümeyi hızlandırdıklarını belirtmişlerdir (Greenwood ve Jovanovic, 1990: 1099-1100).

Ayrıca bankalar en iyi üretim tekniklerinin neler olduğunu tanımlamakla beraber, yeni ürün ve üretim süreçlerinin ortaya çıkarılmasında girişimcileri bilgilendirdiği için teknolojik yenilik oranının artmasına da neden olurlar (Levine, 2004: 8). Bankalar, bilgi ve işlem maliyetlerini azaltıp, tasarrufları sosyal getirinin en yüksek olduğu alanlara kaydırmak suretiyle, ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadırlar (Greenwood ve Smith, 1997:n145; King ve Levine, 1993b: 717).

1.3.2. Ar-Ge Çalışmaları Üzerindeki Etkisi

Ülke ekonomisinde önemli yere sahip olan işletmeler, günümüzde sadece ülke sınırları içinde değil, aynı zamanda ülkeler arası boyutlarda da rekabet etmektedirler. İşletmelerin bu rekabet şartlarında ayakta kalabilmeleri, Ar-Ge çalışmalarına verdikleri önemle doğrudan bağlantılıdır. Sanayileşme çabalarını Ar-Ge faaliyetlerinin paralelinde yürüten ülkelerin çok daha başarılı oldukları bilinen bir gerçektir. Kısaca, minimum harcama maksimum getirinin ortaya çıkması amacıyla gerekli iyileştirmeleri ortaya koymaya çalışan Ar-Ge çalışmaları, işletmelerin kârlılığını artırdığı için ekonomik büyümede önemli yere sahiptir. Ar-Ge yatırımları ekonomik büyümeyi yenilik, sermaye

---

⁴ Son yaşanan 2008 Global Finansal Kriz'in ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak gösterilen likidite bolluğu sonucu, özellikle mortgage (ipotekli ev kredisi) alanında verilen özensiz kredilerin riskli alanlara aktarılması ve geri dönüşlerde yaşanan sıkıntılar bankaların risk iştahındaki artış nedeniyle her zaman rasyonel davranmadıklarını göstermiştir. Bu şekilde eldeki verilerle en doğru kararı veremeyen bankalar sermayenin etkin alanların dışında kullanılmasıyla büyümeyi negatif yönde etkileyebilmektedir.

birikimi, beşeri sermayede gelişim gibi birçok kanal yoluyla etkilemektedir (Bor ve diğerleri, 2010: 171).

Büyümenin itici gücü olarak Ar-Ge faaliyetlerinin önemini vurgulayan Ar-Ge'ye dayalı ekonomik büyüme modeli ilk kez Romer (1990) tarafından ortaya atılmıştır. Teknolojik gelişmeler, firmalar tarafından yapılan Ar-Ge faaliyetleri sonucu buluş ve yenilikler (inovasyon) şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gelişme ve yenilik, makro düzeyde ekonomik büyümeye neden olurken, mikro düzeyde firmaların karlarının ve pazar paylarının artmasına yol açmaktadır. Diğer bir ifadeyle, teknolojik yenilikler ve buluşlar için her firmanın yaptığı yatırımlar (fiziki ve beşeri sermaye) sonucu ortaya çıkan dışsallıklar ve taşmalar, ekonominin geneli için azalan getiriyi ortadan kaldırarak artan getirinin ortaya çıkmasına böylelikle de uzun dönemli büyümeye neden olmaktadır (Altın ve Kaya, 2009: 252). Bu bağlamda bankalar, kredi verecekleri işletmeleri seçerlerken, işletmenin devamlılığında önemli etkiye sahip olan Ar-Ge çalışmalarının varlığını dikkate almaktadırlar. Verilen kredilerin geri dönüşünde işletmelerin karlılıkları ve bu karlılığın sürekliliği önem arz etmektedir. Ar-Ge faaliyetleri bu sürekliliği desteklediği için işletmelerin de kolay kredi bulmasına neden olmaktadır.

1.3.3. Kurumların İzlenmesi ve Kurumsal Yönetim Uygulamaları

Finans ve büyüme ilişkisinde ele alınan diğer konu, finansal kurumların firmaların etkin bir şekilde izlenmesinde ve kurumsal yönetimin oluşturulmasındaki rolüdür. Finansal kurumlar, firmaları sürekli bir şekilde izleyerek ve yöneticileri firma değerini maksimum kılmak için teşvik ederek kaynakların etkin dağılımını ve tasarrufların harekete geçmesini sağlamaktadırlar (Güngör ve Yılmaz, 2008: 175).

Bireyler, yatırım yapacakları alanı seçerlerken şüpheli davranırlar ve riskten kaçınırlar. Bu noktada bankaların daha fazla ve güvenilir bilgilere ulaşma becerileri sayesinde, güvenli yatırım yapılabilecek işletmelerin bilinmesini kolaylaştırmaktadır. Böylelikle bankalar bireysel tasarrufları toplamanın yanında, bu tasarrufları verimli alanlarda değerlendirme fonksiyonlarını yerine getirerek yatırımcıların kararlarına doğru yön vermektedirler. Böylelikle sermayenin etkin dağılımı sağlanmaktadır.

Bankalar firmaların faaliyetlerini izlerken, kurumsal yönetim anlayışının gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Kurumsal yönetim anlayışını belirleyen ve uygulayan işletmelerin verimlilikleri artmakta ve daha güvenilir kurumlar olmaktadır. Böylelikle sermaye ihtiyaçlarını daha kolay ve düşük faizle karşılayan işletmeler kârlılık oranlarını artırmaktadırlar. Tüm bunlardan hareketle bankacılık sektörü ekonomide etkin kaynak tahsisinin gerçekleştirilmesine yardımcı olmakta ve ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

1.3.4. Tasarruf Oranları Üzerindeki Etkisi

Tsuru (2000: 8), finansal sektör gelişiminin tasarruf oranı üzerindeki etkisini en az dört yolla gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Bunlar;

1. Ülkenin kendine özgü riskleri,
2. Getiri oranı riski,
3. Faiz oranları,
4. Likidite kısıtlamaları'dır.

Sigorta ve finans kurumlarının neden olduğu ülkenin kendine özgü risklerindeki (likidite ve bağış riski) bir azalış, hanehalkının ihtiyat için ayırdığı tasarruflarda azalmaya neden olur. Böylece atıl tasarrufların azalmasıyla, yatırımlara dönüşecek tasarruflar, bankacılık sektörüne aktararak ekonomik büyüme gerçekleşecektir (Tsuru, 2000: 8). Devereux ve Smith (1994), çalışmalarında ekonomik büyümede küresel risk paylaşımı üzerinde durmuşlardır. Söz konusu çalışmada ülkeye özgü risklerin, uluslararası sermaye piyasası aracılığıyla dünya genelinde paylaştırılması nedeniyle azalacağı ve daha yüksek tasarruf oranı ile ekonomik büyümenin gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır. Aksi halde tasarruf ve buna bağlı olarak büyüme oranlarının daha düşük kalabileceği belirtilmiştir (Devereux ve Smith, 1994: 546-547).

Ayrıca finansal piyasalar sayesinde yatırım yapılacak enstrümanların çeşitliliği, getiri oranı riskini azaltacağından tasarruf sahiplerinin birikimlerini finans sektörüne çekecektir. Bunun sonucu olarak gelişen bankacılık sektörü finansal baskıyı azaltmak suretiyle tasarruf sahiplerine ödenen faiz oranlarında yükselmeye neden olabileceği ve bu durumda tasarruflardaki artışla birlikte ekonomik büyümenin gerçekleşeceği sonucu ortaya

çıkılmaktadır. Nitekim King ve Levine (1993a: 540), finansal gelişme ve reel faiz oranı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve bunun da ekonomik büyümeye etki ettiğini tespit etmişlerdir. Son olarak, özellikle genç nesile yönelik uygulanan likidite kısıtlamalarının azaltılması çalışmaları ile kolay likidite sağlanabilmesi bu kesim tarafından yapılan düşük tasarrufları daha da azaltarak tasarruf oranının düşmesine ve böylece finansal gelişmenin düşmesine neden olabileceği belirtilmektedir. Öte yandan Jappelli ve Pagano (1994) ise çalışmalarında özellikle tüketici kredileri ve morgage (ipotekli konut) kredileri yoluyla sağlanan kolay likiditenin daha düşük tasarruf oranına sebep olduğunu ve bunun da büyümeyi azalttığını ortaya koymuşlardır (Tsuru, 2000: 8-9).

Sonuç olarak pek çok iktisatçının finansal sektör ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin genellikle tasarruf oranı değişkeni aracılığıyla gerçekleştiğini belirttikleri söylenebilir⁵.

1.3.5. Risk Yönetimi ve Riskin Çeşitlendirilmesi Üzerindeki Etkisi

Müteşebbisler, orta ve uzun vadede düşük maliyetle sermaye ihtiyaçlarını karşılamak isterlerken, tasarruf sahipleri, kısa vadede ve yüksek getiri ile birikimlerini ödünç vermek istemektedirler. Bankalar, müteşebbislerin orta ve uzun vadeli fon talepleri ile tasarruf sahiplerinin kısa vadeli fon arzlarını uyumlu hale getirerek zaman yönünden likidite riskini yönetmektedirler. Bankalar birbirlerinden habersiz çok sayıda tasarrufçunun birikimlerini toplaması özelliği ile yatırımların finansmanında kullanılan fonların yatırım tamamlanmadan önce çekilebilme risklerini azaltmakta ve uzun dönemli projelerin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır (Kar ve diğerleri, 2008: 185). Böylelikle bankalar, ülke ekonomisinin gelişiminde önemli olan ve uzun vade gerektiren daha çok teknolojik ilerlemelere yönelik projeleri veya yatırımları sermaye ihtiyacı yönünden destekleyerek, ekonomik büyümeye neden olmaktadır.

İngiltere’de yaşanan Sanayi Devrimi’nin, likidite riskinin azalmasını sağlayan finansal piyasalardaki gelişmeler sayesinde ilerlediği belirtilmektedir. Sanayi Devrimi’nin ilk yıllarında, yeni ürün üretim aşamasında, teknolojik yenilikler ve icatlar gerektiren yatırımların finansman ihtiyacı, gelişen finansal piyasalar tarafından sağlanmıştır. Tasarruf

---

⁵ McKinnon (1973); Shaw (1973); Kapur (1976); Mathieson (1980).

sahiplerinin finansal piyasalar aracılığı ile birikimlerini kolaylıkla hisse senedi, tahvil veya mevduata aktarabilmeleri sayesinde ihtiyaç hissedilen uzun vadeli sermaye gereksinimi karşılanmış ve reel sektör faaliyetleri desteklenmiştir. Ayrıca Sanayi Devrimi, uzun dönemler için büyük sermaye gereksinimine ihtiyaç hissettiğinden finansal sektör olmaksızın bu ihtiyacın karşılanamayacağı, bundan dolayı sanayi devriminin finansal devrimi beklemek zorunda kaldığı belirtilmektedir (Levine, 1997: 692).

Dolayısıyla bankacılık sektörü farklı proje ve yatırımların finansmanı ile daha fazla sektörün sermaye ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayarak yatırım projelerindeki riskin çeşitlendirilmesini de sağlamaktadır.

1.3.6. Mal ve Hizmetlerin Değişiminin Kolaylaştırılması

Bankacılık sektörü çeşitli ürünleri (kredi kartı, çek, borçlanma senetleri vb.) aracılığıyla ödemelerin yapılmasını kolaylaştırarak ticari faaliyetlerin hız kazanmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, gelişen teknoloji ile beraber sermaye kıtalar arasında çok kısa sürelerde yer değiştirebilmektedir. Küresel çapta malların ve hizmetlerin kolay ve ucuz değişimine olanak veren bankacılık sektörü, gelişen ve değişen ekonomilerin ihtiyaçlarını da karşılamakta ve bu ekonomilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni yatırım araçlarıyla değişim işlemlerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak da sermayenin küreselleşmesine imkân tanımaktadır (Yetiz, 2008: 10).

1.3.7. Sermaye Hareketleri ve Sermaye Birikimi Üzerindeki Etkisi

Modern büyüme teorileri, finansal sektörün, yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırarak, sermaye birikimini ve etkin dönüşümü sağlamak suretiyle büyümeyi etkilediğini belirtmektedir. Küreselleşmeyle birlikte artan sermaye hareketleri bankacılık sektörü aracılığı ile dünyada sınır tanımaksızın hareket etmeye başlamıştır. 1980'lerden itibaren dünya ekonomisinde piyasalar giderek serbestleştirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde finansal liberalleşme⁶ hareketleriyle finansal faaliyetlerin boyutları ve ekonomi

---

⁶ Finansal piyasaların bütünleşmesi bağlamında finansal liberalizasyonların para ve sermaye piyasası liberalizasyonu olmak üzere iki ayağı bulunmaktadır. Sermaye piyasalarında uygulanan liberalizasyon politikaları, sermaye hesabının serbestleştirilmesi, sermaye giriş ve çıkışlarında engellemelerin kaldırılması, tasarruflara ve tasarrufların etkin dağılımına mani olan ve finansal aracılığı zayıf düşüren

içindeki önemleri artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda sermayenin kolay hareketini sağlayacak bir takım serbestliklerin ortaya çıkması ve finansal piyasa, kurum ve faaliyetlerinin artması “finansallaşma” kavramını ortaya çıkarmıştır (Krippner, 2005: 181).

Küreselleşen finansal piyasaların özellikle gelişen bankacılık sektörü hizmetleri sayesinde, sermayenin hızlı, kolay ve serbest dolaşımına imkân vermesi, yatırımların finansmanında kaynak sıkıntısı yaşayan ülkeler ile daha yüksek getiri elde etmek isteyen tasarruf sahiplerinin sorunlarını çözererek ekonomik büyümeyi etkileyeceği öngörülmüştür. Ayrıca finansal serbestleşme ile uluslararası sermaye hareketliliği, ülkelerin finansal olarak dışa açılmalarını sağlamıştır. Finansal piyasaların dışa açılması ekonomi üzerinde olumlu etki oluşturmuştur. Dışa açılmayla birlikte artan yurtiçi tasarrufların, daha etkin kullanılması sermaye maliyetlerini azaltarak, ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki oluşturmuştur (Yapraklı, 2007: 69).

Bununla birlikte, son yıllarda yaşanan bankacılık krizleri⁷, finansal serbestleşmenin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği yönünde yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda son yıllarda finansal küreselleşmenin ülke ekonomileri üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Finansal piyasaların küreselleşmesi ile birlikte, bankacılık ve finans sektörünün bu denli büyümesi ve finansal araçlar ile finansal hizmetlerin olağanüstü boyutta artması bazı riskleri⁸ de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Kunt ve Detragiache(1998a), toplam 53 ülkede 1980-1995 yılları arasında finansal liberalizasyon ve bankacılık krizleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında, bankacılık krizlerinin

---

finansal baskı politikalarının ve yabancı yatırımcılara yönelik sınırlamaların kaldırılması olarak açıklanmaktadır. Para piyasalarının liberalleştirilmesi ise kurumsal düzeyde bankacılık sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaların kaldırılması, bankalar arası rekabetin geliştirilmesi, faiz oranları ve hizmetlerin fiyatlandırılmasının serbestleştirilmesi, finansal piyasalar arasında bilgi akışına dayalı şeffaflık koşullarının sağlanması yanında rekabet koşullarını olumsuz etkileyecek girişimleri engelleyen dereğülasyon uygulamaları şeklinde ifade edilmektedir (Onur, 2005: 129).

⁷ Bankacılık krizleri, bankaların başarısızlıkları, iflasları veya yükümlülüklerini yerine getirememeleri durumunda, mevduat sahiplerinin panikleyerek bankalardan kaçışları durumunda, hükümetlerin bankalara kurtarma ve kamulaştırma operasyonlarıyla müdahale ettiği durumlarda veya geniş ölçüde dönmeyen kredilerin varlığı halinde ortaya çıkabilir. Bu süreçte, finansal piyasalara olan güvenin sarsılması dolayısıyla yatırımcılar, hisse senetleri ve tahvillerini satıp nakde dönüştürmek ve bunu da altın, döviz gibi güvenilir varlıklara yatırmak isterler. Böylece aniden başlayan satış dalgası borsayı da çökertir ve krizin derinleşmesine neden olur (Seyidoğlu, 2007: 556).

⁸ Aloğlu (2005: 43-48), bu riskleri mikroekonomik ve makroekonomik nedenlerden kaynaklanmak üzere ikiye ayırarak değerlendirmektedir.

finansal liberalizasyonu benimsemiş ülkelerde daha çok ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Ayrıca, finansal liberalizasyonun kırılmalı bir bankacılık sistemine sahip ekonomilerde, istikrarsızlığı daha da arttırdığını vurgulamışlardır.

1970-1990 arası dönemle ilgili yapılan araştırmalarda ise 1970-1985 yılları arasında daha çok para krizleri, 1980'lerin ortalarından itibaren ise bankacılık krizlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Yine bu süreçte gelişmekte olan piyasalarda ortaya çıkan para krizlerinin sayısı, gelişmiş ülkelerin iki katı kadarken, bankacılık krizlerinin sayısı iki katından da fazladır. Bankacılık krizlerinin bazen ortaya çıktıktan sonra bir veya iki yıl içinde para krizlerine yol açtığı, bazen de her iki krizin hemen hemen aynı yıl içinde ortaya çıktığı görülmektedir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 381). Özellikle finansal liberalizasyon hareketlerinin hız kazandığı dönemlerde bankacılık krizlerinin artması, bu alanda araştırmaların da artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla kriz kavramı, 1990'lardan sonra daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllarda, dünyada finansal piyasalardaki küreselleşme ve şeffaflaşma süreci ile birlikte bilgi teknolojisinde yaşanan buluş ve yeniliklerin finansal tekniklerde ve araçlarda sağladığı gelişim, yaşanan krizlere farklı boyutlar katmıştır. Özellikle bilgisayar ve bilgi teknolojisindeki yeniliklerin finansal araçlar ve finansal hizmetler üzerindeki etkisi ve yeni finansal araçların olağanüstü boyutta artması, sermaye akımlarının hızlanmasını kolaylaştırmış fakat aynı zamanda krizleri yaygınlaştırmada ve algılamada da hızlandırıcı bir rol üstlenmiştir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 379).

1.3.7.1. Yabancı Sermayenin Yurda Girişinin Kolaylaştırılması

Yabancı sermaye hareketliliği, döviz arz ve talebi yoluyla döviz ve döviz kazançlarının değişiminin etkisiyle menkul kıymetler piyasasını etkilemektedir. Bu etkileşim bankaların yatırım eğilimlerini değiştirmesi nedeniyle bankacılık sektörünü de etkilemektedir. Bankacılık sektörüne yabancı sermaye girişi, banka varlıkları, kredi hacmi, faiz vb. unsurları etkileyerek ekonomik aktiviteye olumlu katkı yapmaktadır (Barışık ve Şarküneşi, 2009: 19). Bununla birlikte, yurda giren yabancı sermaye hareketlerinin olumsuz etkilerinden de bahsedilmektedir. Uluslararası alanda sermayenin hareketli hale gelmesiyle birlikte bankaların likiditesi artmıştır. Likiditesi artan bankalar daha riskli alanlara yönelmiş ve bunun sonucu verilen özensiz kredilerin geri dönüşünde sıkıntılar yaşanmıştır. Sonuç

olarak finansal liberalleşme politikalarının, risk alma duyarlılığını artırarak bankacılık krizlerine neden olabileceği söylenebilmektedir (Kunt ve Detragiache, 1998b: 87).

Son yaşanan 2008 Global Finansal Kriz incelendiğinde, krize neden olan diğer etkenlerin⁹ yanında, geri dönüşlerde sıkıntı yaşatan banka kredilerin etkisi bilinmektedir. Bununla birlikte, az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarında karşı karşıya oldukları önemli engellerden biri, bu ülkelerde sermaye faktörünün az bulunmasıdır. Düşük gelire bağlı olarak ortaya çıkan düşük tasarruf ve düşük yatırım döngüsü, az gelişmiş ülkeleri dış tasarruflara yönlendirmektedir. Özellikle 1990'lı yıllarda yoğunlaşmak üzere, bu ülkeler, finansal serbestleşme politikaları uygulayarak dış tasarruflardan faydalanma yoluna gitmişlerdir. Böylece ülke ekonomileri yatırımlarının finansmanı için dış kredi bulma olanaklarını artırmışlardır. Mevcut bankacılık sektörü, kaynakların sadece bir kısmını yatırıma dönüştürse bile, tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesinde büyük rol oynamaktadır. Finansal araçlar, gerçekleşme ihtimali yüksek yatırım projelerini bulup finanse etmektedirler. Dolayısıyla, bankacılık sektörünün gelişmesi ve rekabetin artmasıyla birlikte çoğalan ve daha verimli hale gelen aracı kurum faaliyetleri, getirisi çok yüksek projelerin sermaye ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaktadır. Böylelikle, yatırımların ortalama verimliliği ve yatırım hacmi artarak ekonomik büyüme hızlanmaktadır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 3).

Sonuç olarak, bir ülkeye yabancı sermaye girişlerinin, o ülkedeki yatırım ve teknolojik alandaki yetersizlikleri gidererek, ekonomik büyümeye neden olduğu söylenebilir (Besanger ve diğerleri, 2000: 3). Ancak uluslararası sermaye akımlarının az gelişmiş ülkelere beklenen faydayı sağladığı yine de kuşkuludur. Bununla beraber sermaye girişlerinin yurtiçi tasarrufları engellediği ve potansiyel olarak, enflasyonist baskı yarattığı, döviz kurlarının dengesini bozarak makroekonomik istikrarsızlıklara neden olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle de bazı çalışmalarda, yabancı sermaye girişlerinin ekonomik ilerlemeyi engelleyebileceği ifade edilmektedir (Örnek, 2008: 201).

---

⁹ Krizin nedenlerini, likidite bolluğu ve bunun sonucunda verilen özensiz krediler, aşırı menkul kıymetleştirme, saydamlık eksikliği, derecelendirme kuruluşlarının etkinliğindeki yetersizlik ve düzenleyici ve denetleyici kuruluşların müdahalede gecikmesi olarak sıralayabiliriz (Alantar, 2008: 1).

1.3.7.2. Sermayenin Etkin Dönüşümünün Sağlanması

Finansal kurumların, bilgi toplama ve alternatif yatırım projelerini değerlendirme ve verdikleri kredilerin alınma amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını değerlendirme olanakları mevcuttur. Finansal kurumlar bu işlemleri etkin bir şekilde yapmaları halinde daha verimli yatırımlar finanse edeceklerinden etkin sermaye tahsisini sağlayarak, sermayenin ortalama verimliliğine katkı yapacaklardır (Kar ve diğerleri, 2008: 214-215).

1.4. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Kavramı ve Göstergeleri

Dünya’da görülen ekonomik büyümeye karşılık artan yoksulluk oranı, gelir dağılımındaki adaletsizlik, doğal kaynakların tükenmesi, artan çevre sorunları, geleneksel kalkınma yaklaşımlarına çevre ve insan boyutunu katarak sürdürülebilir ekonomik kalkınma kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sürdürülebilirlik anlayışı, büyüme sürecinde hem günümüz hem de gelecek neslin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla politikalar oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda çevre ile doğal kaynakların korunması ve insan gereksinimlerinin karşılanması önemli unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yoksulluğun azaltılması, kaynakların adil dağılımının sağlanması, insan haklarının korunması ve eşitliğin sağlanması gibi unsurları da bünyesinde barındıran sürdürülebilirlik kavramı çok boyutlu bir kavram olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak; sosyo-ekonomik gelişimin yanında çevresel politikaları da dikkate alan sürdürülebilirlik kavramı, bu anlayışla büyümek isteyen ekonomiler için geleceğe yönelik hedeflerini, ekonomik ve sosyal politikalarını çevre ile uyumlaştırarak planlama zorunluluğunu getirmektedir. Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma alanındaki hedeflerin amacına ulaşım ulaşmadığını değerlendirmek ve gerekli önlemleri almak, bu anlayışın devamlılığının sağlanmasında temel bir çaba olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4.1. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Kavramı

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma kavramı, ilk kez 1980 yılında, doğal kaynakların korunması için kurulmuş olan Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) tarafından kullanılmıştır. Ancak kavramı dünyaya asıl tanıtan, Birleşmiş Milletler'in küresel değişim için bir yol haritası çıkarmak üzere kurduğu Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu olmuştur. Komisyonun başkanı olan Gro Harlem Brundtland'in adıyla anılan *Brundtland Raporu* diye de bilinen *Ortak Geleceğimiz* adlı rapor, 1987 yılında yayımlanmıştır (Aslan, 2010: 119).

Brundtland Raporu'nda sürdürülebilir kalkınma kavramı "*Sürdürülebilir kalkınma bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamaktır*" şeklinde tanımlanmaktadır (WCED, 1987: 43).

Kişisel ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan mal ve hizmet üretimindeki artış, yaşam kalitesini artıran bir unsur olarak değerlendirilmekle beraber, yalnızca mal ve hizmet üretimindeki artışın yaşam kalitesini artıracak yönündeki yaklaşımların günümüzde geçerliliğini yitirdiği de açıktır. Bu bağlamda, kalkınma kavramının sosyal ve kültürel boyutlarının da olduğu gerçeği ihmal edilmemelidir. Zira kalkınmanın sadece ekonomik bir kategoriye indirildiği ve GSMH ile ölçüldüğü koşullarda, diktatörlükler bile kendilerini kalkınma misyonunun taşıyıcısı olarak sunabilirler. Bu koşullarda gerçekleşen bir ekonomik kalkınma geniş kitlelerin yoksullaşması, toplumsal gerilimler, aşırı bölgesel dengesizlikler, doğal çevrenin tahribi ve uzun dönemde büyüme koşullarının aşındırılması pahasına gerçekleşebilir (Başkaya, 1997: 34). Bu nedenle kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasında iktisadi büyümenin çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan ele alınarak irdelenmesi gerekliliği, kalkınma kavramının sosyal ve kültürel boyutlarıyla da irdelenerek ortaya çıkarılmasını gerektirmektedir.

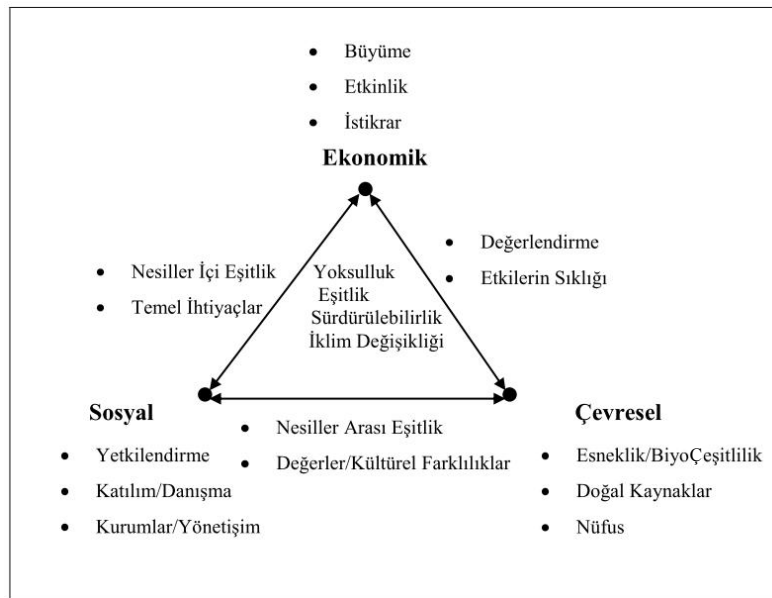
Özellikle yoksul ülkelerde büyümenin umulan yararları sağlamadığı, aksine yabancı oldukları çarpık kentleşme gibi yeni sorunlara neden olduğu görülmüştür. Bu durum, kalkınma kavramının sorgulanmasına neden olmuş ve "ekolojik kalkınma" gibi yeni yaklaşımları da beraberinde getirmiştir. Yüksek büyüme oranları, bir ülkede yaşayan

herkesin ve her kesimin bu refah artışından eşit derecede faydalandığı anlamına gelmemektedir. Örneğin 2000’li yıllarda ortalama Dünya geliri 5.100 ABD dolarını aşmasına rağmen, Dünya’da günde 2 ABD dolarının altında gelire yaşamaya çalışan 2,8 milyar insan bulunduğu bilinmektedir (Öztürk, 2007: 19). Dünya nüfusunun dörtte üçlük bir kısmını oluşturan az gelişmiş ülkeler önemli bir kalkınma sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu soruna karşı, özellikle son 50 yılda gösterilen ilgiye karşın bu ülkelerle sanayileşmiş ülkeler arasında büyük refah farklılıklarının bulunduğu, bu ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın hâlâ yeterli beslenme, sağlık, eğitim gibi olanaklardan yoksun olduğu, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

1.4.2. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Kavramının Çerçevesi

Yapılan literatür incelemeleri sonucu, sürdürülebilir ekonomik kalkınma kavramının, göstergelerinin üç ana başlık altında toplandığı ve sürdürülebilir kalkınma üçgeni ile ifade edildiği görülmektedir. Şekil 3’de, sürdürülebilir ekonomik kalkınma kavramının boyutsal çerçevesini sunan üçgen gösterilmektedir. Üçgenin köşe noktalarında, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın, *ekonomik, sosyal ve çevresel* boyutta yer alan unsurlarının varlığı gözlenmektedir.

Şekil 3: Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Üçgeni

Kaynak: Mohan, 1993: 2

Şekil 3 incelendiğinde, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasında, üçgenin köşe noktalarında yer alan ekonomik, sosyal ve çevresel unsurların aynı öneme sahip olduğu ve bu üçünü içeren kalkınma kavramının sürdürülebilirliği getireceğinin vurgulandığı görülmektedir. Ekonomilerin uzun dönemde büyüme hedeflerinin gerçekleşebilmesi için bireysel eşitliklerin sağlanması, yoksulluğun azaltılması, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması ve dünyanın iklimsel şartlarının yaşamsal devamlılığının tehdit edilmeden sürmesini sağlayacak önlemlerin alınması gerekliliği vurgulanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik hedefleri, iktisadi büyüme ve refahın artırılması, verimliliğin artırılması, gelir dağılımındaki adaletsizliğin düzeltilmesi, yaşam kalitesinin istikrarlı bir şekilde yükseltilmesi, ekonomik krizlere karşı olan duyarlılık derecesinin azaltılması çabalarından oluşmaktadır. Ekonomik sürdürülebilirlik, topluma fayda sağlayan ürün ve hizmetlerin üretiminde karlı olmayı hedefleyen işletmenin fayda-maliyet analizi ile ilgilidir. Ekonomik, çevresel ve sosyal gelişmelerden kaynaklanan fırsatları ve riskleri değerlendiren bu yaklaşım, paydaşlar için uzun dönemli değer yaratmayı amaçlamaktadır (Nemli, 2004: 81).

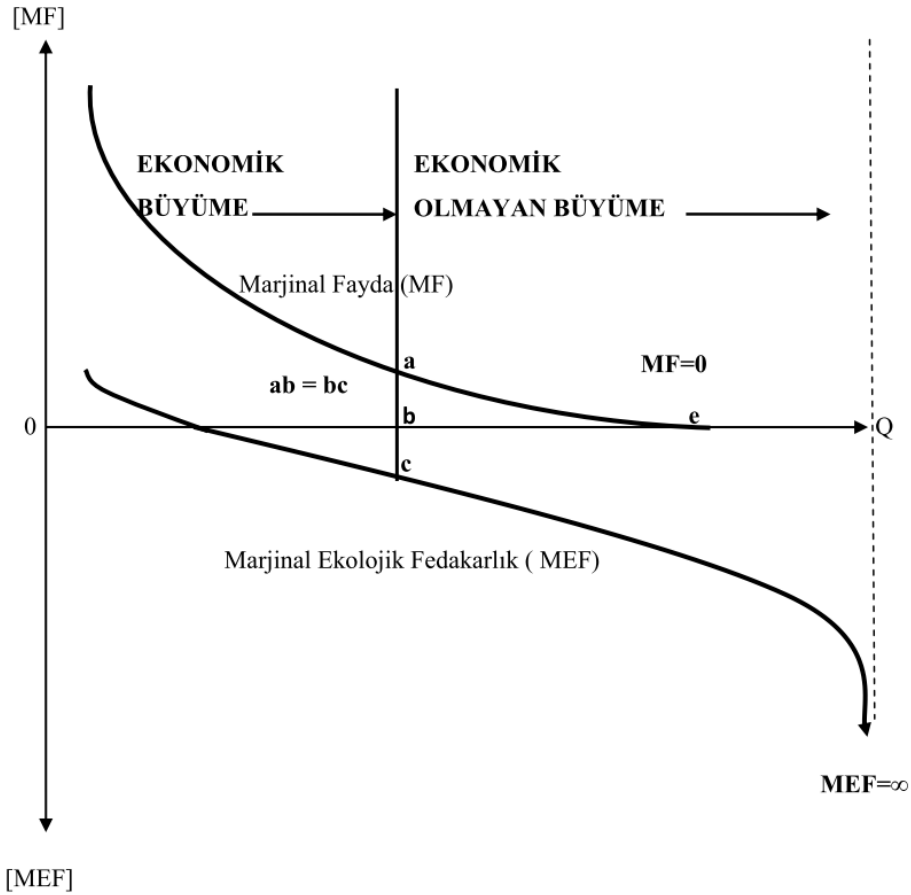
Doğal kaynakların israf edilmeden, çevresel kaliteyi dikkate alan ve uzun dönemli optimum kalkınmayı amaçlayan model sürdürülebilir kalkınma modeli olarak adlandırılmaktadır (Gürlük, 2001: 11). Bu bağlamda ekonomik sürdürülebilirliğin altında yatan modern olgu, en azından gelir artışını maksimize ederken, elde mevcut olan sermaye veya varlık stokunun korunmasıdır ([http://www.eoearth.org/article/sustainable development-triangle](http://www.eoearth.org/article/sustainable-development-triangle)).

Şekil 4, William Stanley Jevons'un 1871 yılında yaptığı çalışmasında yer alan, işgücü arzının, ücretlerin marjinal faydası ile emeğin marjinal ızdırabı arasındaki dengeye göre belirlendiği tezinden hareketle oluşturulmuştur. Burada büyümenin ekonomik sınırı belirlenmeye çalışılmıştır (Daly ve Farley, 2010: 20).

Şekil 4'de yatay ekseninde yer alan Q, belli bir ekonomide üretilen mal ve hizmet miktarını; yukarı doğru dikey ekseninde yer alan MF, üretilen mal ve hizmet miktarından sağlanan marjinal faydayı ve aşağı doğru dikey ekseninde yer alan MEF, üretilen mal ve

hizmet miktarı ile ortaya çıkan ve katlanılması gereken marjinal ekolojik fedakarlığı, bir başka ifadeyle büyümenin marjinal maliyetindeki artışı göstermektedir.

Şekil 4: Makroekonomik Büyümenin Sınırları

Kaynak: Daly ve Farley, 2010: 20

Marjinal fayda, mal ve hizmet üretiminin artmasıyla azalmakta; marjinal ekolojik fedakarlık, mal ve hizmet üretiminin artmasıyla artmaktadır.

Şekil 4'te görüldüğü gibi dikey ekseninde yer alan marjinal fayda, mal ve hizmet üretiminin artmasıyla azalmakta ve b noktasına gelindiğinde üretimin optimal miktarına ulaşılmaktadır. Zira bu noktanın ötesinde üretim miktarı arttıkça ekonomik olmayan büyüme gerçekleşmekte ve katlanılması gereken marjinal fedakarlık artmaktadır. Büyümenin optimal noktası $ab=bc$ olan b noktasıdır. Bu noktada pozitif fayda maksimumdur ($MF=MEF$). b noktasından sonra gerçekleşen büyüme ekonomik değildir

(Daly ve Farley, 2010: 20-21). Bu noktadan sonra artan üretim doğal kaynakların tahribatına ve çevresel bozulmalara neden olacaktır.

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal hedefleri, topyekün kalkınmanın sağlanması, yoksulluğun azaltılması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, istihdam, kurumsal yönetimde çalışanların rolü, güvenlik ve eşitlik ilkesinin gözetilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma anlayışında, sosyal boyutun önemli bir unsur olduğu ve bu boyutun insanlık tarihinden günümüze var olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla sosyal boyuttaki öncelikli amaç insanın yaşam kalitesini artırma çabalarından oluşmaktadır (Harris, 2000: 15).

Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel hedeflerinde ise, “gelecek nesillerinde en az bugünkü nesiller kadar eşit kaynaklara sahip olmalıdır” düşüncesi yer almaktadır. Bunun için yenilenebilen kaynaklarda kullanım hızının yenilenme hızından daha düşük olması gerektiği ve yenilenemeyen kaynaklarda ise ikame kaynakların varlığının aranması çabası gerektiği vurgulanmaktadır. Bu amaçla, doğal çevrenin ve doğal kaynakların korunması ile etkin kullanımının sağlanması, küresel karbondioksit (CO₂) salınımının azaltılması, biyo çeşitliliğin devamının sağlanması ve doğal kaynakların korunmasının sağlanması gibi çabalar sürdürülebilirliğin çevresel boyutunu oluşturmaktadır.

1970’lerle birlikte artan ekonomik krizler ve bunların çevre üzerinde yarattıkları olumsuz etkiler¹⁰, devam eden dönemleri de etkilemekteydi. Bu nedenle kalkınma anlayışı ile çevrenin, eğitimin, sağlığın, demokrasinin iyileşmesi ve gelişmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda, sürdürülebilir kalkınma kavramıyla hem gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması hem de günümüz toplumlarındaki yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi anlamında adalet olgusu önem kazanmıştır.

Geçmişten günümüze kalkınma olgusu, sanayileşmiş ülkelerde üretime dayalı olarak gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde bu durumu örnek alarak kalkınma

---

¹⁰ Ülke ekonomileri ekonomik krizlerin sebep olduğu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için toplam talebi ve beraberinde üretimi artırma çabalarına odaklanmaktadırlar. Üretim süreçlerinin ortaya çıkaracağı çevresel bozulmaları dikkate almamaktadırlar. Bununla birlikte ekonomik kriz ülke ekonomisinde yer alan küçük ölçekli veya yeni kurulma aşamasındaki sektörleri daha fazla etkilemekte ve sonuç olarak bölgesel eşitsizlikleri ve fakirliği artırmaktadır.

hamlelerini üretim ve ekonomik büyüme ağırlıklı olacak biçimde planlamışlardır. Ancak 1970'lerin başlarında, gelişmekte olan ülkelerde artan yoksulluk, gelir dağılımını iyileştirme çabalarının da artışı gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda kalkınma kavramı, sosyal bölüşüme yönelik hedeflere odaklanmıştır. Bunun yanında, 1980'lerin başında, kalkınmanın önündeki temel engel olarak çevresel bozulmaların olduğunun anlaşılmasıyla birlikte çevresel hedefler de kalkınmanın bir diğer unsuru haline gelmiştir (Aslan, 2010: 120-121). Dolayısıyla, kalkınma programlarını bu doğrultuda planlamak isteyen ekonomilerin ne yapmaları gerektiği konusunda onlara yardımcı olacak bir kuruluş ihtiyacı belirmiş; böylece, sürdürülebilirlik çabalarını organize edecek kurumlar oluşturulmuştur.

1.4.3. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri ve Seçilmiş Endeksleri

1992 yılında Rio'da gerçekleştirilmiş olan Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nde kabul edilen Gündem 21'in 40. bölümünde, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde "sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin geliştirilmesi" çağrısında bulunulmuştur (http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_40.shtml). Ayrıca Gündem 21'de ülkelerin sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin oluşturulmasına yardımcı olabilmesi ve sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin oluşturulabilmesi amacıyla 1993 yılında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (UNCSD) kurulmuştur.

2002 yılında, Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde (WSSD) sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin küresel ölçekte ele alınması gerekliliği kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda ülkelere kendi ulusal koşulları ve öncelikleri doğrultusunda, söz konusu verilerin hazırlanması ve uygulanması çağrısı yapılmış; sürdürülebilir kalkınma komisyonunda, gelişmekte olan ülkelere uluslararası kuruluşlar tarafından bu alanda destek verilmesi tavsiye edilmiştir (UN, 2002: 4).

2006 yılında yapılan zirvede ise daha önce seçilen dört ana başlığa sosyal uyum ve global düzeyde sürdürülebilir kalkınma teşviki için Avrupa Birliği'nin rolü isimli iki ana başlık daha eklenmiştir. Komisyon ayrıca 2007 yılında AB ve üye devletler düzeyinde ilerleme raporları hazırlama görevini de üstlenmiştir. Bu raporları oluşturmak amacıyla da Avrupa İstatistik Ajansı (EUROSTAT), Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerini (SDIs) geliştirmiştir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın takip edilebilmesi için EUROSTAT

tarafından her iki yılda bir Avrupa Birliği Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerini içeren raporlar hazırlanması kararlaştırılmıştır. İlk göstergeler, 2005 yılında Komisyon tarafından kabul edildikten sonra, 2007 yılında güncellenmiş ve ilk rapor 2007 yılında ikinci rapor ise 2009 yılında yayınlanmıştır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>). Son olarak 2011 yılında, belirlenen amaçlar doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma yolunda, ilerleme olup olmadığını tespit etmek için 100’den fazla gösterge içinden on genel gösterge, Tablo 1’de belirtilen şekilde yayınlanmıştır.

Tablo 1: Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri

Tema	Gösterge
Sosyo- Ekonomik Kalkınma	Kişi başına düşen reel GSYH’nın büyüme oranı
Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim	Kaynak verimliliği
Sosyal İçerme	Açlık riskiyle veya dışlanmayla karşı karşıya olan nüfus
Demografik Değişimler	Yaşlı çalışan oranı
Halk Sağlığı	Sağlıklı yaşam süresi ve doğumda yaşam beklentisi (cinsiyete göre)
İklim Değişikliği ve Enerji	Sera gazı emisyonları, son enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı
Sürdürülebilir Ulaşım	Ulaşımında GSYH’ye bağlı enerji tüketimi
Doğal Kaynaklar	Ortak kuş endeksi
	Güvenli biyolojik stok sınırları dışında avlanan balık miktarı: AB tarafından Kuzeydoğu Atlantik’te idare edilen balık stoklarının durumu
Küresel Ortaklık	Resmî kalkınma desteğinin GSMH’deki payı
İyi Yönetim	Göstergesi yoktur

Kaynak: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators>

Dünyada sürdürülebilir kalkınma faaliyetlerinin önderliğini daha çok uluslararası kuruluşlar ile gelişmiş ülkelerin yaptığı görülmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri daha çok söz konusu kuruluşlar tarafından belirlenmektedir. Bu kuruluşların başlıcaları; Birleşmiş Milletler (BM) ve yan örgütleri (UNCSD, UNCTAD, UNDP, UNEP, UNIDO, FAO, WHO, UNFPA, vb.), Avrupa İstatistik Ajansı, OECD,

Dünya Bankası (WB), Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED), WTO, WWF, WBCSD ve EU gibi uluslararası kuruluşlardır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının geniş kapsamlı boyutu, bu alanda gerçekleşen değişimlerin değerlendirilmesini de zorlaştırmaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarını temsil eden doğru değişkenlerle ölçülmesi gerekmektedir. Bu amaçla kullanılan pek çok değişkene rastlamak mümkündür. Şöyle ki, sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesinde GSYH ve verimlilik gibi, geleneksel makroekonomik ölçümlerden, su tüketimi ve emisyonlar gibi çevresel göstergeler ile ortalama insan ömrü ve eğitim seviyesi gibi toplumsal istatistiklere kadar çok geniş bir yelpazeden yararlanılmaktadır. Tüm bu değişkenlerin yanında sürdürülebilir kalkınmayı ölçmeye yönelik ulusal ve uluslararası alanda kullanılan pek çok endeks de mevcuttur. Endeks geliştirme çabalarının altında yatan olgu ise GSYH'nin ekonomik zenginlik için bir gösterge olarak kullanılmasının yeterli görülmemesi ve tek başına GSYH'nin ölçümünde sosyal ve çevresel göstergelerin yer almamış olmasıdır. Bunun da sosyal ve çevresel sorunların ölçülememesine yol açtığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle, GSYH değişkenine alternatif veya tamamlayıcı nitelikte Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi veya Ekolojik Ayak İzi gibi çeşitli endeksler geliştirmiştir (Yıkılmaz, 2011: 43-44). Sürdürülebilir kalkınmayı ölçmeye yönelik geliştirilen seçilmiş endekslerden bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Sürdürülebilir Ekonomik Refah Endeksi (ISEW), John Cobb ve Herman Daly tarafından William Nordhaus ve James Tobin'in ekonomik refah ölçümünde sundukları yeni fikirler üzerine 1989 yılında geliştirilmiştir (Castaneda, 1999: 237). Buna göre endeks GSYH'deki gibi tüm harcamaları bir araya eklemek yerine, örneğin tüketici harcamalarından kirlilik ve diğer sürdürülemez maliyetlerle ilişkili maliyetler ve gelir dağılımı faktörlerini çıkararak denkleme eklemektedir. ISEW, ulusal refaha katkıda bulunan ama geleneksel ulusal hesaplamalarda dikkate alınmayan etkenleri (örneğin ödeme yapılmayan hanehalkı emeği, doğayı koruma amaçlı kamu harcamaları gibi faktörler) dikkate almaktadır (Hanley ve diğerleri 1999: 60). Aşağıdaki gibi hesaplanan ISEW¹¹, gelir dağılımı ile ilgili uyarlamaları, çevresel zararı, evsel üretimin değerini ve

---

¹¹ Bkz. Castaneda, Beatriz E, (1999) "An Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) for Chile" **Ecological Economics**, 28 (2), 231-244.

hanehalkının kaynak tüketimine dair yeni hesaplama değişikliklerini içermektedir (Castaneda, 1999: 235).

ISEW= Kişisel Tüketim+Kamu Sivil Savunma Harcamaları-Özel Savunma Harcamaları+Sermaye Oluşumu+Yerli İşgücü Hizmetleri-Çevresel Bozulma Maliyeti-Doğal Sermaye Amortismanı

Beşeri Gelişme Endeksi (HDI), Dünya'daki ortalama yaşam uzunluğu, okur-yazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi doğrultusunda hazırlanan bir ölçümdür. Ekonomik açıdan kalkınmış birçok ülkede sosyal sorunların çözülemediğinin görülmesi üzerine ekonomik büyüme ve beşeri gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gereği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, ülkeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin de ortaya konduğu HDI, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ilk kez 1990 yılında yayınlanmaya başlanmıştır. HDI hesaplanırken, Yaşam Beklentisi Endeksi (Life_x), Eğitim Endeksi (EDU_x) ve GSYH Endeksi (GDP_x)'nin geometrik ortalaması alınmaktadır (UNDP, 2011: 217). Buna göre;

$$HDI = \sqrt[3]{\text{Yaşam Beklentisi Endeksi} \times \text{Eğitim Endeksi} \times \text{GSYH Endeksi}}$$

şeklinde hesaplanmaktadır.

Sürdürülebilir Beşeri Gelişme Endeksi (SHDI), Yaşam Beklentisi Endeksi, Eğitim ve Gelir Endekslerinin yanında Karbondioksit Endeksi'nin hesaplamaya dahil edilmesiyle oluşturulan bir endekstir. Kişi başına düşen karbondioksit emilimi, HDI endeksine sürdürülebilirlik anlayışında çevresel etkinin temsilcisi olarak dahil edilmiştir. SHDI hesaplanırken, Yaşam Beklentisi Endeksi, Eğitim Endeksi ve GSYH Endeksi ile Karbondioksit Endeksi (CO_{2x})'nin geometrik ortalaması alınmaktadır. Buna göre;

$$SHDI = \sqrt[4]{\text{Yaşam Beklentisi Endeksi} \times \text{Eğitim Endeksi} \times \text{GSYH Endeksi} \times \text{CO}_2 \text{ Endeksi}}$$

şeklinde hesaplanmaktadır.

HDI değeri yüksek olan ülkelerde kişi başına düşen karbondioksit emiliminin de yüksek olması ilgili ülkelerin yaşam kalitesini sürdürülemez kılmaktadır. Bu sonuçlar daha çok gelişmiş ülkelerde gözlenmektedir. Böyle bir durumda HDI değeri yüksek olsa dahi SHDI değeri bu ülkelerin sıralamasını düşürmektedir. Böylelikle beşeri gelişme ile çevresel etkileşim arasında bir denge kurulamamaktadır (<http://ourworld.unu.edu/en/the-2010-human-sustainable-development-index>). Bu bağlamda, düşük karbonlu üretim süreçlerinin keşfedilmesiyle uzun vadede gezegenin yaşam koşullarının korunacağı ve gelecek nesillerinde haklarının gözetileceği ifade edilebilir.

Ekolojik Ayak İzi, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel endekslerinden biri olup, A ülkesindeki insani talepleri ile toprak alanının bu talepleri ne miktarda karşılayabileceğini kıyaslayan toprak temelli bir ölçümdür. Ölçümde, kişi başına enerji, yiyecek ve kereste tüketimi vb. değişkenler kullanılmakta ve bu miktarları üretmek için gerekli toprak alanı belirtilmektedir. Nüfus rakamları, mevcut toprak alanı (verimsiz alanlar dışlanarak) ile kıyaslanıp ülkenin dünya üzerindeki ayak izleri hesaplanmaktadır. Diğer bir ifadeyle ekolojik ayak izleri, bir insanın atıklarının yok edilmesi de dahil olmak üzere, tüm gereksinimlerini karşılamak için kullandığı biyolojik alanı ölçmektedir. Ekolojik ayak izi, belirli bir toplumun tükettiği kaynakların üretimi ve atıklarının yok edilmesi için gereken, kara ve su alanlarının büyüklüğünü göstermektedir. Bu araç sayesinde hangi ülkenin, hangi kentin, hangi ailenin veya hangi insanın ne kadar biyolojik alan kullandığı konusunda da bilgi elde etmek mümkün olmaktadır (Yeşilay, 2008: 103-104).

Sonuç olarak sürdürülebilirlik endeksleri, ilgili alanda birden fazla verinin bir araya getirilerek birleşik tek bir verinin ortaya çıkarılmasıyla elde edilir. Bu nedenle, yapılan literatür çalışmalarında sürdürülebilirlikle ilgili pek çok endekse rastlamak mümkündür. Yukarıda belirtilen endeksler bunlar içinde en çok kullanılanlarıdır. Bu alanda kullanılan diğer bazı endeksler ise şunlardır; Yaşam Beklentisi Endeksi, Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi (ESI), Gini Katsayısı, Hava Kalitesi Endeksi, Çocuk Gelişim Endeksi, Yolsuzluk Algılama Endeksi, Demokrasi Endeksi, Eğitim Endeksi.

OECD'nin yayınladığı *OECD Factbook 2010* veri kitapçığında ise sürdürülebilir ekonomik büyüme verileri, ülkeler bazında *ekonomik, sosyal ve çevresel* olmak üzere üç başlık altında yıllık olarak yayınlanmıştır. Örneğin; Nüfus ve Göç Verileri, Toplam Üretim

(GSMH), Fiyatlar, Ticaret, Enerji, İşgücü, Bilim ve Teknoloji, Çevre, Eğitim, Halk Sağlığı ve Yaşam Kalitesi bunlardan bazılarıdır.

Sürdürülebilir gelişme anlayışının gerçekleşip gerçekleşmediğini belirlemek amacıyla oluşturulmuş göstergeleri Mengi ve Algan şöyle sıralamaktadırlar (Mengi ve Algan, 2003: 11):

1. Sosyal Güvenlik ve Refah: Hanehalkı geliri, gelir paylaşımı, açlık sınırının altındaki kişi sayısı, sosyal güvencenin türü ve finansmanı.
2. Sağlık: Ortalama yaşam süresi, bedensel sağlık, uyuşturucu madde tüketimi, sağlık masrafları, sağlık masrafları için kişi başına yapılan harcamalar.
3. Öznel Yaşam Koşulları: Genel olarak yaşamdan memnuniyet, yaşlara göre yaşamdan memnuniyet, yerleşim alanlarına göre yaşamdan memnuniyet.
4. Konut ve Barınma: Kişi başına düşen oturma alanı, konutun büyüklüğünden, niteliğinden memnuniyet, kira giderlerinin gelir içindeki payı, konut yatırımları, kişi başına düşen oda sayısı.
5. Kültür ve Boş Zaman Etkinlikleri: Kültür etkinlikleri için yapılan harcamaların toplam kamu harcamaları içindeki payı, yeterli boş zamana sahip kişilerin oranı, düzenli olarak tatile gidenlerin oranı, kültürel etkinlikleri takip edenlerin oranı.
6. Sosyal Dayanışma ve Katılım: Birlik, kulüp veya öteki örgütlerde aktif üyelik, oy hakkına sahip yurttaşların toplam nüfus içindeki payı, karar organlarındaki kadınların oranı, yerel ve bölgesel süreçlere katılım oranı.
7. Gelişme İşbirliği: Kişi başına düşen kamusal gelişme yardımı, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) hazırladığı listedeki az gelişmiş ülkeler için gelişme yardımları.
8. Eğitim ve Bilim: Okur-yazarlık oranı, kişi başına düşen kamusal eğitim harcamaları, genel olarak cinsiyete göre okula devam oranı.
9. Bilgi: İletişim araçlarını kullanma oranı, internet kullanımı, gazete ve dergilerin çeşitliliği.
10. Fiziksel Güvenlik: Bedensel yaralanma oranları, trafik kazaları, doğal afetler, yetişkinlere ve çocuklara karşı fiziksel ve psikolojik şiddet.
11. Uluslararası Ticaret ve Uluslararası Rekabet: Kişi başına düşen dış borç oranı, kişi başına düşen yatırımlar, anamal stoku, bütçe açığı ve rüşvetin yaygınlığı.

12. İç Piyasa: Genel fiyat düzeyi, çevre ile ilgili vergiler, piyasaya müdahale oranı, çevreye zarar verecek teşvikler, çevre koruma teşvikleri.
13. İstihdam: İşsizlik oranı, yeni iş alanlarının yaratılması, cinsiyetler arasında ücret eşitliği.
14. Araştırma, Geliştirme ve Teknoloji: Patent başvuruları, bilim insanlarının oranı, kişi başına araştırma ve geliştirme için yapılan özel ve kamusal harcamalar.
15. Üretim: Kişi başına düşen GSYH.
16. Tüketim: Kişi başına tüketim giderleri.
17. Hareketlilik: Mal ve yolcu taşıma kapasiteleri ve oranları, kitle iletişim araçlarının taşımacılıktaki payı, demiryolu ağı, karayollarının uzunluğu.
18. Zararlı Maddeler, Katı Atıklar: Gürültü kirliliği, radyoaktif atıklar, katı atıkların geri dönüştürülme oranı.
19. Toprak: Toprağın ağır metal artıklarıyla kirlenmesi, tarım yapılabilir alanlar, erozyon.
20. Su: Su tüketimi, nitrat ve fosfat kirlenmesi, atık suların temizlenmesi için yapılan harcamalar.
21. Hava: Ozon yoğunluğu, karbondioksit ve kükürtdioksit oranları.
22. İklim: Sera gazı emisyonları, iklim değişiklikleri.
23. Alan Kullanımı: Kentsel ve kırsal alanların oranları.
24. Biyo-çeşitlilik: Türlerin çeşitliliği, ulusal çevre koruma alanları, habitat çeşitliliği.
25. Enerji: Kişi başına kullanılan enerji, yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji tüketimindeki payı.
26. Ormanlar: Toplam orman alanları ve korunması, koruma için ayrılan yardımlar.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), sürdürülebilir kalkınma konusundaki çalışmalarını EUROSTAT'ın belirlediği sürdürülebilir kalkınma göstergeleri listesini dikkate alarak 2007 yılında başlatmıştır. TÜİK, EUROSTAT'ın sürdürülebilir kalkınma için belirlediği 128 göstergeden 54'ünü Türkiye için dikkate alarak hesaplamış ve sürdürülebilir kalkınma göstergelerini oluşturmuştur. Buna göre, TÜİK'in seçilmiş sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin oluşturduğu sekiz ana başlık; *sosyo-ekonomik kalkınma, sürdürülebilir tüketim ve üretim, sosyal içerme, demografik değişim, halk*

sağlığı, iklim değişikliği ve enerji, sürdürülebilir ulaştırma, küresel ortaklık olarak sıralanmaktadır (TÜİK, 2007: 246).

Sonuç olarak; bir ekonomide kalıcı ve kapsayıcı büyüme isteniyorsa ekonomik, sosyal ve çevresel temelli büyüme hedefleri planlanmalı ve uygun göstergeler oluşturulmalıdır. Böylelikle aslında mikro temelde ihtiyaçların karşılanmasıyla, makro temelde olumlu etkilerinin görülmesi söz konusu olacaktır. Ekonomik, sosyal ve çevresel temelli bir ekonomik büyüme anlayışında ülke ekonomisinde yer alan tüm aktörler düşünülmüş olacağından ekonominin kırılganlığı da azalacaktır. Sanayi Devrimi'nden sonra yaşanan pek çok kriz tecrübesi, krizden en çok etkilenen ögenin insan olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ülkeler, krizlerin insan üzerindeki olumsuz etkilerini kısa sürede ortadan kaldırmaya yönelik çabalar sarf etmektedirler. Artan teknoloji ile gelişen hızlı bilgi artışı ve hızlı iletişim sayesinde insan yaşanan her gelişmeden haberdar olmakta ve çevresel etmenlerden daha çok etkilenmektedir. Dolayısıyla insanlar, karar alma süreçlerinde bu bilgileri kullanmakta ve kararlarını bu doğrultuda almaktadırlar. Bu bağlamda ülkeler, ekonomik planlama süreçlerine insan ve çevre unsurunu da katarak hedefledikleri amaçlarına daha kolay ulaşabileceklerdir.

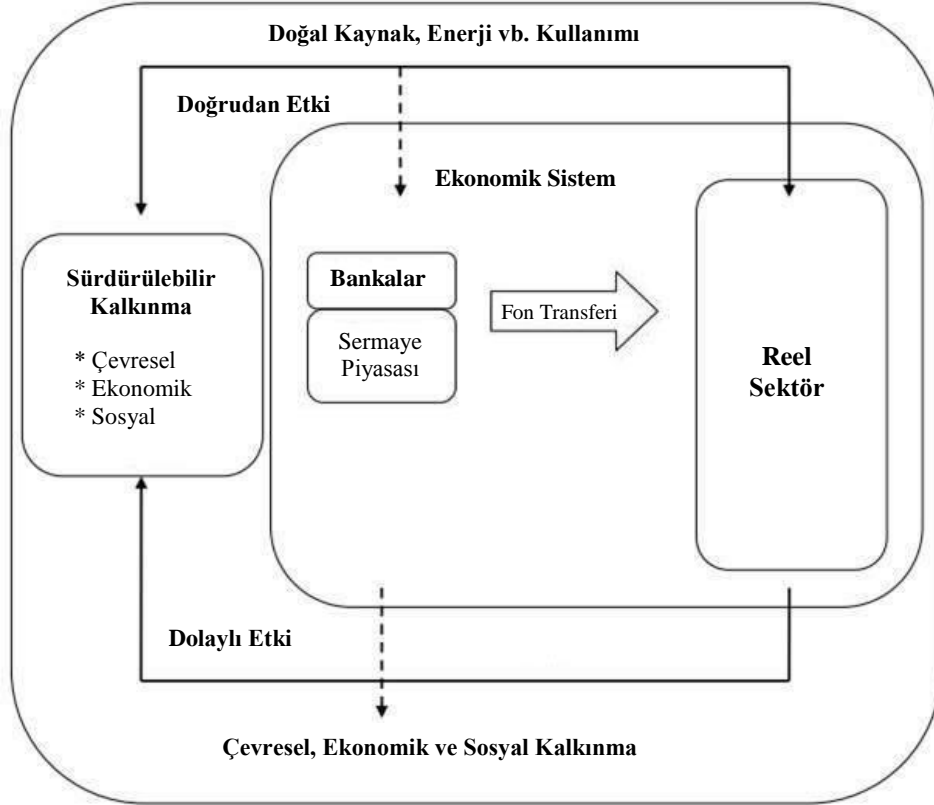
1.5. Bankacılık Sektörü ile Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişki

Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanmasında geleceğe yönelik hedeflerin gerekliliği ve yaşam kalitesinin artırılması çabaları önem arz etmektedir. Ayrıca, doğal kaynakların korunması ve çevresel kalitenin gelecek nesillerin yaşam hakkını tehdit etmeden sürdürülmesinin gerekliliği de vurgu yapılan diğer konular arasında yer almaktadır.

Bankaların sürdürülebilir ekonomik kalkınmada nasıl bir rol oynadığı faaliyetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal etkileri dikkate alınarak incelenebilir. Nitekim bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin belirtildiği kısımda, bankaların faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerinde meydana getirdiği etkiler açıklanmıştı. Bu nedenle bu kısımda sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı da ekonomik açıdan temsil eden söz konusu faaliyetler tekrarlanmayacaktır. Bununla birlikte bankacılık sektörünün çevresel ve sosyal etkileri, doğrudan ve dolaylı yoldan olmak üzere iki açıdan değerlendirilecektir.

Doğrudan etkiler iç süreçler, dolaylı etkiler ise dış süreçlerle ilgili bankacılık sektörü faaliyetleriyle ilişkilendirilmektedir. Şekil 5, sürdürülebilir ekonomik kalkınmada finansal kurumların etkisini göstermektedir.

Şekil 5: Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınmada Finansal Kurumların Rolü

Kaynak: <http://opim.wharton.upenn.edu/gc/philadelphia/abstract/Guo.pdf>

Şekil 5 incelendiğinde, finansal sistemde yer alan bankaların sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki açıdan etki ettikleri görülmektedir. Bankalar, çevreyle dost sektörler olarak görülmelerine rağmen, büyüklükleri dolayısıyla talep ettikleri doğal kaynak ve enerji kullanımları ile çevreye doğrudan etki etmektedirler. Bunun yanında sermaye ihtiyacını karşıladıkları özel sektörün, üretim süreçlerinde ortaya çıkardıkları çevresel ve buna bağlı olarak sosyal etkilerden de dolaylı olarak sorumlu olmaktadır. Sonuç olarak bankacılık sektörü faaliyetlerinin çevresel, sosyal ve ekonomik alanda bir etki yarattığı görülmektedir.

Literatür, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve çevresel faktörlerin etkisi ile ilgili bir kısım çalışmayı bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, bankaların sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecinde, daha çok çevresel etkileri üzerinde durulmuştur. Bankaların çevresel etkilerinin ne olduğunu anlamak için de bankacılık faaliyetlerinin iç ve dış süreçleri irdeleme konusu yapılmıştır. İç süreçler¹², banka içi faaliyetlerle ilgiliyken, dış süreçler¹³ bankanın üçüncü kişilere sunduğu hizmet ve ürünleriyle ilgilidir. Ekonomik sistemde yer alan tüm aktörler bankacılık sektörü ürünlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle bankaların hizmetleri, sürdürülebilir kalkınma sürecinde önemli olmaktadır. Bankalar daha çok sundukları ekonomik hizmetleriyle tartışma konusu olmuşlardır. Fakat bankaların sundukları hizmetlerinin ekonomik boyutu olduğu kadar, çevresel ve sosyal boyutları da mevcuttur. Bu bağlamda bankacılık sektörünün faaliyetleri hem çevresel hem de sosyal alanda bir etki yaratmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, bankacılık sektörünün çevresel ve sosyal konulara ilişkin farkındalığının diğer sektörlerle kıyasla çok daha yavaş olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, bankacılık sektörünün kendisini “çevreyle dost sektör” olarak görmesi ve herhangi bir sorumluluk üstlenmemiş olmasıdır (Jeucken ve Bouma, 1999: 22).

1.5.1. Bankacılık Sektörü ile Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Arasındaki Doğrudan İlişki

Bankacılık sektörünün büyüklüğü, önemli çevresel etkilere neden olmasında yeterli görülmektedir. Özellikle bankacılık sektörünün çevresel etkilerinde talep ettikleri enerji kullanımlarının büyüklüğü önem arz etmektedir. Örneğin yaygın kredi kartı kullanımı, enerji kullanımını artıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Jeucken, 2001: 63).

Bankacılık sektörü, kimya, madencilik, eczacılık, petrol ve tekstil gibi sektörlerle kıyaslandığında, çevresel etkilerinin söz konusu sektörlerle göre daha az olduğu görülmektedir (Thompson, 1998: 245). Bununla birlikte bankaların faaliyetleri (kağıt, elektrik ve yakıt kullanımları) dolayısıyla çevre üzerindeki doğrudan etkileri, dolaylı etkilerinden daha az öneme sahiptir (<http://opim.wharton.upenn.edu/gc/philadelphia/abstract/Guo.pdf>).

---

¹² İç süreçlerde, enerji ve kağıt kullanımlarının ve atık miktarlarının çevre üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Bkz. (Jeucken ve Bouma, 1999: 26).

¹³ Dış süreçlerde, bankaların, çevreye saygılı olmayan sektörlerle kullandıkları kredilerin etkisi üzerinde durulmaktadır. Bkz. (Jeucken ve Bouma, 1999: 26).

1.5.2. Bankacılık Sektörü ile Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Arasındaki Dolaylı İlişki

Küreselleşen dünyada fon akışlarını yönlendiren, uluslararası politikaların belirlenmesinde, makroekonomik istikrarın sağlanmasında önemli rol oynayan finansal kurumlar, bütün insanlığı etkileyebilmekte ve dolaylı yollarla da olsa çevreye, insan haklarına ve sosyal adalete önemli düzeyde katkı veya zarar verebilmektedirler. Çünkü sektör fark etmeksizin bütün işletmelerin ihtiyaç duyduğu fonlar, finansal kurumlar aracılığıyla temin edilebilmektedir. Dolayısıyla finansal kurumların sürdürülebilir ekonomik kalkınma ile ilgili atacağı adımlar diğer bütün sektörleri de etkilemekte ve yönlendirebilmektedir. Günümüzde finansal kurumların çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği etkileme potansiyellerinin büyüklüğü geniş bir kesim tarafından kabul edilmektedir (Kaya, 2010: 79). Bankalar tarafından çevreye aşırı zarar veren işletmelerin kredilendirilmesi de çevresel yıkımdan, bankaların dolaylı da olsa sorumlu olduklarını göstermektedir (Jeucken, 2001: 63).

Bankaların çevresel etkilerinin yanında sosyal etkilerinden de söz etmek gerekmektedir. Bankaların faaliyetlerini yürütme aşamalarında en önemli hedeflerinden biri kârlılık olmaktadır. Geleneksel bankacılık anlayışı olarak adlandırabileceğimiz bu anlayışla birlikte günümüzde bankaların daha düşük kârlı olsa dahi sosyal fayda içerikli faaliyetleri de bulunmaktadır. Özellikle organik tarım, yenilenebilir enerji, işçi sağlığı ve güvenliği, hizmet içi eğitim, kadına yönelik iş imkânları, yoksullukla mücadele gibi faaliyetlerin bankaların öncelikli hedefleri arasında yer aldığı görülmektedir (Kaya, 2010: 82).

Bununla birlikte son yıllarda literatürde yer alan çalışmalarda, finansal kurumlar, bankacılık sektörü ve beşeri sermaye ilişkileri ile bu ilişkilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında yapılan çalışmalara da rastlanılmaktadır. Ang (2008), finansal kurumların kredi imkânları sayesinde beşeri sermaye gelişimine katkı sağlayarak yatırımların verimliliğini artırmak yoluyla ekonomik büyümeye neden olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Hakeem (2010), Afrika ülkelerinde (Sub-Saharan Africa) beşeri sermayenin ve finansal gelişmenin ekonomik büyümede etkili olduğunu ve büyüme sürecinde beşeri sermaye gelişiminin finansal sektör gelişiminden daha fazla önem arz

ettiğine dikkat çekmiştir. Evans ve diğerleri (2002) ise gelişmiş bir finansal kurumların beşeri sermaye veya işgücü gelişimi için tamamlayıcı rol oynadığını ve bununda ekonomik büyüme sürecinde pozitif bir etki yarattığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda sürdürülebilir ekonomik kalkınmada da beşeri sermaye faktörü önem arz etmektedir. Nitekim beşeri sermaye faktörüne yapılacak olan yatırımlar sosyal, çevresel ve ekonomik alanda yapılması gereken uygulamaları da destekleyecektir.

Örneğin, iyi eğitilmiş insanlar bilgiyi daha doğru değerlendirerek yüksek riskten kaçınıp, düşük risk seçimi yapabilir dolayısıyla daha rasyonel yatırım kararları alabilirler. Bununla birlikte sosyal ve çevresel alanlara yönelik bankacılık sektörü faaliyetlerini talep edebilirler. Bu bağlamda sürdürülebilirlik anlayışının merkezi öğelerinden biri olan insan davranışları sürdürülebilirlik anlayışının yayılmasında önem arz etmektedir. Ayrıca bankacılık sektöründe yer alan hissedarlara, çalışanlara ve bankacılık ürünlerini talep eden müşterilere de görevler düşmektedir. Örneğin tasarruf sahiplerinin bankalardan sosyal ve çevresel uygulamaları destekleyecek ürünleri talep etmeleri sürdürülebilirlik uygulamalarını destekleyecektir. Hissedarlar ve çalışanların çevresel ve sosyal farkındalık uygulamalarına dönük anlayışı bankaların bu alandaki başarısını artıracaktır.

Sonuç olarak bankacılık sektörü ülke içinde oluşan veya ülke dışından gelen fon fazlasını yatırımcılara etkin bir şekilde aktararak uzun dönemde sürdürülebilir ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynamaktadır. Bundan dolayı reel sektör ile bankacılık sektörü arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulmasında, insan faktörü kritik bir rol oynamaktadır. İnsan faktörünün öneminin göz ardı edilmesi yapısal nitelikteki bir soruna neden olacağından uzun dönemde sürdürülebilir büyümenin sağlanmasını geciktiren bir unsur olacaktır.

Bankacılık sektörünün sürdürülebilirlik alanındaki bir başka dolaylı etkisi ise, ürünlerinin sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyecek şekilde dizayn edilmesiyle de yakından ilişkilidir. Bu bağlamda bankaların sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyecek faaliyetleri ve ekonomik anlayışın yanında, sosyal ve çevresel değerleri dikkate alan projeleri desteklemeleri ve kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla, faaliyetleriyle ilgili olarak şeffaf olmaları gerekmektedir. Ayrıca, şeffaflık ilkesi çerçevesinde yatırımcılar, tasarruflarının hangi işletmelerin finansmanında, ne tür yatırımcılar için kullanıldığını takip edebilmekte,

hatta tasarruflarının hangi tür projelerde kullanılacağını belirleyebilmektedirler (Kaya, 2010: 83).

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma anlayışının yayılmasıyla, sürdürülebilir fonlara olan talepler artmaktadır. Dolayısıyla bankacılık sektörüne bu alanda da önemli görevler düşmektedir. Nitekim ABD Sosyal Yatırım Forumu (SRI) 2012 yılı raporu, ülkede 1995 yılında 639 Milyar ABD doları olan sosyal sorumlu yatırım fonlarının 2012 yılında 3,744 Trilyon ABD doları seviyesine yükseldiğini belirtmektedir (<http://ussif.org/resources/research/documents/USSIFTrends2012ES.pdf>). Benzer şekilde Avrupa Sosyal Yatırım Forumu'nun (EUROSIF) 2012 yılı raporuna göre Avrupa'daki sürdürülebilir temalı yatırımların büyüklüğü 2005 yılında 6,914 Milyon Avro iken 2011 yılında 48,090 Milyon Avro'ya yükselmiştir (<http://www.eurosif.org/research/eurosif-sri-study/sri-study-2012>). İlerleyen yıllarda Dünya genelinde bu fonlara yönelik gerçekleşecek olan talep artışı fonların yönetiminde bankacılık sektörüne ayrıca görevler yüklemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: LİTERATÜR ÖZETİ

Araştırmacılar arasında, finansal sektörün¹⁴ ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında genel bir fikir birliği yoktur. Literatürde yer alan teorik ve ampirik çalışmalar, finansal sektörün ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğinin tespitinin yanı sıra, böyle bir etkileşim varsa bu etkileşimin yönünün belirlenmesi üzerinedir. Yapılan çalışmalar, finansal sektör ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı ve yönü hakkında farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu farklılığın nedeni, analizlerde kullanılan farklı yöntem ve örneklemelere bağlanmaktadır.

İnceleme konusu yapılan çalışmalar, yöntemlerinin benzerliğine göre sınıflandırılarak araştırılmıştır. Ayrıca Türkiye için finansal sektör, finansal sektör gelişimi, bankacılık sektörü, bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar ayrı bir başlık altında irdelenmiştir. Bölüm sonunda ise sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkiye yönelik çalışmaların yetersizliği nedeniyle sürdürülebilir ekonomik kalkınma ile ilgili çalışmalara yer verilmiştir.

---

¹⁴ Bu bölümde, finansal sektör, finansal sektör gelişimi, bankacılık sektörü, bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar inceleme konusu yapılmıştır. Literatürde yer alan çalışmaların büyük bir kısmı, finansal sektör ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiş ve ilgili çalışmalarda finansal sektör daha çok bankacılık sektörü ile borsa sektörüne ait değişkenlerle temsil edilmiştir. Çalışmanın ana konusunu bankacılık sektörü oluşturduğu için söz konusu çalışmaların sadece bankacılık sektörüne ait bilgilerine odaklanılmış ve bankacılık sektörüyle ilgili sonuçlar irdelenmiştir. Bununla birlikte literatürde adı geçen finansal sektör, finansal sektör gelişimi ve bankacılık sektörü, bankacılık sektörü gelişimi gibi farklı kavramların birbirlerini karşıladıkları bilgisinin verilmesinde yarar vardır.

2.1. Panel Veri Çalışmaları

Konu ile ilgili ampirik literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmı hem zaman hem de ülke boyutunu taşıyan panel veri analizlerine dayanmaktadır. Bu kısımda, konu ile ilgili yapılan panel veri çalışmalar tarihsel sıralamada ele alınarak irdelenmiştir.

Jung (1986), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, 19 sanayi ülkesi ve 37 gelişmekte olan toplam 56 ülke için farklı yıl kategorilerini içerecek şekilde 1948-1981 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmada finansal gelişme, M_1 ve M_2 değişkenleri ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal sektör ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca yüksek büyüme oranına sahip ülkelerde finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilediği ve bunun da arz öncüllü hipotezi¹⁵ desteklediği yönünde bir sonuca ulaşılmıştır.

Beck ve diğerleri (1999), bankacılık sektörü gelişimi ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, yatay kesit ve dinamik panel yöntemi olmak üzere iki ayrı ekonometrik yöntemle yapılmıştır. Yatay kesit, 63 ülke için 1960-1995 döneminde ülke başına tek gözlem kullanılarak, panel analiz ise 77 ülke için 1960-1995 döneminde beş yıllık veriler kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, finansal araçlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı, finansal gelişme, likit yükümlülükler ile mevduat banka varlıklarının, mevduat banka ve merkez banka varlıklarına oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analizin sonuçlarına göre, özel sektöre verilen krediler ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde önemli bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca bankacılık sektörü gelişimi ile verimlilik artışı arasında da önemli ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bankacılık sektörü gelişimi ile fiziksel sermaye birikimi ve özel tasarruf oranı arasında da güçlü ve pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Levine ve diğerleri (2000), finansal aracılığın (bankalar ve banka dışı aracı kurumlar) ekonomik büyümeye etki edip etmediğini araştırmışlardır. Panel analiz, 74 ülke

---

¹⁵ “Arz öncüllü hipotez” (supply leading hypothesis); finansal sektör gelişiminin ekonomik büyümeye neden olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre finansal sektör, sermaye ihtiyacını karşılayarak yatırım oranlarını artırmak suretiyle büyümeye neden olmaktadır (Patrick, 1966: 174).

için 1960-1995 döneminde beş yıllık veriler kullanılarak, yatay kesit analiz, 71 ülke için 1960-1995 döneminde verilerin ortalaması alınarak her ülke için tek gözlem kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal aracılık, likit yükümlülüklerin GSYH'ye oranı, mevduat banka varlıklarının, mevduat banka varlıkları ile merkez bankası varlıklarına oranı, finansal araçlar tarafından özel sektöre dağıtılan kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan yatay kesit analizi sonucunda, uzun dönemde finansal aracılık gelişimi ile ekonomik büyüme arasında güçlü ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde panel analiz sonucunda da finansal aracılık ile ekonomik büyüme arasında güçlü ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Özellikle verimlilik artışı ve özel krediler arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Evans ve diğerleri (2002), beşeri sermaye ve finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Analiz, 82 ülke için 1972-1992 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının GSYH'ye oranı ve yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analizler sonucu, paranın ekonomik büyümeye önemli bir katkı sağladığı; ayrıca kredi ve beşeri sermaye arasında, büyümeyi pozitif yönde etkileyen bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Calderon ve Liu (2002), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliği araştırmışlardır. Analiz, 22 gelişmiş ve 87 gelişmekte olan toplam 109 ülke için 1960-1994 döneminde beş ve 10 yıllık veriler kullanılarak Panel Vektör Otoregresyon (VAR) tekniği ve Geweke Ayrıştırma Testi ile tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının GSYH'ye oranı ve finansal araçlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu beş ana bulgu ortaya çıkarılmıştır: Bunlardan ilki, gelişmekte olan ve gelişmiş 109 ülkede finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğudur. İkincisi, 87 gelişmekte olan ve 22 gelişmiş ülkede, finansal gelişmeden ekonomik büyümeye ve ekonomik büyümeden finansal gelişmeye çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edildiğidir. Bunun sonucu olarak finansal derinliğin ekonomik büyümeyi ve eş zamanlı olarak ekonomik büyümenin de finansal gelişmeyi harekete geçirdiği ortaya çıkarılmıştır. Üçüncü bulgu, gelişmekte olan ülkelere finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin gelişmiş ülkelere göre daha fazla olduğunun tespit edilmesidir. Dördüncü bulgu, finansal gelişmenin

ekonomik büyümeye neden olmasının uzun dönem gerektirdiğinin bunun nedeninin ise finansal gelişiminin reel sektör üzerindeki etkisinin zaman aldığıdır. Beşinci bulgu ise, finansal gelişiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, bu gelişiminin hızlı sermaye birikimi ve teknolojik değişikliğe olan katkısıyla açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda finansal gelişiminin özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplam faktör verimliliğine pozitif etki ettiği ortaya çıkarılmıştır.

Bloch ve Tang (2003), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 75 ülke için 1960-1990 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemi, 72 ülke için 1960-1990 döneminde verilerin ortalaması alınarak yatay kesit analizi yöntemi ve 71 ülke için 5 yıllık veriler kullanılarak panel analiz yöntemi olmak üzere üç ayrı yöntemle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ya olan oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan zaman serisi analizleri sonucu, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişki zayıf desteklenebilir nitelikte tespit edilmiştir. Yatay kesit analizi ve panel analiz sonuçları, finansal gelişiminin ekonomik büyümeyi etkileyen en önemli açıklayıcı değişken olduğunu göstermiştir. Ancak finansal gelişiminin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı fakat büyüme süreçlerinde ana etken olmadığı da tespit edilmiştir.

Boulila ve Trabelsi (2003), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Analiz 16 Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA)¹⁶ Bölgesi ülkeleri için 1960-2002 döneminde ülkeler arasında farklı dönemleri de içerecek şekilde yıllık veriler kullanılarak Panel Granger Nedensellik Testi ile tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_3 para arzının GSYH'ye oranı, özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı, mali tasarruf oranının (M_3-M_2) GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, uzun dönemde finansal gelişiminin ekonomik büyümeyi etkilemediği tespit edilmiştir. Sadece iki ülkenin sonuçlarında ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle ekonomik büyüme sürecinde, reel sektörün finansal sektörden daha etkili ve önemli olduğu tespit edilmiştir.

---

¹⁶ Cezayir, Bahreyn, Mısır, İran, Ürdün, Kuveyt, Moritanya, Fas, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Türkiye ve BAE.

Calderon ve Liu (2003), çalışmalarında geliştirmekte olan ve sanayileşmiş 109 ülkede ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Çalışma 1960 ile 1994 yılları arasında beş yıllık ve 10 yıllık verilerin ortalaması alınarak iki döneme ayrılmış ve Geweke Ayırıştırma Test yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Analizde finansal gelişme göstergesi olarak, M_2 'nin milli gelir (MG)'e oranı ve finansal araçlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin MG'e oranı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda tüm ülkelerde finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilediği ortaya çıkmıştır. Nedensellik ilişkisinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca finansal derinlik ile ekonomik büyüme arasında, geliştirmekte olan ülkelerde sanayi ülkelerine kıyasla daha fazla nedensellik ilişkisinin varlığına rastlanılmıştır. Bununla birlikte, finansal derinleşmenin hızlı sermaye birikimi ve verimlilik artışı kanalıyla ekonomik büyümeye neden olduğu da ifade edilmiştir.

Beck ve Levine (2004), bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma, 1976 ile 1998 yılları arasında beş yıllık verilerle toplam 40 ülke üzerinde panel analiz metoduyla yapılmıştır. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, mevduat bankaları tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranını ile temsil edilmiştir. Yapılan analizler sonucu, bankacılık sektörü gelişimiyle ekonomik büyüme arasında önemli ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Christopoulos ve Tsionas (2004), finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 10 GOÜ¹⁷ için 1970-2000 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel nedensellik analiz yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, banka mevduat yükümlülüklerinin GSYH oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, uzun dönemde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki tespit edilmiştir.

Mavrotas ve Son (2004), çalışmalarında finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz, 65 ülke için 1960-1999 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, mevduat

---

¹⁷ Kolombiya, Paraguay, Peru, Meksika, Ekvador, Honduras, Kenya, Tayland, Dominik Cumhuriyeti ve Jamaika.

banka varlıklarının, mevduat banka varlıkları ile merkez bankası varlıklarına oranı, likit yükümlülüklerin GSYH'ye oranı, mevduat bankaları ve diğer finansal kurumlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranının lineer bir kombinasyonu olarak hesaplanan finansal gelişme endeksi ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, finansal gelişme ile kişi başına düşen reel büyüme arasında önemli ve pozitif yönde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Ayrıca yüksek finansal gelişimin, hızlı ekonomik büyümeyi uyardığı ve gelişmekte olan ülkelerde, büyümeye etki eden finansal gelişmenin sanayileşmiş ülkelere kıyasla çok daha önemli olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte finansal gelişmenin, sermaye dolaşımını artırmak yoluyla büyümeyi etkilediği de belirtilmiştir.

Rioja ve Valev (2004), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 74 ülke için 1961-1995 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, üç farklı değişkenle temsil edilmiştir. Bunlar sırasıyla, mevduat bankaları ve diğer finansal kurumlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı, M_3 para arzının GSYH'ye oranı ve mevduat banka varlıklarının mevduat banka varlıkları ile merkez bankası varlıklarının toplamına oranıdır. Yapılan analiz sonucunda, finansal gelişmenin orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerde verimlilik artışını hızlandırarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği, düşük gelirli ülkelerde ise bu etkinin orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerdeki kadar açık görülmediği ortaya konulmuştur. Finansal gelişme düzeyi düşük olan gelişmekte olan ülkelerde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkinin, sermaye birikimini hızlandırmak yoluyla ortaya çıkabileceği tespit edilmiştir.

McCaig ve Stengos (2005), finansal aracılık gelişimi ile uzun dönem ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz, 71 ülke için 1960-1995 döneminde yıllık veriler kullanarak Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ile tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal aracılık gelişimi, M_3 'ün (likit yükümlülükler) ve özel sektör kredilerininin GSYH oranı, mevduat banka varlıklarının merkez bankası varlıklarına oranı ile ölçülmüştür. Yapılan analiz sonucunda finansal aracılıktaki gelişmenin ekonomik büyümeyi güçlü ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Ndikumana (2005), finansal aracılığın yatırımları etkilemek yoluyla büyümeyi etkileyip etkilemediğini araştırmıştır. Analiz, gelişmekte olan ve gelişmiş 99 ülke için

1965-1997 döneminde yıllık verileri kullanarak panel yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal aracılığı temsil eden beş farklı veri kullanılmıştır. Bunlar GSYH'nin yüzdesi olarak sırasıyla, M_3 , özel sektöre verilen krediler, bankalar tarafından verilen krediler, net iç krediler ve banka varlıklarının banka ve merkez bankası varlıklarına oranıdır. Yapılan analiz sonucunda, finansal aracılığın yatırımları artırdığı tespit edilmiştir. Finansal aracılığın, özellikle finansman kısıtlamalarının hafifletilmesiyle firmaların yatırım artışlarını sağlayarak iç yatırımları etkilediği ortaya konulmuştur. Ayrıca araştırmada, ülkelerin finansal aracılık işlem maliyetlerini azaltması, tasarruf sahiplerinin ve yatırımcıların haklarını güçlendirmesi uygulamalarının, bankacılık sektörünün gelişimini kolaylaştırarak yatırımları uyaracağı vurgusu da yapılmıştır.

Al-Awad ve Harb (2005), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 10 Orta Doğu ülkesinde (Cezayir, Mısır, İran, Ürdün, Kuveyt, Fas Suudi Arabistan, Suriye, Tunus, Türkiye) 1969-2000 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel analiz ve zaman serisi analiz yöntemleriyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan panel analiz sonucunda, kısa dönemde ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru bir ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönemde de finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkili çıkmıştır. Zaman serisi analizlerinin sonucunda, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiş fakat nedenselliğin yönü hakkında bir sonuca ulaşılamamıştır.

Demetriades ve Law (2006), finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, panel yöntemle yüksek, orta ve düşük gelirli olmak üzere toplam 72 ülke için 1978-2000 döneminde yıllık veriler kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişmeyi temsil eden üç değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler sırasıyla, M_3 /GSYH, bankacılık sektörü tarafından verilen özel sektör kredilerinin GSYH'ye oranı ve bankacılık sektörü tarafından verilen yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranıdır. Yapılan analiz sonucu, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemde önemli etkileri olduğu tespit edilmiştir. Özellikle gelir seviyesi düşük ülkelerde finansal sektörün ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte finansal sektörün, özel sektör kurumlarına kredi sağlaması kanalıyla dolaylı yoldan büyümeyi etkilediği tespit edilmiştir.

Liang ve Reichert (2006), bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, gelişmekte olan 70, gelişmiş 20 ülke için 1960-2000 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, M_3 para arzının GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde bankacılık sektörü ile büyüme arasında ilişki tespit edilmiştir. İlişkinin yönünün, ekonomik büyümeden bankacılık sektörü gelişimine doğru olduğu tespit edilmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu etkinin daha kuvvetli olduğu belirlenmiştir.

Artan (2007), finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Analiz, orta ve yüksek gelirli 79 ülke için 1970-2007 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_1 /GSYH ve M_2 /GSYH ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz, finansal kalkınmanın orta ve yüksek gelirli ülkelerde büyümenin önemli belirleyicisi olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca finansal gelişmenin, orta ve yüksek gelirli ülkelerde, büyümeyi pozitif yönde etkilediği, düşük gelirli ülkelerde ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Hassan ve Yu (2007), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz, gelir grubuna göre ayrılmış toplam 208 ülke için 1960-2005 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel veri yöntemle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal sektör, bankacılık sektörü tarafından verilen yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranı, özel sektöre verilen iç kredilerin GSYH'ye oranı, M_3 para arzının GSYH'ye oranı, yurtiçi tasarrufların GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, kısa dönemde yüksek gelirli OECD ülkelerinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki tespit edilmişken, Güney Afrika ve Sahra-Altı Afrika bölgesinde böyle bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Uzun dönemde ise finans ve büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Naceur ve Ghazouani (2007), bankacılık ve borsa sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 11 MENA Bölgesi ülkesi için 1979-2003 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü, özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı, M_3 'ün GSYH'ye oranı ve bu iki değişkenin ortalaması alınarak hesaplanan banka gelişim endeksi ile temsil

edilmiştir. Yapılan analizler sonucu, ekonomik büyüme bankacılık sektörü arasında önemli bir ilişki bulunamamıştır. Bununla birlikte tespit edilen ilişkinin de negatif yönlü ve ekonomik büyümeye zarar verici olduğu ifade edilmiştir. Bu negatifliğin MENA Bölgesi'nde az gelişmiş finansal sistemden kaynaklanabileceği de vurgulanmıştır.

Liang (2007), bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 29 eyaleti için 1990-2001 döneminde panel veri analizi kullanılarak yıllık veriler ile GMM yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi sırasıyla, bankacılık sektörü tarafından özel sektöre verilen krediler toplamının GSYH'ye oranı, bankacılık sektörü tarafından kamu kesimine verilen krediler toplamının GSYH'ye oranı ve bankalar ile diğer finansal kurumlar tarafından verilen kredilerin payının ölçülmesiyle ortaya çıkarılan bankacılık rekabeti ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, özel sektöre verilen krediler ile bankacılık rekabeti ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Kamu sektörüne verilen krediler ile ekonomik büyüme arasında ise negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir.

Hurlin ve Venet (2008), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Analiz, 28 gelişmiş ve 35 gelişmekte olan toplam 63 ülke için 1960-1995 ve 1960-2000 dönemlerinde yıllık veriler kullanılarak panel nedensellik yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, mevduat bankaları tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı, mevduat bankaları ve diğer finansal kurumlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı, likit yükümlülüklerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin her ikisinde de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Söğüt (2008), çalışmasında finansal gelişmenin ve özel sektör kredilerinin belirleyicilerini incelemiştir. Analiz, gelişmekte olan ve sanayileşmiş 85 ülke için 1980-2006 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme ise M_3 'ün GSYH oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analizler sonucu, düşük gelirli ve düşük orta gelirli ülkelerde, kamu sektörü kredileri ve merkezi hükümet borçlarının yükselmesinin özel sektör kredilerinde azalmaya neden olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu gruptaki ülkeler için kamu sektörü kredilerinin bir yandan finansal

dışlamaya neden olduğu, diğer yandan finansal gelişmeyi artırdığı ortaya çıkarılmıştır. Yüksek orta gelirli ve yüksek gelirli ülkeler için, özel sektör kredilerinin kamu sektörü kredileri ve finansal gelişme ile yükseldiği fakat merkezi hükümet borçlarıyla düştüğü tespit edilmiştir. Ayrıca finansal gelişmenin, yüksek gelirli ülkelerde, enflasyondan negatif yönde, reel GSYH ve kamu sektörü kredilerinden pozitif yönde etkilendiği belirtilmiştir. Yüksek orta gelirli ülkelerde, hem reel GSYH'nin hem de kamu sektörü kredilerinin finansal gelişmeyi pozitif yönde etkilediği gözlenmiştir. Diğer taraftan, düşük gelirli ülkelerde, kamu sektörü kredileri ve enflasyon, finansal gelişme ile pozitif yönde ilişkilendirilmiştir.

Caporale ve diğerleri (2009), bankacılık ve borsa sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 10 yeni Avrupa Birliği¹⁸ (EU) üyesi ülke için 1994-2007 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel nedensellik yöntemi ile tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü; özel sektör kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bankacılık sektörünün bu ülkelerde az gelişmiş olduğu ve bunun da ekonomik büyümeye katkısının sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan daha etkin bankacılık sektörünün ekonomik büyümeyi hızlandıracağı belirtilmiştir.

Acharya ve diğerleri (2009), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 14 Hint Eyaleti¹⁹ için 1981-2002 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, kişi başına düşen kredi miktarı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, özellikle gelişmiş Hint Eyaletlerinde kredi artışıyla net çıktı arasında önemli ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Hakeem (2010), bankacılık sektörü gelişimi, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Sahra-Altı Afrika'da 1970-2000 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, $M_2/GSYH$, $M_3/GSYH$, yurtiçi krediler/ $GSYH$ ve özel sektör kredileri/ $GSYH$ ile

---

¹⁸ Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya.

¹⁹ Andra Pradeş, Assam, Bihar, Gujarat, Haryana, Karnataka, Kerala, Maharashtra, MadyaPradeş, Punjab, Rajasthan, Tamil Nadu, Utter Pradesh ve Batı Bengal.

temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, Sahra-Altı Afrika'da büyümeyi artırılabilmesi için beşeri sermaye ile bankacılık sektörü gelişimi gerekli olduğu tespit edilmiştir ve ekonomik büyümede beşeri sermayenin bankacılık sektörü gelişiminden daha etkili olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Nişancı ve diğerleri (2011), ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Analizde, D-8 ülkeleri²⁰ için 1960-2009 döneminde yıllık veriler kullanılarak, ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki nedensellik ilişkisi panel yöntemle tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada finansal gelişme, bankacılık sektörü tarafından sağlanan toplam kredilerin GSYH'ye oranı, özel sektöre verilen kredi miktarının MG'ye oranı ve bankacılık sektörü likit varlıklarının MG'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, ülkelerin bir kısmında, büyüme ve finansal gelişme arasında kısa ve uzun dönem nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca analizde kullanılan finansal değişkenlerden özel sektör kredilerinin, büyüme üzerinde etkili olan finansal değişken olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde, finansal gelişme ve büyüme arasında daha güçlü bir nedensellik ilişkisinin tespit edilmesine karşın; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu ilişkinin gelişmiş ülkelere nazaran daha zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Poshakwale ve Qian (2011), finansal reformların bankacılık sektörünün rekabetlilik ve üretim verimliliği üzerindeki etkisi ve bunun ekonomik büyümeye katkısını araştırmışlardır. Analiz, Mısır ekonomisi için 1992-2007 döneminde yıllık gözlemlerle 45 bankanın verileri kullanılarak panel yöntemle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü, toplam krediler, toplam mevduat, likit yükümlülüklerin toplam varlıklara oranı, toplam varlıklar ve dört büyük bankanın toplam kredilerinin payı ile toplam mevduatların payı olan banka konsantrasyonu ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, finansal reformun bankacılık sektörünün rekabetliliği ve üretim verimliliği üzerinde önemli ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca hem kamu bankalarının hem de yabancı sermayeli bankaların özel sermayeli bankalardan daha az rekabetçi oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte, banka üretim verimliliğinin artışı kısa dönemde ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken uzun dönemde böyle bir ilişki tespit edilememiştir.

---

²⁰ Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye.

Kunt ve diğerkleri (2011), ekonomik büyümede bankacılık sektörünün önemini araştırmışlardır. Analiz, 72 ÷lke için 1980-2008 döneminde beş yıllık verilerin ortalaması alınarak Panel Regresyon Testi analiziyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü, mevduat bankaları tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bankacılık sektörünün ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca bankacılık sektörü gelişiminin, daha büyük banka ve daha büyük finansal hizmet piyasası ile finansal gelişimi desteklediği belirtilmiştir.

Rachdi ve Mbarek (2011), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, altısı OECD²¹, dördü MENA²² bölgesinden toplam 10 ÷lke üzerinde 1990-2006 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel analiz veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Analizde finansal gelişme, mevduat bankaları ve diğerk finansal kurumlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ve M₃'ün GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, hem OECD hem de MENA Bölgesi'nde uzun dönemde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. GMM analizi sonucu, finansal gelişmeyle kişi başına düşen reel GSYH arasında pozitif ve güçlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Hata düzeltme modeli OECD ÷lkelerinde bu ilişkinin iki yönlü, MENA Bölgesi ÷lkelerinde ise tek yönlü olduğunu ve ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi uyardığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, OECD ve MENA Bölgesi'nde finansal sektör ve reel sektörün birbirleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Hassan ve diğerkleri (2011), ekonomik büyümede finansal gelişmenin rolünü araştırmışlardır. Analiz, 168 ÷lke için 1980-2007 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, bankacılık sektörü tarafından sağlanan yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranı, özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranı, M₃ para arzının GSYH'ye oranı, gayri safi yurtiçi tasarrufların GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analizler sonucu, özel sektöre verilen yurtiçi krediler, Doğu Asya ve Pasifik ile Latin Amerika ve Karayip ÷lkelerinde pozitif ilişkili iken, yüksek gelirli ÷lkelerde negatif ilişkili çıkmıştır. Ayrıca Sahra-Altı ve Doğu Asya ve Pasifik hariç diğerk tüm bölgelerde finansal gelişme ve büyüme arasında çift yönlü ilişki

---

²¹ İspanya, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Portekiz, İsveç.

²² Mısır, Fas, Tunus ve Türkiye.

tespit edilmiştir. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Öztürk ve diğerleri (2011), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 9 gelişmekte olan ülke için 1992-2009 döneminde yıllık veriler kullanılarak panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, $M_3/GSYH$ ve banka kredileri/GSYH değişkenleri ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, ekonomik büyümenin finansal gelişmeye neden olduğu tespit edilmiş ve talep takipli hipotez²³ görüşü desteklenmiştir.

Zhang ve diğerleri (2012), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Çin'in 286 ilinin 2001-2006 dönemi yıllık verileri kullanılarak panel yöntem ve 2001-2006 döneminde verilerin ortalama değerleri alınarak yatay kesit yöntemle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, bankacılık sektörü ve bankacılık dışı finansal kurumlardan sağlanan toplam kredilerin GSYH'ye oranı, finansal sistemdeki toplam mevduat oranının GSYH'ye oranı, finansal sistemde biriken toplam hanehalkı tasarruflarının GSYH'ye oranı, iç kredilerle finanse edilen duran varlık yatırımlarının devlet bütçesi ile finanse edilen duran varlık yatırımlarına oranı ve finansal sistemde yer alan kurumsal mevduatların toplam mevduatlara oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan her iki analiz sonucunda, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında önemli ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 2'de panel veri çalışmaları kapsayan literatür özeti verilmiştir.

---

²³ "Talep takipli hipotez" (demand-following hypothesis), reel sektörün gelişimiyle, ekonomide yer alan yatırımcılar ve tasarruf sahiplerinin finansal hizmetlere yönelik talebinin artacağı yönündeki hipotezdir (Patrick, 1966: 174).

Tablo 2: Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Yönelik Panel Veri Çalışma Bulguları

Yazar (lar)	Çalışma Dönemi ve Ülkeler	Bankacılık Sektörü Göstergeleri	Yöntem	Bulgular
Jung (1986)	1948-1981 19 Gelişmiş, 37 GOÜ	M ₁ ve M ₂	Panel Nedensellik	Nedensellik İlişkisi Var
Beck ve diğerleri (1999)	1960-1995 77 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH, likit yükümlülükler, mevduat banka varlıkları/mevduat banka varlıkları+merkez banka varlıkları	Panel Regresyon	(+)
Levine ve diğerleri (2000)	1960-1995 74 ülke	Likit yükümlülükler/GSYH, mevduat banka varlıkları/mevduat banka varlıkları+merkez bankası varlıkları, özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Evans ve diğerleri (2002)	1972-1992 82 ülke	M ₂ /GSYH, yurtiçi krediler/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Calderon ve Liu (2002)	1960-1994 22 Gelişmiş, 87 GOÜ	M ₂ /GSYH, finansal araçlar tarafından özel sektöre verilen kredilerin/GSYH	Panel VAR	Nedensellik İlişkisi Var
Bloch ve Tang (2003)	1960- 1990 71 ülke	Özel sektör kredileri/ GSYH	Panel Regresyon	(+)
Boulila ve Trabelsi (2003)	1960-2002 16 MENA Bölgesi Ülke	M ₃ /GSYH, özel sektör kredileri/GSYH, (M ₃ -M ₂)/GSYH	Panel Granger Nedensellik	Nedensellik İlişkisi Yok
Calderon ve Liu (2003)	1960-1994 109 GOÜ ve Gelişmiş Ülke	M ₂ /MG, özel sektör kredileri/MG	Panel Nedensellik	Nedensellik İlişkisi Var
Beck ve Levine (2004)	1976-1998 40 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Christopoulos ve Tsionas (2004)	1970-2000 10 GOÜ	Banka mevduat yükümlülükleri/GSYH	Panel Nedensellik	U. D Nedensellik İlişkisi Var K. D Nedensellik İlişkisi Yok
Mavrotas ve Son (2004)	1960-1999 65 ülke	Finansal gelişme endeksi	Panel Regresyon	(+)
Rioja ve Valev (2004),	1961-1995 74 ülke	Özel sektör kredileri/ GSYH, M ₃ /GSYH, mevduat banka varlıkları/mevduat banka varlıklar+merkez bankası varlıkları	Panel Regresyon	(+)
McCaig ve Stengos (2005),	1960-1995 71 ülke	M ₃ /GSYH, özel sektör kredileri/GSYH oranı, mevduat banka varlıkları/merkez bankası varlıkları	Panel Regresyon	(+)

Tablo 2'nin Devamı

Ndikumana (2005)	1965-1997 99 GOÜ ve Gelişmiş ülke	M ₃ (%GSYH), özel sektör kredileri (%GSYH), banka kredileri (%GSYH), net iç krediler (%GSYH), banka varlıkları/banka+merkez bankası varlıkları (%GSYH),	Panel Regresyon	(+)
Al-Awad ve Harb (2005)	1969-2000 10 Orta Doğu ülkesi	Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Nedensellik	K. D Nedensellik İlişkisi Var U. D Nedensellik İlişkisi Yok
Demetriades ve Law (2006)	1978-2000 Orta ve Düşük Gelirli 72 ülke	M ₃ /GSYH, özel sektör kredileri/GSYH, yurtiçi krediler/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Liang ve Reichert (2006)	1960-2000 70 GOÜ, 20 gelişmiş ülke	M ₃ /GSYH	Panel Nedensellik	Nedensellik İlişkisi Var
Artan (2007)	1970-2007 Orta ve Yüksek gelirli 79 ülke	M ₁ /GSYH, M ₂ /GSYH	Panel Regresyon	Orta ve yüksek gelirli ülkelerde (+), Düşük gelirli ülkelerde (-)
Hassan ve Yu (2007)	1960-2005 208 ülke	Yurtiçi krediler/GSYH, özel sektör kredileri/ GSYH, M ₃ /GSYH, yurtiçi tasarruflar/GSYH	Panel Nedensellik	OECD için Nedensellik İlişkisi Var, Güney Afrika ve Sahra-Altı Afrika için Nedensellik İlişkisi Yok
Naceur ve Ghazouani (2007)	1979-2003 11 MENA Bölgesi ülke	Özel sektör kredileri/GSYH, M ₃ /GSYH, banka gelişim endeksi	Panel Regresyon	(-)
Liang (2007)	1990-2001 Çin Halk Cumhuriyeti (29 eyaleti)	Özel sektör kredileri/ GSYH, kamu kesimine verilen krediler/ GSYH, bankacılık rekabeti değişkeni	Panel GMM	(+) (-) (+)
Hurlin ve Venet (2008)	1960-1995, 1960-2000, 28 Gelişmiş, 35 GOÜ	Özel sektör kredileri/GSYH, mevduat bankaları ve diğer finansal kurumlar tarafından özel sektöre verilen krediler/GSYH, M ₃ /GSYH	Panel Nedensellik	Nedensellik İlişkisi Var
Söğüt (2008)	1980-2006 GOÜ, Gelişmiş 85 ülke	M ₃ /GSYH	Panel Regresyon	(+)
Caporale ve diğerleri (2009)	1994-2007 10 yeni EU üyesi ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Nedensellik	Nedensellik İlişkisi Yok
Acharya ve diğerleri (2009)	1981-2002 14 Hint Eyaleti	Kişi başına düşen kredi miktarı	Panel Regresyon	(+)
Hakeem (2010)	1970-2000 Sahra-Altı Afrika	M ₂ /GSYH M ₃ /GSYH, yurtiçi krediler/GSYH, özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)

Tablo 2'nin Devamı

Nişancı ve diğerleri (2011)	1960- 2009 D-8 ülkeleri	Toplam krediler/GSYH, özel sektör kredileri/MG, bankacılık sektörü likit varlıkları/MG	Panel Nedensellik	Nedensellik İlişkisi Var
Poshakwale ve Qian (2011)	1992-2007 Mısır (45 Banka)	Toplam krediler, toplam mevduat, likit yükümlülükler/toplam varlıklar, toplam varlıklar, banka konsantrasyonu	Panel Regresyon	K.D (+), U.D (0)
Kunt ve diğerleri (2011)	1980-2008 72 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Rachdi ve Mbarek (2011)	1990-2006 6 OECD, 4 MENA Bölgesi ülke	Özel sektör kredileri/GSYH, M ₃ /GSYH	Panel Nedensellik	Nedensellik İlişkisi Var
Hassan ve diğerleri (2011)	1980-2007 168 ülke	Yurtiçi krediler/GSYH, özel sektör yurtiçi kredileri/GSYH, M ₃ /GSYH, yurtiçi tasarruflar/GSYH	Panel Regresyon	(+)
Öztürk ve diğerleri (2011)	1992-2009 9 GOÜ	M ₃ /GSYH, banka kredileri/GSYH	Panel Nedensellik	Nedensellik İlişkisi Var
Zhang ve diğerleri (2012)	2001-2006 Çin (286 il)	Toplam krediler/GSYH, finansal sistemdeki toplam mevduat oranı/ GSYH, toplam tasarruflar/GSYH, iç kredilerle finanse edilen duran varlık yatırımları/devlet bütçesi ile finanse edilen duran varlık yatırımları, kurumsal mevduatlar/ toplam mevduatlar	Panel Regresyon	(+)

Not: Tablo 2 yazar tarafından oluşturulmuştur. Tabloda (+); istatistiksel olarak ekonomik büyüme ile finansal sektör arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu, (-); istatistiksel olarak ekonomik büyüme ile finansal sektör arasında negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu, (0); istatistiksel olarak ekonomik büyüme ile finansal sektör arasında herhangi bir anlamlı ilişkinin tespit edilememiş olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak literatürde incelenen çalışmalar değerlendirildiğinde bankacılık sektörü ve ekonomik büyüme arasında, daha çok pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte az sayıda çalışmada ise negatif yönlü veya herhangi bir ilişkinin olmadığı yönünde sonuçlara ulaşılmıştır.

2.2. Zaman Serisi Çalışmaları

Bireysel ülke örneklerini ele alan zaman serisi çalışmalar, panel veri analizleri içeren çalışmalar kadar geniş olmasa da oldukça fazla sayıdadır. Bu çalışmalar ise genellikle 2000'li yıllardan sonra büyük bir artış göstermektedir.

King ve Levine (1993b), finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi artırıp artırmadığını araştırmışlardır. Analiz, 1960-1989 döneminde 80 ülke verileri kullanılarak zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_3 para arzının GSYH'ye oranı, mevduat bankaları varlıklarının mevduat bankaları varlıkları ile merkez bankası varlıklarına oranı, finans dışı özel sektör alacaklarının toplam yurtiçi kredilere oranı ve finans dışı özel sektör alacaklarının GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, kişi başına düşen reel büyümenin fiziksel sermaye birikimi ve verimlilik artışı yoluyla finansal gelişmeden pozitif yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Ayrıca finansal gelişmenin uzun dönemde fiziksel sermaye birikimi ve ekonomik etkinliği artırarak ekonominin büyümesine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sonucu olarak Schumpeter'in ekonominin büyümesi için finansal sektörün önemli olduğu konusundaki görüşlerinin haklı olduğu kabul edilmiştir.

Arestis ve Demetriades (1997), finansal sektör gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Almanya ve ABD için 1979-1991 döneminde üç aylık veriler kullanılarak Johansen Nedensellik (koentegrasyon) Testi analiziyle tahmin edilmiştir. Bankacılık sektörü gelişimi Almanya için M_2 para arzının GSYH'ye oranı, ABD için ise yurtiçi banka kredi miktarının GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir.

Yapılan analiz sonucu, Almanya için bankacılık sektörü gelişiminden, ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümenin bankacılık sektörünü olumlu yönde etkilediği de belirtilmiştir. ABD için ise, ekonomik büyümenin finansal gelişmeye yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Arestis ve diğerleri (2001), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz, Almanya, ABD, Japonya, İngiltere ve Fransa için 1972-1998 döneminde üç aylık veriler kullanılarak zaman serisi eş bütünleşme ve hata düzeltme yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, bankacılık sektörü tarafından sağlanan iç kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bankacılık sektörü gelişiminin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Shan ve diğeri (2001), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 9 OECD²⁴ ülkesi ve Çin Halk Cumhuriyeti için 1960-1998 döneminde yıllık veriler kullanılarak VAR yöntemi ile tahmin edilmiştir. Ayrıca ülkeler bazında dönemler 1970-1998 ve 1980-1998 olmak üzere iki döneme ayrılarak incelenmiş ve 1980 sonrası gerçekleşen finansal liberalizasyon hareketlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada finansal gelişme, özel sektöre verilen toplam kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir.

Yapılan analiz sonucu, ABD ve İtalya hariç diğer OECD ülkelerinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır. ABD ve İtalya'da ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çalışmada 1980 ile 1998 dönemi dikkate alınarak yapılan nedensellik analizinde ise ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. İlgili dönemde Avustralya, Danimarka, Japonya, Amerika ve İngiltere'de ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında çift yönlü Kanada, Çin ve İtalya'da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, Fransa ve Yeni Zelanda'da herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Sonuç olarak finans-büyüme hipotezi çok fazla desteklenememiş fakat finansal liberalizasyon hareketlerinin hız kazandığı 1980 sonrası dönemde daha fazla nedensellik ilişkisinin varlığına rastlanılmıştır.

Berger ve diğeri (2004), bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi bölgesel bankalarının ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu araştırarak analiz etmişlerdir. Analiz, 21 gelişmiş ve 28 gelişmekte olan toplam 49 ülke için 1993-2000 döneminde verilerin ağırlıklı ortalaması alınarak istatistiksel zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada, gelişmiş ülkeler için küçük ve yerli sermaye ile kurulmuş bankalar ve bu bankaların pazar payları, çalışan sayıları, verdikleri kredilerin GSYH'ye oranı gibi göstergeler kullanılırken, gelişmekte olan ülkeler için yabancı sermayeli bankalar ve kamu sermayeli bankalar ve bu bankaların göstergeleri kullanılmıştır.

Yapılan analiz sonucu, gelişmiş ülkelerde daha büyük pazar payı ve verimliliğe sahip olan küçük, özel ve yerli sermayeli bankaların, KOBİ'ler için geliştirilmiş finansman

---

²⁴ Avustralya, Kanada, Danimarka, Fransa, İtalya, Japonya, Yeni Zelanda, İngiltere, ABD.

olanakları ile banka kredilerinin etkin dağılımını sağlayarak ekonomik büyümeyi etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde, yabancı sermayeli bankaların ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği, kamu bankalarının ise olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Waqabaca (2004), Fiji ekonomisi için 1970-2000 dönemini kapsayan çalışmasında finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi zaman serisi yöntemiyle araştırmıştır. Çalışmada finansal sektör, finansal varlıkların GSYH'ye oranı, likit yükümlülüklerin GSYH'ye oranı, özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, Fiji'de ekonomik büyüme ile finansal sektör arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiş ve bu ilişkinin yönünün ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğu da belirtilmiştir. Ayrıca yapılan analizler sonucu, özel sektöre verilen kredilerin de ekonomik büyümeye neden olduğu tespit edilmiştir.

Azege (2004), ekonomik büyüme ile finansal aracılık arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Nijerya ekonomisi için 1970-2003 döneminde yıllık veriler kullanılarak korelasyon analiziyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, mevduat bankaların toplam kredi ve teşvikleri ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal aracılığın ekonomik büyümeyle ilişkili olduğu ve GSYH'deki yaklaşık %30'luk artışın banka sektörü kredilerinden kaynaklandığı ortaya çıkarılmıştır.

Dritsakis ve Adamopoulos (2004), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Yunanistan ekonomisi için 1960-2000 döneminde üç aylık veriler kullanarak zaman serisi VAR yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal sektör derinliği, M_2 para arzının GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında güçlü ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Rousseau ve Vuthipadadorn (2005), finansal aracılığın, yatırımları ve büyümeyi etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Analiz, 10 Asya ülkesi²⁵ için 1950-2000 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi nedensellik testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 ve M_1 para arzları arasındaki fark ve özel

---

²⁵ Hindistan, Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Pakistan, Filipinler, Singapur, Sri Lanka ve Tayland.

sektöre verilen krediler ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal gelişmenin yatırımları artırdığı ve finansal gelişmeden yatırımlara doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca analize tabi tutulan bu ülkelerin çoğunda, finansal gelişmenin büyümeye neden olmasında yatırımların anahtar rol oynadığı da belirlenmiştir.

Hondroyiannis ve diğerleri (2005), bankacılık ve borsa sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Yunanistan ekonomisi için 1986-1999 döneminde aylık veriler kullanılarak zaman serisi nedensellik testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü, özel sektöre verilen banka kredilerinin toplamı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, uzun dönemde bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.

Shan ve Jianhong (2006), finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini araştırmışlardır. Analiz, Çin ekonomisi için 1978-2001 döneminde yıllık veriler kullanılarak VAR yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, toplam krediler ile temsil edilmiştir. Yapılan nedensellik analizleri sonucu Çin’de bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Güryay ve diğerleri (2007), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisi için 1986-2004 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, kredilerin GSYH’ye oranı ve mevduatların GSYH’ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında önemsiz bir pozitif ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, analizler finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilediği hipotezini desteklememiştir. Bununla birlikte ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi desteklediği tespit edilmiştir.

Eita ve Jordaan (2007), ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Analiz, Bostwana ekonomisi için 1977-2006 döneminde yıllık veriler kullanılarak Granger Nedensellik ve VAR yöntemleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının GSYH’ye oranı, banka mevduat yükümlülüklerinin GSYH’ye oranı, özel sektöre verilen kredilerin GSYH’ye

oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analizde, ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında uzun dönemli ve istikrarlı bir ilişkinin olduğu yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca, Botswana’da finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğu da tespit edilmiştir.

Ang ve McKibbin (2007), finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Malezya ekonomisi için 1960-2001 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi eş bütünleşme ve nedensellik analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_3 para arzının GSYH’ye oranı, özel sektöre verilen banka kredilerinin GSYH’ye oranı, mevduat banka varlıklarının mevduat banka ve merkez bankası varlıklarına oranı kullanılarak oluşturulan finansal gelişmişlik endeksi ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal serbestleşme ve baskıların azaltılmasının, finansal sektörün gelişimini hızlandırdığı ve bunun da ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Khan (2008), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Pakistan ekonomisi için 1961-2005 döneminde yıllık veriler kullanılarak Otoregresif Gecikmesi Dağıtılmış Model (ARDL) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, özel sektöre verilen kredilerin GSYH’ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, uzun dönemde finansal gelişme ve yatırımların ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, Pakistan ekonomisi için ekonomik büyümede finansal gelişmenin etkisinin faiz oranı politikasından daha önemli olduğu, fon temininin, fon maliyetinden daha önemli olduğu ve ekonomik büyümeyi daha fazla artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Jalil ve Ma (2008), finansal sektör ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Çin ve Pakistan ekonomileri için 1960-2005 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının GSYH’ye oranı, özel sektöre verilen kredilerin GSYH’ye oranı mevduat yükümlülüklerinin GSYH’ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, Pakistan için ekonomik büyüme ve finansal sektör arasında önemli ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Çin için, ekonomik büyümeyle finansal gelişme arasında pozitif bir ilişki bulunmuş fakat bu ilişki Pakistan kadar etkili çıkmamıştır. Özellikle, özel sektöre verilen

kredilerin etkisi Çin’de Pakistan’daki kadar etkili bulunamamıştır. Bunun nedeni, Çin için özel sektöre verilen kredi verilerinin eksik olması şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte her iki ülkede finansal sektör reformlarının, finansal sistemleri güçlendirmiş olduğu ve bunun da ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Agu ve Chukwu (2008), banka temelli finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Nijerya ekonomisi için 1970-2005 döneminde Toda-Yamamoto Nedensellik Testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, özel sektöre verilen banka kredilerinin GSYH’ye oranı, M_2 ’nin GSYH’ye oranı, banka mevduat yükümlülüklerinin GSYH’ye oranı ve kredi mevduat oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönde ilişkili tespit edilmiştir. Banka temelli finansal gelişme değişkenlerinin örneğin, özel sektör kredileri ve geniş para arzının talep takipli hipotezi desteklediği, banka mevduat yükümlülüğü ve kredi mevduat oranının da arz öncüllü hipotezi desteklediği tespit edilmiştir.

Ang (2008), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Malezya ekonomisi için 1960-2003 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, özel sektöre verilen banka kredilerinin GSYH’ye oranı ile temsil edilmiştir.

Yapılan analiz sonucu, Malezya’da finansal gelişmenin, özel tasarrufları ve özel yatırımları teşvik ederek daha yüksek büyümeye neden olduğu ortaya konulmuştur. Finansal sektör gelişiminin, yatırımların verimliliğini artırarak büyümeyi hızlandırdığı ve faiz oranları kontrolü, yüksek mevduat karşılıkları ve kredi programı yönetiminin de finansal gelişimi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Pradhan (2009), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Hindistan ekonomisi için 1993-2008 döneminde aylık veriler kullanılarak zaman serisi, koentegrasyon ve nedensellik analizi yöntemi ile tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzı ve banka kredileri ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde

önemli bir ilişki tespit edilmiştir. Nedensellik analiz test sonuçlarında ise para arzı ve banka kredileri ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur.

Esso (2009), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ülkeleri²⁶ için 1960-2005 döneminde yıllık veriler kullanılarak, Pesaran Koentegrasyon ve Toda Yamamoto Nedensellik Testi kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir.

Yapılan analiz sonucu; Fildişi Sahili, Gine, Nijer, Togo ve Cape Verde ülkelerinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif; Cape Verde ve Sierra Leone ülkelerinde ise negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte yalnızca Fildişi Sahili ve Gine'de finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğu tespit edilmiştir.

Kilimani (2009), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Uganda ekonomisi için 1970-2006 döneminde üç aylık veriler kullanılarak zaman serisi nedensellik analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının GSYH'ye oranı, faiz oranı ve ekonomideki toplam kredilerin miktarı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, birinci sırada ekonomik büyüme ile M_2 para arzının GSYH'ye oranı arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Daha sonra toplam kredilerin miktarı ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik sonuçları incelendiğinde ilişkinin yönünün finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğu ve bunun da arz öncüllü hipotezi desteklediği yönünde bir sonuca ulaşılmıştır.

Egbetunde ve Mobolaji (2010), ekonomik büyümeyle finansal gelişme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 1970-2005 döneminde 10 Sahra-Altı Afrika ülkelerine²⁷ ait veriler kullanılarak Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ile tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, tüm değişkenler için GSYH'nin bir yüzdesi olarak, özel sektöre verilen iç krediler, bankacılık sektörü tarafından sağlanan iç krediler, M_2 ve M_3 ile

---

²⁶ Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine-Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone ve Togo.

²⁷ Benin, Burkina, Faso, Burundi, Kamerun, Fildişi Sahili, Gana, Madagaskar, Malawi, Mali, Nijerya.

temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bu ülkelerin tamamında finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında eş bütünleşme tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu ülkelerde finansal gelişmenin ekonomik büyüme için itici bir güç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Odhiambo (2010), bankacılık sektörü gelişimi, faiz oranı reformu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Güney Afrika Cumhuriyeti için 1969-2006 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, M_2 para arzının GSYH'ye oranı ile ölçülmüştür. Yapılan analiz sonucu, faiz oranı reformu ile bankacılık sektörü gelişimi arasında önemli ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümeden yatırım ve bankacılık sektörü gelişimine doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu nedenle Güney Afrika'da faiz oranı reformunun bankacılık sektörü gelişimini pozitif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Mwenda ve Mutoti (2011), piyasa tabanlı finansal sektör reformlarının, mevduat bankaların etkinliği ile rekabetliliği üzerindeki etkisi ve bunun da ekonomik büyümeye katkısını araştırmışlardır. Analiz, Zambiya ekonomisi için 1999-2008 döneminde üç aylık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörünün etkinliği ve rekabetliliği sırasıyla, banka büyüklükleri, banka etkinliğini ölçmek için kullanılan banka karlılığı, banka likiditeliği, kredi portföy kalitesi ve mülkiyet türü kullanılarak ölçülmüştür. Etkin bankacılık sisteminin ekonomik büyümeyi artırdığı sonucuna varılmıştır.

Anwar ve diğerleri (2011), bankacılık sektörü gelişimi ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Analiz, Pakistan için 1973-2007 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi nedensellik analiz testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, M_2 para arzının GSYH'ye oranı, özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranı, merkez bankası varlıklarının GSYH'ye oranı ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma, dış borcun ihracata oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bankacılık sektörü gelişimi ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma arasında uzun dönemli anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, araştırmacılar, uzun dönemde özel sektöre verilen krediler ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin önemli olduğunu ve bu nedenle sürdürülebilir ekonomik kalkınma

hızının artırılabilmesi için kurumsal kredi ödemelerinde özel sektöre öncelik verilmesinin önemini vurgulamışlardır.

Al-Naif (2012), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Analiz, Ürdün ekonomisi için 1977-2008 dönemi yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemi, koentegrasyon ve Granger Nedensellik Testi ile tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının GSYH'ye oranı, özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı, toplam banka mevduat yükümlülüklerinin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında, hem kısa dönemde hem de uzun dönemde önemli bir ilişki tespit edilmiştir. Nedensellik testi sonuçları, finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Tablo 3'te zaman serisi çalışmalarını kapsayan literatür özeti verilmiştir.

Tablo 3: Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyümeye Yönelik Zaman Serisi Çalışma Bulguları

Yazar (lar)	Çalışma Dönemi ve Ülkeler	Bankacılık Sektörü Göstergeleri	Yöntem	Bulgular
King ve Levine (1993b)	1960-1989 80 ülke	M_3 /GSYH, mevduat bankaları varlıkları/mevduat bankaları varlıkları + merkez bankası varlıkları, finans dışı özel sektör alacakları/toplam yurtiçi krediler, finans dışı özel sektör alacakları/GSYH	Zaman Serisi Regresyon Analizi	(+)
Arestis ve Demetriades (1997)	1979-1991 Almanya, ABD	M_2 /GSYH, yurtiçi banka kredi miktarı/GSYH	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Arestis ve diğerleri (2001),	1972-1998 Almanya, ABD, Japonya, İngiltere Fransa	İç krediler/GSYH	Zaman Serisi Regresyon Analizi	(+)
Shan ve diğerleri (2001)	1960-1998 9 OECD, Çin Halk Cumhuriyeti	Özel sektöre verilen toplam krediler/GSYH	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var

Tablo 3'ün Devamı

Berger ve diğerleri (2004)	1993-2000 21 Gelişmiş, 28 GOÜ	Bankaların pazar payları, çalışan sayıları, verdikleri krediler/GSYH	Zaman Serisi Regresyon Analizi	(+)
Waqabaca (2004)	1970-2000 Fiji	Finansal varlıklar/GSYH, likit yükümlülükler/GSYH, özel sektör kredileri/GSYH	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Azege (2004)	1970-2003 Nijerya	Mevduat bankalarının toplam kredi ve teşvikleri	Zaman Serisi Regresyon Analizi	(+)
Dritsakis ve Adamopoulos (2004)	1960-2000 Yunanistan	M_2 /GSYH	VAR	Nedensellik İlişkisi Var
Rousseau ve Vuthipadadorn (2005)	1950-2000 10 Asya ülkesi	M_2-M_1 , özel sektöre verilen krediler	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Hondroyannis ve diğerleri (2005)	1986-1999 Yunanistan	Özel sektöre verilen krediler	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Shan ve Jianhong (2006)	1978-2001 Çin	Toplam krediler	VAR	Nedensellik İlişkisi Var
Güryay ve diğerleri (2007)	1986-2004 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	Krediler/GSYH, mevduatlar/ GSYH	Zaman Serisi Regresyon Analizi	(0)
Eita ve Jordaan (2007)	1977-2006 Bostwana	M_2 /GSYH, banka mevduat yükümlülükleri/GSYH, özel sektör kredileri/GSYH	Granger Nedensellik, VAR	Nedensellik İlişkisi Var
Ang ve McKibbin (2007)	1960-2001 Malezya	M_3 /GSYH, özel sektör kredileri/GSYH, finansal gelişmişlik endeksi	Eş Bütünleşme ve Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Khan (2008)	1961-2005 Pakistan	Özel sektör kredileri/GSYH	ARDL	(+)
Jalil ve Ma (2008)	1960-2005 Çin, Pakistan	M_2 /GSYH, özel sektör kredileri/GSYH, mevduat yükümlülükleri/GSYH	Zaman Serisi Regresyon Analizi	(+)
Agu ve Chukwu (2008)	1970-2005 Nijerya	Özel sektör kredileri/GSYH, M_2Y /GSYH, banka mevduat yükümlülükleri/GSYH, kredi/ mevduat	Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Ang (2008)	1960-2003 Malezya	Özel sektör kredileri/GSYH	Zaman Serisi Regresyon Analizi	(+)
Pradhan (2009)	1993-2008 Hindistan	M_2 , banka kredileri	Koentegrasyon ve Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var

Tablo 3'ün Devamı

Esso (2009)	1960-2005 ECOWAS ülkeleri	M_2 /GSYH	Pesaran Koentegrasyon ve Toda Yamamoto Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Kilimani (2009)	1970-2006 Uganda	M_2 /GSYH, faiz oranı, toplam kredi miktarı	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Egbetunde ve Mobolaji (2010)	1970-2005 10 Sahra-Altı Afrika	Özel sektöre verilen krediler (%GSYH), bankacılık sektörü tarafından sağlanan iç krediler (%GSYH), M_2 (%GSYH), M_3 (%GSYH)	VECM	(+)
Odhiambo (2010)	1969-2006 Güney Afrika Cumhuriyeti	M_2 /GSYH	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Mwenda ve Mutoti (2011)	1999-2008 Zambiya	Banka karlılığı, banka likiditeliği, kredi portföy kalitesi, mülkiyet türü	Zaman Serisi Regresyon Analizi	(+)
Anwar ve diğerleri (2011)	1973-2007 Pakistan	M_2 /GSYH, özel sektöre verilen yurtiçi krediler/GSYH, merkez bankası varlıkları/GSYH, Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma: dış borç/ihracat ile temsil edilmiştir.	Granger Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Al-Naif (2012)	1977-2008 Ürdün	M_2 /GSYH, özel sektör kredileri/GSYH, toplam banka mevduat yükümlülükleri/GSYH	Koentegrasyon ve Granger Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var

Not: Tablo 3 yazar tarafından oluşturulmuştur. Tabloda (+); istatistiksel olarak ekonomik büyüme ile finansal sektör arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu, (0); istatistiksel olarak ekonomik büyüme ile finansal sektör arasında herhangi bir anlamlı ilişkinin tespit edilememiş olduğunu göstermektedir.

2.3. Yatay Kesit Çalışmaları

Çalışmanın bu kısmında belirli bir zaman döneminde çok sayıda ülkenin ele alınmasıyla yapılan yatay kesit çalışmalar incelenerek sonuçları irdelenmiştir.

Levine (1992), finansal aracılık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz 87 ülke için 1960-1989 döneminde beş yıllık verilerin ortalaması alınarak yatay kesit analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_3 para arzının GSYH'ye oranı, mevduat bankaları tarafından verilen kredilerin mevduat bankaları ve merkez bankası tarafından verilen kredi toplamına oranı ile özel sektöre verilen kredilerin merkezi ve yerel yönetimler, kamu sektörü ve özel sektöre verilen

kredilerin toplamına bölümü ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal aracılık ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Finansal sektörün ekonomik büyümeyi sermaye etkinliğinin sağlanması ve yatırımlar kanalıyla etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

King ve Levine (1993a), finansal aracılık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz, 80 ülke için 1960-1989 döneminde yıllık veriler kullanılarak yatay kesit yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal aracılığın gelişimi, likit yükümlülüklerin GSYH'ye oranı, bankacılık sektörü kredilerinin merkez bankası iç varlıklarına oranı, özel sektöre verilen kredilerin toplam iç kredilere oranı ve özel sektör kredilerinin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir.

Yapılan analiz sonucu, finansal aracılık gelişimi ile ekonomik büyüme arasında güçlü ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte likit yükümlülüklerin GSYH oranı ile ekonomik büyüme arasında da güçlü ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Finansal aracılık gelişiminin sermayenin etkin dağılımı ve fiziksel sermaye birikimi oranı üzerinde etkisi olduğu ve özel sektöre kredi vermek yoluyla büyümeyi pozitif etkilediği de belirtilmiştir.

Levine ve Zervos (1998), bankacılık ve borsa sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz 47 ülke için 1976-1993 döneminde yıllık verilerin ortalaması alınarak her ülke için tek gözlem kullanılarak yatay kesit analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, mevduat bankaları tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bankacılık sektörü gelişimi ile ekonomik büyüme, sermaye birikimi ve verimlilik artışı arasında pozitif ve güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, banka kredilerinin sermaye birikimini ve verimlilik artışını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Levine (1998), öncelikle yasal düzenlemeler ile bankacılık sektörü gelişimi arasında bir ilişkinin olup olmadığını daha sonra ise bankacılık sektörünün gelişimi ile uzun dönemde kişi başına düşen GSYH ve sermaye stoku büyüme oranı ile verimlilik artışı arasında bir ilişkinin olup olmadığını incelemiştir. Analiz, 42 ülke için 1976-1993 döneminde ülke başına

tek gözlem kullanılarak yatay kesit analizi yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, bankacılık sektörü tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ile ölçülmüştür.

Yapılan incelemeler sonucu, yasal düzenlemeleri iyi olan (alacaklıların haklarının korunduğu, sözleşmelerin titizlikle yapıldığı) ülkelerde, yasal düzenlemeleri yetersiz olan ülkelere nazaran bankacılık sisteminin daha gelişmiş olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bankacılık sektörünün gelişmiş olduğu bu ülkelerde, kişi başına düşen GSYH büyüme oranı, sermaye stoku büyüme oranı ve verimlilik artışı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Webb ve diğerleri (2002), banka ve sigorta işletmelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz, 55 ülke için 1980-1996 döneminde yıllık verilerin ortalaması alınarak yatay kesit analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada bankacılık sektörü, mevduat bankaları tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, bankacılık ve sigortacılık sektörlerinin verimliliği artırmak yoluyla, sermayenin etkin tahsisini sağlayarak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Son olarak Iradian (2003), finansal aracılık ile sürdürülebilir ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, 24 geçiş ekonomisi ülke, 22 gelişmekte olan ülke, 4 gelişmiş ülke olmak üzere toplam 50 ülke için 1975-2001 yılları arasında beş yıllık verilerin ortalaması alınarak, ülke başına beş gözlem veya verinin bulunabilirliğine göre ülke başına iki veya üç gözlem kullanılarak yatay kesit yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Çalışmada finansal aracılık, özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ve $M_2/GSYH$ ile temsil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, finansal aracılığın sürdürülebilir ekonomik büyümede önemli olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4'de yatay kesit çalışmalarını kapsayan literatür özeti verilmiştir.

Tablo 4: Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Yönelik Yatay Kesit Çalışma Bulguları

Yazar (lar)	Çalışma Dönemi ve Ülkeler	Bankacılık Sektörü Göstergeleri	Yöntem	Bulgular
Levine (1992)	1960-1989 87 ülke	M_3 /GSYH, mevduat bankaları kredileri/mevduat bankaları kredileri+merkez bankası kredileri, özel sektör kredileri/ merkezi ve yerel yönetimler+kamu sektörü + özel sektör kredileri	Yatay Kesit Analiz	(+)
King ve Levine (1993a)	1960-1989 80 ülke	M_3 /GSYH, bankacılık sektörü kredileri/merkez bankası iç varlıkları, özel sektör kredileri/ toplam iç krediler, özel sektör kredileri/GSYH	Yatay Kesit Analiz	(+)
Levine ve Zervos (1998)	1976–1993 47 ülke	Mevduat ve ticari bankalar tarafından özel sektöre verilen krediler/GSYH	Yatay Kesit Analiz	(+)
Levine (1998)	1976-1993 42 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Yatay Kesit Analiz	(+)
Webb ve diğerleri (2002)	1980-1996 55 ülke	Özel sektör kredileri/GSYH	Yatay Kesit Analiz	(+)
Iradian (2003)	1975-2001 24 Geçiş Ekonomisi Ülke, 22 GOÜ,4 Gelişmiş Ülke	Özel sektör kredileri/GSYH M_2 /GSYH	Yatay Kesit Analiz	(+)

Not: Tablo 4 yazar tarafından oluşturulmuştur. Tabloda (+); istatistiksel olarak ekonomik büyüme ile finansal sektör arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

2.4. Türkiye için Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Zaman Serisi Çalışmaları

Türkiye için genelde finansal gelişme ve özelde ise bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan ampirik çalışmalar son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Bu kısımda literatürde yer alan bu çalışmalar incelenmiş ve sonuçları irdelenmiştir.

Kar ve Pentecost (2000), finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Türkiye için 1963-1995 döneminde yıllık veriler kullanılarak eş bütünleşme ve hata düzeltme modeli yöntemleriyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının MG'e oranı, banka mevduat yükümlülüklerinin MG'e oranı, özel sektöre kullandırılan kredilerin yurtiçi kredilere oranı, özel sektör kredilerinin MG'e oranı ve yurtiçi kredilerin MG'e oranı ile temsil edilmiştir.

Yapılan analiz sonucu, Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, seçilen finansal gelişme göstergelerine bağlı olduğu ortaya çıkmıştır. Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin zayıf olmakla beraber, ilişkinin yönünün ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisinin yönünün seçilen finansal gelişme göstergelerine bağlı olarak da değişebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Ünalmiş (2002), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Türkiye için 1970-2001 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Çalışmada finansal gelişme, yurtiçi kredilerin GSYH'ye oranı, özel sektör kredilerinin GSYH'ye oranı, özel kredilerin yurtiçi kredilere oranı, M_2Y para arzının GSYH'ye oranı ve toplam kredilerin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, Türkiye'de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemde çift yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.

Gökdeniz ve diğerleri (2003), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Türkiye için 1989-2002 döneminde üç aylık veriler kullanılarak zaman serisi EKK yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada para, sermaye ve finansal piyasalara ait değişkenler üç ayrı regresyon tahmini oluşturularak çözülmüştür. Para piyasasını temsil etmek için M_2 para arzının GSYH'ye oranı kullanılmıştır.

Yapılan analiz sonucu, Türkiye'de ekonomik büyüme ile finansal gelişme arasında bir ilişki tespit edilememiştir. 1989-2002 döneminde Türkiye için finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Atamtürk (2004), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Türkiye için 1975-2003 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi Granger Nedensellik Test yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, $M_2Y/GSMH$ ile temsil edilmiştir.

Yapılan analiz sonucu, Türkiye’de söz konusu dönemde finansal sektör gelişiminin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu ve bunun da arz öncüllü hipotezi desteklediği yönünde bir sonuca ulaşılmıştır.

Aslan ve Küçükaksoy (2006), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Türkiye için 1970-2004 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi nedensellik analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, özel sektör kredi hacmi büyüklüğü ile temsil edilmiştir. Yapılan analizin sonucu, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kandır ve diğerleri (2007), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Türkiye için 1988-2004 döneminde üç aylık veriler kullanılarak eş bütünleşme ve hata düzeltme modelleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme göstergelerinden biri olarak, özel sektöre verilen banka kredilerinin MG ’e oranı kullanılmıştır.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin talep takipli bir yapısı olduğu ve Türkiye’de finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklemediği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi etkilediği de belirtilmiştir.

Kar ve diğerleri (2008), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Türkiye için 1963-2005 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, $M_1/GSYH$, M_1/M_2 , $M_2/GSYH$, $M_2Y/GSYH$ değişkenleri kullanılarak hesaplanmış olan finansal gelişme endeksi ile temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Altunç (2008), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz, Türkiye için 1970-2006 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi nedensellik test yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının GSYH'ye oranı, bankacılık sektörü tarafından özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı, toplam finansal varlıkların GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir.

Çalışmada, M_2 para arzının dikkate alınması durumunda, finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü; özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranı ve toplam finansal varlıkların GSYH'ye oranı dikkate alınması durumunda ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak Türkiye'de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ve pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Keskin ve Karşıyakalı (2010), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz Türkiye için 1987-2007 döneminde üç aylık veriler kullanılarak zaman serisi (Engle-Granger Eş Bütünleşme ve Granger Nedensellik) yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Yapılan analiz sonucu, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün, hem uzun hem de kısa dönemde ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğu ve bunun da analiz döneminde, Türkiye için “talep takipli hipotez” i desteklediği yönünde bir sonuca ulaşılmıştır.

Türedi ve Berber (2010), finansal kalkınma, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Türkiye için 1980-2002 döneminde yıllık veriler kullanılarak Johansen-Juselius Koentegrasyon ve VAR Nedensellik Testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, özel sektöre verilen kredilerin nominal GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Analiz sonucu, finansal kalkınmadan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konulmuştur.

Altıntaş ve Ayrıçay (2010), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Türkiye için 1987-2007 döneminde üç aylık veriler kullanılarak zaman serisi ARDL Eş Bütünleşme Testi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada finansal gelişme, M_2 para arzının GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Analiz

sonucunda, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ve finansal gelişme göstergesindeki %1'lik artışın ekonomik büyümeyi %0,67 oranında artırdığı tespit edilmiştir.

Özcan ve Ari (2011), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, Türkiye için 1998-2009 döneminde çeyrek dönem veriler kullanılarak VAR modeli aracılığıyla tahmin edilmiştir.

Finansal gelişme, mevduat, kalkınma ve yatırım bankaları tarafından özel sektöre sağlanan kredi hacmi değişkenleri ile temsil edilmiştir. Çalışmada, Türkiye'de finansal gelişme ile iktisadi büyüme arasında tek yönlü bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin yönünün de ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru olduğu tespit edilmiştir.

Demirhan ve diğerleri (2011), finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz Türkiye için 1987-2006 döneminde üç aylık veriler kullanılarak zaman serisi nedensellik testi yöntemiyle tahmin edilmiştir.

Çalışmada bankacılık sektörü gelişimi, özel sektöre verilen toplam banka kredilerinin GSYH'ye oranı ile temsil edilmiştir. Analiz sonucunda, Türkiye'de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca, bankacılık sektörü gelişiminin ekonomik büyümeyi borsa sektörü gelişiminden daha fazla etkilediği de tespit edilmiştir.

Tablo 5'te Türkiye'yi kapsayan çalışmaların literatür özeti verilmiştir.

Tablo 5: Bankacılık Sektörü ve Ekonomik Büyüme Yönelik Türkiye'yi Kapsayan Çalışma Bulguları

Yazar (lar)	Çalışma Dönemi	Bankacılık Sektörü Göstergeleri	Yöntem	Bulgular
Kar ve Pentecost (2000)	1963-1995	M ₂ /GSYH, banka mevduat yükümlülükleri/MG, özel sektör kredileri/ yurtiçi krediler, özel sektör kredileri/MG, yurtiçi krediler/MG	Eş bütünleşme, hata düzeltme	Nedensellik İlişkisi Var
Ünalınış (2002)	1970-2001	Yurtiçi krediler/GSYH, özel sektör kredileri/GSYH, özel krediler/ yurtiçi krediler, M ₂ Y/GSYH, toplam krediler/GSYH	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Gökdeniz ve diğerleri (2003)	1989-2002	Toplam finansal varlıklar/mevduat banka varlıkları, M ₂ /GSYH	EKK	(0)
Atamtürk (2004)	1975-2003	M ₂ Y/GSMH	Granger Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Aslan ve Küçükaksoy (2006)	1970-2004	Özel sektör kredi hacmi	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Kandır ve diğerleri (2007)	1988-2004	Özel sektör kredileri/MG	Eş bütünleşme, hata düzeltme	Nedensellik İlişkisi Yok
Kar ve diğerleri (2008)	1963-2005	Finansal gelişme endeksi	Zaman Serisi Regresyon Analizi	(+)
Altunç (2008)	1970-2006	M ₂ /GSYH, özel sektör kredileri/GSYH, toplam finansal varlıklar/GSYH	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var
Türedi ve Berber (2010)	1980-2002	Özel sektör krediler/GSYH	Johansen-Juselius Koentegrasyon, VAR	(+)
Altıntaş ve Ayrıçay (2010)	1987-2007	M ₂ /GSYH	ARDL Eş Bütünleme	Nedensellik İlişkisi Var
Özcan ve Ari (2011)	1998-2009	Mevduat, kalkınma ve yatırım bankaları tarafından özel sektöre sağlanan kredi hacmi	VAR	Nedensellik İlişkisi Var
Demirhan ve diğerleri (2011)	1987-2006	Özel sektör kredileri/GSYH	Nedensellik Testi	Nedensellik İlişkisi Var

Not: Tablo 5 yazar tarafından oluşturulmuştur. Tabloda (+); istatistiksel olarak ekonomik büyüme ile finansal sektör arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu, (0); istatistiksel olarak ekonomik büyüme ile finansal sektör arasında herhangi bir anlamlı ilişkinin tespit edilememiş olduğunu göstermektedir.

2.5. Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma ile İlgili Çalışmalar

Hanley ve diğerleri (1999), İskoçya için sürdürülebilir kalkınmayı temsil eden yedi gösterge kullanarak İskoçya ekonomisinin sürdürülebilir kalkınmada hangi noktada olduğunu incelemiştir. Çalışma, sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin 1980-1993 döneminde zaman içinde hareketlerini gösteren tabloların yorumlanması yöntemiyle yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, yeşil GSMH, gerçek tasarruf, ekolojik ayak izi, çevre alanı, net birincil verimlilik ve sürdürülebilir ekonomik refah endeksi ile gerçek ilerleme göstergesi endeksi ile temsil edilmiştir. Çalışmada İskoçya'da zayıf sürdürülebilirlik²⁸ olduğu sunucuna varılmış ve gösterge setlerinin doğru seçilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bunun nedeni seçilen göstergelere göre farklı sonuçların ortaya çıkabileceği ve buna bağlı olarak da farklı politika kararlarının uygulanmasının söz konusu olacağıdır.

Azomahou ve diğerleri (2006), kişi başına düşen karbondioksit emisimi ile kişi başına düşen GSYH arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Analiz, 1960-1996 döneminde 100 ülkeye ait veriler kullanılarak panel veri modeli ile tahmin edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, bağımlı değişken olan karbondioksit emisimi ile GSYH arasında durağan bir ilişki tespit edilmiştir.

Alam ve diğerleri (2007), sürdürülebilir ekonomik kalkınma, enerji yoğunluğu ile enerji tüketim talebi ve çevresel bozulma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz, Pakistan ekonomisi için 1971-2005 döneminde yıllık veriler kullanılarak zaman serisi analizi yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için çevresel bozulmanın zamanla artmaması veya sabit kalması gerekliliğinden hareketle karbondioksit emisimi çevresel bozulmanın ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın göstergesi olarak temsil edilmiştir. Yapılan analiz sonucu, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ile enerji yoğunluğu, karbondioksit emisimi, nüfus büyümesi ve kentleşme oranı arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre uzun dönemde ekonomik büyümedeki %1'lik artışın karbondioksit emisiminde %0,84'lik artışa, enerji yoğunluğu oranındaki %1'lik artışın ise karbondioksit emisiminde %0,24'lük artışa

---

²⁸ Zayıf sürdürülebilirlik; insan yapımı sermaye ile doğal sermaye arasında güçlü bir ikamenin olduğunu varsayarken, güçlü sürdürülebilirlik; insan yapımı sermaye ile doğal sermaye arasında böyle bir ikamenin olmadığını aksine tamamlayıcılık ilişkisinin olduğunu savunur. Bu nedenle uzun dönemde sürdürülebilir kalkınmanın yakalanabilmesi için doğal sermayenin sabit kalması gerektiğini belirtir (Sathindrakumar, 1996: 153-154).

neden olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında hızlı kentleşme ve nüfus artışının, çevresel bozulmayla pozitif bir ilişki içinde olduğu ve uzun dönemde çevresel bozulmanın ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Nourry (2008), Fransa için sürdürülebilir kalkınmayı temsil eden sekiz gösterge kullanarak Fransa ekonomisinin sürdürülebilir kalkınmada hangi noktada olduğunu incelemeye çalışmıştır. Çalışma, 1960-2002 döneminde sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergelerinin zaman içinde hareketlerini gösteren tabloların yorumlanması yöntemiyle yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma; yeşil GSMH, gerçek tasarruf göstergesi, ekolojik ayak izi, sürdürülebilir ekonomik refah göstergesi, gerçek ilerleme göstergesi, kirlilik duyarlı insani gelişme göstergesi, sürdürülebilir insani gelişme göstergesi ve sürdürülebilir kalkınmada Fransız Dashboard²⁹'u ile temsil edilmiştir. Sonuçlar, Fransa'da 1990-2000 yılları arasında kalkınmanın ilerleme gösterdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca bu göstergeler Fransa için zayıf sürdürülebilir gelişimin altını çizerken; sürdürülebilir çevresel fonksiyonlar ile kritik doğal sermayenin Fransa için kalkınmanın sürdürülemez olduğunu ortaya koymuştur.

Son olarak Collados ve Duane (1999), bölgesel sürdürülebilir kalkınma için bir model oluşturma çalışması yapmışlardır. Modelde bölgeye özel doğal sermaye ile beşeri refah arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Doğal sermayenin bir bölgenin yaşam kalitesini iki yolla etkileyeceği üzerinde durulmuştur. Birincisi, ithal edilemeyen bölgeye has çevresel hizmetler; ikincisi, bölgesel insan yapımı hizmetlerdir. Çalışmada bu iki hizmetin yaşam kalitesi üzerinde etkili olduğu ve bunun da bölgenin kalkınmasında rol oynayacağı belirlenmiştir.

Sonuç olarak sürdürülebilir kalkınmaya yönelik inceleme konusu yapılan söz konusu çalışmaların, daha çok çevresel etkiler üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Literatürde sürdürülebilir kalkınma ile finansal sektör veya özellikle bankacılık sektörü ilişkilerine yönelik yeterli çalışmanın olmadığı da tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın yapılmasının temel nedeni literatürdeki bu boşluğu doldurmaya yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir.

---

²⁹ Bu gösterge, parasal ölçütlerin olmadığı toplulaştırılmış göstergelerden oluşmaktadır ve refah ile sürdürülebilirlik hakkında bilgi vermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. GOÜ VE OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZLERİ

Çalışmanın bu bölümünde, toplam 49 ülke için ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki araştırılacak ve uygulama sonuçları irdelenecektir.

Bu doğrultuda ilk olarak çalışmanın amaç ve kapsamı açıklanmaya çalışılmış; daha sonra analizde kullanılan veri seti ve yöntem tanıtılarak, ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki ile bankacılık sektörü ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma arasındaki ilişki ampirik olarak test edilmiştir.

3.1. Amaç ve Kapsam

Çalışma, ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki yanında sürdürülebilir ekonomik kalkınma ile bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin analiz edilmesini amaçlamaktadır. Dolayısıyla çalışmaya, ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve söz konusu ilişkinin varlığı halinde bu ilişkinin yönü ve etkisinin incelenmesi de dahil edilmiştir.

Olası ilişkiler, GOÜ ile OECD ülkelerinden oluşan iki grup üzerinde yapılan panel regresyon ve dinamik panel nedensellik analizleri ile araştırılmıştır. Analizlerin iki grup üzerinde yapılmasındaki asıl amaç, bankacılık sektörü büyüklüğünün sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecinde bir farklılık yaratıp yaratmadığının tespit edilmeye çalışılmasıdır. Analizler, GOÜ ve OECD ülkeleri için üç model üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Kurulan modellerde ekonomik büyüme ile bankacılık sektörü arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla kullanılan bağımlı değişken, kişi başına düşen reel gelir (KBG) iken, sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen kullanılan bağımlı değişkenler sırasıyla beşeri gelişme endeksi (HDI) ve sürdürülebilir beşeri gelişme endeksi (SHDI)'dir.

Dünya genelinde sermaye hareketliliğini serbestleştirmeye yönelik faaliyetler 1980'li yıllar ile başlamış, özellikle 1990'lı yıllar sonrasında artan bir hızla gelişmeye devam etmiştir. Aynı zamanda finansal gelişme ve finansal serbestleşme, ticarete yaşanan çok taraflı serbestleşme süreciyle paralel bir şekilde ilerlemiştir. Finansal varlıkların ülkeler arasındaki hem akımı hızlanmış hem de hacmi artmıştır. Bu nedenle, çalışma dönemi panel regresyon analizleri için finansal kesimde buna bağlı olarak bankacılık sektöründe yaşanan gelişmelerden ötürü ve veri bulunabilirliğine göre 1980-2010 olarak belirlenmiştir.

Bununla birlikte dinamik panel nedensellik analizler için seçilen çalışma dönemi, 1990'lı yıllar ile 2000'li yıllardaki finansal sektörde buna bağlı olarak bankacılık sektöründeki gelişmelerin etkisini ortaya koyabilmek amacıyla ve verilerin bulunabilirliğine göre iki döneme ayrılarak incelenmiştir. Daha açık bir ifadeyle, çalışma dönemi GOÜ için 1990-2007 ile 2000-2007, OECD ülke grubu için 1990-2009 ile 2000-2009 olacak şekilde iki alt döneme ayrılmış ve analizler bu iki alt dönem için tekrar edilmiştir.

Statik panel regresyon ve dinamik panel nedensellik tahminleri³⁰, 18 GOÜ ve 31 OECD olmak üzere toplam 49 ülke için gerçekleştirilmiştir³¹. Analizlerde kullanılan bu ülkelere ait bilgiler, dahil oldukları ülke grupları hakkındaki bilgileri de içerecek şekilde Tablo 6'da sunulmuştur.

---

³⁰ Analiz tahminleri; Stata, Eviews 5 ve Eviews 6 paket programlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

³¹ Analizlerde kullanılan ülkeler, Dünya Bankası'nın Orta-Üst Gelir Seviyesi Ülke Grubu ve OECD Ülkeler Sınıflaması dikkate alınarak belirlenmiştir.

Tablo 6: Analizlerde Kullanılan Örnek Ülkeler

Almanya ^b	İrlanda ^b	Norveç ^b
Amerika ^b	İspanya ^b	Panama ^a
Arjantin ^a	İsrail ^b	Peru ^a
Avustralya ^b	İsveç ^b	Polonya ^b
Avusturya ^b	İsviçre ^b	Portekiz ^b
Belçika ^b	İtalya ^b	Romanya ^a
Brezilya ^a	İzlanda ^b	Rusya Federasyonu ^b
Bulgaristan ^a	Jamaika ^a	Slovak Cumhuriyeti ^b
Cezayir ^a	Japonya ^b	Slovenya ^b
Çek Cumhuriyeti ^b	Kanada ^b	Şili ^a
Danimarka ^b	Kolombiya ^a	Türkiye ^a
Estonya ^b	Kore Cumhuriyeti. ^b	Uruguay ^a
Finlandiya ^b	Kostarika ^a	Venezuela, RB ^a
Fransa ^b	Lüksemburg ^b	Yeni Zelenda ^b
Güney Afrika ^a	Macaristan ^b	Yunanistan ^b
Hollanda ^b	Malezya ^a	
İngiltere ^b	Meksika ^a	

Not: a ve b, ilgili ülkenin sırasıyla gelişmekte olan ülke ve OECD ülkesi olduğunu göstermektedir.

3.2. Yöntem ve Veri Seti

Çalışmada tespit edilen ülke grupları için, ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve nedensellik ilişkisinin yönünün tespiti, panel veri analiz yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca panel modellerinin kullanılmasıyla değişkenlerin birbirini izleyen önceki değerleri arasındaki korelasyon dikkate alınmakta ve ayrı ayrı ülke gruplarının etkilerinin hesaplamalara dahil edilmesi sağlanabilmektedir (Baltagi, 1995: 3-5). Bu nedenle çalışmanın analiz yöntemi panel veri analizi olarak seçilmiştir.

Ampirik analizde kullanılan bağımlı değişkenler, GOÜ ve OECD ülke grubu için sırasıyla kişi başına düşen reel GSYH (KBG), beşeri gelişme endeksi (HDI) ve sürdürülebilir beşeri gelişme endeksi (SHDI)'dir.

Bağımsız değişkenlerden bankacılık sektörünü temsil eden seçilmiş veriler sırasıyla, yurtiçi krediler (BKP), banka mevduatları (BMP), özel sektör kredileri (BOSKP), parasal gösterge (M₂P), mevduat bankaları tarafından verilen özel krediler (MBKP), merkez bankası varlıkları (MBVP) ve mevduat bankaları varlıkları (MBVP1) değişkenlerinden oluşmaktadır.

Bağımsız değişkenlerden makroekonomik değerleri temsil eden seçilmiş kontrol değişkenler ise sırasıyla, eğitim göstergesi (İOO), kamu harcama payı (KHP), doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), dışa açıklık (OP) ve enflasyon (ENF)'dan oluşmaktadır.

Ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin test edilmesi için kullanılan model şöyle formüle edilmiştir:

$$Y = a + bB + cM + u \quad (3)$$

3 numaralı denklemde Y, analizde kullanılan bağımlı değişkenleri; B, bankacılık sektörü göstergelerini; M, makroekonomik kontrol değişkenleri; u, hata terimini temsil etmektedir. Yapılan analizlerde ENF hariç diğer tüm değişkenler logaritmik seviyelerinde kullanılmıştır.

3.2.1. Panel Veri Analiz Yöntemi

Zaman serileri ile yatay kesit serileri birlikte kullanılarak tahmin edilen analiz yöntemine panel veri analiz yöntemi denilmektedir. Panel veri analiz yönteminde yatay kesit ve zaman serisi boyutlarının her ikisi birlikte kullanılabilir. Analizde kullanılan değişkenlerin dikey boyutunu ülkeler, kurumlar, mallar gibi birimler; yatay boyutunu ise analizde kullanılan değişkenlerin belli bir dönemde ele alınan zaman boyutu oluşturmaktadır (Wooldridge, 2002: 452). Panel veri analizinde her bir zaman boyutu için bireysel gözlemler dikkate alındığından çoklu gözlemler ile tahmin yapılabilmektedir. 4 numaralı denklemde, k değişkenli basit panel veri modeli formüle edilmektedir.

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T$$

Denkleimde N; ülke, firma gibi birimleri, t; zamanı göstermektedir. Burada i indisi; yatay kesiti, t indisi; zaman serisi boyutunu göstermektedir. Yit değişkeni; her bir i yatay kesit için ve her bir t zaman döneminde farklı değerler alan bağımlı bir değişken olduğu için, kesit boyutu için ve zaman periyodu için iki alt indisle ifade edilmektedir. T; gözlem sayısını ifade etmektedir. E hata teriminin ortalaması sıfır ve sabit varyanslı olduğu varsayılır. Diğer bir ifadeyle $E[\varepsilon_{it}] = 0$, $Var[\varepsilon_{it}] = \sigma^2_\varepsilon$ ' dir.

Çalışmada, bankacılık sektörünün ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyümelerini etkileyip etkilemediği araştırılacaktır. Bu nedenle, farklı ülkelerin değişkenleri kullanılarak belirli bir zaman döneminde karşılaştırma yapılacaktır. Panel analiz bu karşılaştırmaya imkân verdiği için tercih edilmiştir. Bu anlamda panel veri analizinin sağladığı avantajlar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır (Baltagi, 2005: 4-7):

1. Panel analizi, ülkeler, kurumlar, bireyler, bölgeler vb. gibi gruplarla zaman içinde ilişkilendirdiğinden, bu grupları analizde kendi aralarında homojen olmadığını kabul eder.

2. Panel analizi, verilerin yatay kesit ve zaman serisi boyutlarını birleştirerek daha çok açıklayıcı bilgiler, daha çok sayıda veri ve daha fazla serbestlik derecesi, veriler arasında daha az doğrusallık sorunu ile daha güvenilir bir model sunar.

3. Panel analizi, tekrarlayan yatay kesit verilerle çalıştığı için değişim dinamiklerini açıklamada uygun yöntemdir.

4. Panel analizi, zaman serileri analizleri veya yatay kesit analizlerinde kolay gözlenemeyen etkileri, hem zamanlar arası etkileşimin hem de değişkenlerin kendine has özellikleri üzerine bilgileri kullanarak eksik değişkenleri kontrol etmek suretiyle daha iyi bir şekilde analiz edebilmektedir.

5. Panel analizi, zor ve karmaşık olan modellerin daha kolay test edilmesini sağlar.

6. Panel analizi, firmalar, hanehalkı ve bireylerden elde edilen mikro veriler, makro verilerden daha kesin sonuçlar vermektedir.

7. Panel analizi, uzun zaman serilerine sahiptir. Bu nedenle analizlerinde birim kök testinin standart olmayan dağılım problemleriyle karşılaşmaz.

Panel analiz modelleri her kesit için eşit sayıda gözlem sayısı içerirse dengeli (balanced) panel veri; farklı gözlem sayısı içerirse, dengesiz (unbalanced) panel veri olarak isimlendirilir (Frees, 2004: 4).

Bunun yanında panel veri ile yapılan analizlerde kullanılan iki temel model söz konusudur. Bu modeller, Sabit Etkiler Modeli (SEM) ve Tesadüfi Etkiler Modeli (TEM)'den oluşmaktadır (Gujarati, 2004: 640-648).

3.2.2. Sabit Etkiler Modeli (SEM)

Panel analiz modellerinde, birimler arasındaki farklılıklardan kaynaklanan değişmeyi modele dahil etmenin bir yolu, mevcut değişimin regresyon modelinin katsayılarının bazılarında veya tümünde değişmeye yol açtığını varsaymaktır (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007: 37-38). Sabit etkiler modelinde, birimlerin davranışlarındaki farklılıkların nedeni sabit terimdeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Sabit etkiler modelinde eğitim katsayılarının kesit birimleri ve zaman içinde değişmediği fakat sabit katsayısının yatay kesit birimlere göre değiştiği varsayılmaktadır (Greene, 1993: 466). Model, yatay kesit birimler arasındaki değişiklikleri sabit terimdeki değişikliğe bağlamakta ve model kukla değişkenlerle tahmin edilmektedir. Böylelikle sabit etkiler modelinde $\beta_{2it}=\beta_2$, $\beta_{3it}=\beta_3$ varsayımı altında eşitlik aşağıdaki gibi formüle edilmektedir.

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad (5)$$

Panel analiz modellerinde, sabit terimin kesitler arasında değiştiği ve zamana bağlı olarak değişmediği model, “tek yönlü sabit etkiler modeli”, sabit terimin zamana bağlı olarak değiştiği model ise “tek yönlü zamana bağlı sabit etkiler modeli” olarak adlandırılmaktadır. Şayet farklılaşma hem zaman boyutunda hem de kesit boyutunda gerçekleşiyorsa “çift yönlü sabit etkiler modeli” olarak adlandırılmaktadır (Hsiao, 2003: 30).

Panel veri analiz modelinde, hata terimleri ile açıklayıcı değişkenler arasında bir ilişki söz konusu ise SEM tahmincilerinin sapmasız olması nedeniyle sabit etkiler

modelinin kullanılması uygun olacaktır. Bunun yanında N sayısı az T sayısı fazla ise de SEM modeli tercih edilebilmektedir (Özer ve Biçerli, 2004: 72).

3.2.3. Tesadüfi Etkiler Modeli (TEM)

Tesadüfi etkili modeller, yatay kesit birimlerdeki değişikliklerin modele hata teriminin bir bileşeni olarak eklenmesiyle oluşturulan modellerdir. Böylelikle, sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybı tesadüfi etkili modellerde önlenmiş olmaktadır (Baltagi, 1995: 13). Tesadüfi etkiler modeli gözlenen örneklem kütesindeki birimlere ve zamana göre değişimleri değil örneklem kütle dışındakini de göstermektedir (Greene, 2003: 632).

Tesadüfi etkiler modeli aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$Y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + (V_{it} + \mu_{it}) \quad (6)$$

6 numaralı modelde yer alan tesadüfi etkiler modelinde iki bileşenli hata terimleri yer almaktadır. μ_{it} herhangi bir zaman boyutunda diğerlerine göre değişiklik göstermeyen $i=1, 2, 3, \dots, N$ kesit için olan değeri ve V_{it} , zaman içindeki değerleri birbirleriyle ilişkili olmayan ve geri kalan hata terimini ifade eden değeri göstermektedir (Verbeek, 2004: 348).

3.2.4. Model Seçimi: Hausman Testi

Panel analiz yöntemlerinde kullanılacak olan modelin, sabit etkiler modeli mi yoksa tesadüfi etkiler modeli mi olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada kullanılan en genel yöntem Hausman (1978) “Model Belirleme Testi”dir. Bu test TEM tahmincisinin yapılan analiz için kullanışlı olup olmadığını ortaya çıkarmaktadır.

Tesadüfi etkili modelde, hata terimi bileşenleri modeldeki bağımsız değişkenlerden ilişkisiz olduğu hipotezinin geçerliliği, Hausman test istatistiği ile incelenmektedir (Greene, 2003: 301). Hausman test istatistiğinde sabit etkili model parametre tahmincileri ile tesadüfi etkili modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak

anlamli olup olmadiginin incelenmesi gerekmektedir. İki model arasında tercih yapabilmek için Hausman test istatistiği kullanılmaktadır. Hausman testinde sıfır hipotezi “modelde bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında bir ilişkinin olmadığı” şeklinde kurulur. Şöyle ki; sıfır hipotezi, “Tesadüfi etkiler tahmincisi doğrudur ve k serbestlik dereceli kareadağılımı göstermektedir” şeklinde de ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla yapılan Hausman testi sonucu, sıfır hipotezi kabul edilirse tesadüfi etkiler modeli seçilirken; sıfır hipotezin reddedilmesi, modelin hata terimleri bileşenlerinin bağımsız değişkenler ile ilişkili olduğu kararı verilebilecek ve sabit etkiler modelinin kullanılabilmesi seçimini gerçekleştirilebilecektir (Wooldridge, 2002: 289).

3.2.5. Panel Dinamik Nedensellik Analiz Yöntemi ve Sargan Test

Nedensellik analizi iki değişken arasında bir ilişkinin olup olmadığını ve eğer bir ilişki varsa bu ilişkinin yönünü ortaya çıkarmak için uygulanmaktadır. Panel nedensellik modelinin tahmininde, ortaya çıkan bir iktisadi davranışın karar almanın büyük ölçüde önceki dönem davranışlarının bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşüncesiyle dinamik panel tahmin yöntemi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasında, bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin açıklayıcı değişkenler arasında kullanılması anlamına gelen bu yöntem, Holtz-Eakin ve diğerleri (1988) tarafından geliştirilen ve aşağıda yer alan 7 numaralı denklem kullanılarak nedensellik ilişkisi araştırılmıştır.

$$Y_{it} = \beta_{it} + \sum_{j=1}^m \beta_{it} Y_{it-j} + \sum_{k=1}^m \alpha_{it} X_{it-k} + f_i + u_{it} \quad i=1, \dots, N; \quad t=1, \dots, T \quad (7)$$

7 numaralı denklemde; i yatay kesit birimleri, t zamanı, f_i zamanda değişmeyen sabit etkileri temsil etmektedir. 7 numaralı denklemin farkı alınarak sabit etkiler giderilmeye çalışılır. Böylece denklem, 8 numaralı denklemde olduğu gibi ifade edilir. Denklemde yer alan delta, değişkenlerin birinci dereceden farklarını ifade etmektedir.

$$\Delta Y_{it} = \sum_{j=1}^m \beta \Delta Y_{it-j} + \sum_{k=1}^m \alpha \Delta X_{it-k} + \Delta u_{it} \quad (8)$$

Böylece, 8 numaralı denklemde gecikmeli bağımlı değişken (Δy_{it-1}) ile hata terimi (Δu_{it}) arasında korelasyon sorunu ortaya çıkmasından dolayı araç değişken yönteminin kullanılması önerilmektedir. Gecikmeli bağımlı değişkenin hata terimi ile ilişkili olması tahminlerin güvenilirliğini bozmaktadır (Baltagi, 2005: 135). Bu sorunu ortadan kaldırmak için Arellano ve Bond (1991: 277-297), çalışmalarında daha fazla ve dinamik araç değişkenler kullanan GMM tahmincisi kullanmışlardır.

GMM tahmininin yapılabilmesi için bir takım testlerin uygulanması gerekmektedir. Bu testler sırasıyla Wald ve Sargan Testi'dir. Wald Testi, bağımsız değişkenlerin bir bütün olarak bağımlı değişken üzerinde anlamlılığının test edilmesi için uygulanmaktadır. Bununla birlikte gecikmeli değerlerin araç değişken olarak kullanılmasıyla tutarlı sonuçlara ulaşılabilen bu tahmin yönteminde seçilen araç değişkenlerin geçerli olup olmadığı GMM tahmininden elde edilen bağımsız değişkenlere ait katsayılara uygulanan Sargan Test ile anlaşılmaktadır. Böylelikle araç değişkenlerin asıl değişkenleri doğru olarak yansıtıp yansıtmadığı belirlenmiş olacaktır. Sargan test sınavında boş hipotez araç değişkenler hata terimleriyle ilişkili değildir şeklinde kurulur (Liang, 2009: 152).

3.3. Kullanılan Değişkenler

Çalışmanın bu kısmında panel veri analizinde kullanılan değişkenlerin tanıtımı yapılmıştır. Analizde kullanılan değişkenler, Bölüm 2'de incelenen literatür çalışmaları ve verilerin bulunabilirliği kriterleri dikkate alınarak seçilmiştir.

Analizde kullanılan değişkenlere ait veri seti, Dünya Bankası Göstergeleri (WDI) veri tabanından, Dünya Bankası'nın 2010 yılı yayını olan Finansal Yapı Veri Seti (FSD) ve UNDP'den elde edilmiştir. Modelde, HDI, SHDI, MBVP, MBVP1, MBKP, BMP, değişkenleri 100 ile çarpılarak analize dahil edilmiştir.

3.3.1. Ekonomik Büyüme ve Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri

Çalışmada kullanılan bağımlı değişkenler, ekonomik büyüme ile sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen seçilen göstergelerden oluşmaktadır. Ekonomik büyüme; bir, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ise; iki gösterge kullanılarak temsil edilmiştir.

Kişi Başına Düşen Reel Gelir (KBG): Analizde, ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü ilişkisini test etmek amacıyla kurulan ilk modelde, ekonomik büyümenin belirlenmesinde, kişi başına düşen reel GSYH göstergesi kullanılmıştır. Literatürde ekonomik büyümenin göstergesi olarak, kişi başına düşen GSYH büyüme oranı, GSYH değeri, GSYH büyüme oranı şeklinde çeşitli değerler kullanılmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle büyümenin göstergesi olarak Kunt ve diğerleri (2011: 8); Beck ve diğerleri (2000: 269); King ve Levine (1993b: 722); Rabiul (2010: 14); Demetriades ve Law (2006: 250)'lerin çalışmalarında kullandıkları gibi kişi başına düşen reel GSYH göstergesi kullanılmıştır.

Beşeri Gelişme Endeksi (HDI): Analizde, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin test edilebilmesi amacıyla kurulmuş olan ikinci modelde, bağımlı değişken olarak sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen ekonomik ve sosyal boyutun dikkate alındığı, beşeri gelişme endeksi kullanılmıştır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri içinde yer alan bu gösterge UNDP tarafından her yıl yayınlanmaktadır.

Bir toplumun gerçek zenginliği, temiz bir çevrede, sağlıklı ve uzun bir yaşam sürdüren bireyleridir (UNDP, 1995: 11). Bu bağlamda, kalkınmanın ölçümünde, insani ve çevresel boyutun dikkate alınması önem arz etmektedir.

Beşeri gelişme endeksi üç boyutlu bir ölçüm sunmaktadır. Bu boyutlar sırasıyla, doğumda yaşam beklentisi ile hesaplanan sağlık endeksi (LIFE_x), eğitim endeksi (EDU_x) ve satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen reel GSYH ile hesaplanan gelir endeksi (GDP_x)'dir. HDI değişkeni aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir.

$$HDI = \sqrt[3]{LIFE_x \times EDU_x \times GDP_x} \times 100 \quad (9)$$

Sürdürülebilir Beşeri Gelişme Endeksi (SHDI): Analizde, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin test edilebilmesi amacıyla kurulmuş olan üçüncü modelde, sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın belirlenebilmesinde ekonomik ve sosyal boyutun yanı sıra çevresel boyutunda dikkate alınarak hesaplandığı,

sürdürülebilir beşeri gelişme endeksi kullanılmıştır. SHDI endeksi, UNDP'nin belirttiği sürdürülebilir endeks oluşturma kriteri dikkate alınarak hesaplanmıştır³². SHDI değişkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$SHDI = \sqrt[4]{Life_x \times EDU_x \times GDP_x \times CO_{2X}} \times 100 \quad (10)$$

10 numaralı formülde yer alan CO_{2X} endeksi ise aşağıdaki gibi formüle edilerek hesaplanmıştır.

$$CO_{2X} = \frac{CO_{2t} \text{ cari değer} - CO_2 \text{ min. değer}}{CO_{2\text{mak. değer}} - CO_2 \text{ min. değer}} \quad (11)$$

Buna göre, CO_{2X} endeks değeri, ilgili ülkenin hesaplama yapılan yıldaki kişi başına düşen cari karbondioksit emiliminden, en küçük karbondioksit emilim değeri³³ çıkarılarak, en büyük³⁴ ve en küçük karbondioksit emilim değerleri arasındaki farka bölünerek hesaplanmıştır.

Tablo 7'de panel veri analizlerinde kullanılan ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri ve elde edildikleri kaynaklar yer almaktadır.

---

³² Bkz. <http://hdr.undp.org/en/data/build>.

³³ CO₂ emiliminin en küçük değeri; Dünya Bankası veri istatistiklerinden yararlanılarak verinin yayınlandığı 1960-2011 yıllarının tümü dikkate alınmak koşuluyla ortaya çıkarılmıştır. Buna göre değer CO₂ emiliminin en küçük değeri Somali'nin 1991 yılındaki değeri olan 0,00055 metrik ton olarak tespit edilerek hesaplama dahil edilmiştir.

³⁴ CO₂ emiliminin en büyük değeri; Dünya Bankası veri istatistiklerinden yararlanılarak verinin yayınlandığı 1960-2011 yıllarının tümü dikkate alınmak koşuluyla ortaya çıkarılmıştır. Buna göre, CO₂ emiliminin en büyük değeri Katar'ın 1961 yılındaki değeri olan 105,736 metrik ton olarak tespit edilerek hesaplama dahil edilmiştir.

Tablo 7: Panel Veri Analizlerinde Kullanılan Ekonomik Büyüme ve Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri

Ekonomik Büyüme Göstergesi	Değişken adı	Kısaltma	Açıklama	Kaynak
	Kişi Başına Düşen Reel Gelir	KBG	Kişi Başına Düşen Reel GSYH (Sabit Fiyatlarla)	WB
Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri	Beşeri Gelişme Endeksi	HDI	Beşeri Gelişme Endeksi*100	UNDP
	Sürdürülebilir Beşeri Gelişme Endeksi	SHDI	Sürdürülebilir Beşeri Gelişme Endeksi*100	UNDP Hesaplama Sistemi Baz Alınarak Yazar Tarafından Hesaplanmıştır

3.3.2. Bankacılık Sektörü Göstergeleri

Çalışmanın bu kısmında bankacılık sektörünü temsilen kullanılan bağımsız değişkenler tanıtılacaktır. Söz konusu değişkenler Bölüm 2’de verilen literatür özeti dikkate alınarak ve verilerin bulunabilirliğine göre seçilmiştir.

Yurtiçi Krediler (BKP): Bankacılık sektörü tarafından sağlanan yurtiçi kredilerin GSYH’ye oranını temsil eden bu değişken, Dünya Bankası Göstergeleri’nden elde edilmiştir. BKP değişkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$BKP = \frac{\text{Bankacılık Sektörü Tarafından Sağlanan Yurtiçi Krediler}}{GSYH} \quad (12)$$

Çalışmada bankacılık sektörü göstergesi olarak Demetriades ve Law (2006: 250); Hassan ve diğerleri (2011: 90); Arestis ve diğerleri (2001: 21)’nin çalışmalarında olduğu gibi BKP değişkeni kullanılmıştır. Büyük BKP oranı finansmanda bankacılık sektörüne olan bağımlılığın yüksek olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle BKP oranının büyük olması finansal gelişimin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Hassan ve diğerleri, 2011: 90).

Banka Mevduatları (BMP): Banka mevduatlarının GSYH’ye oranını temsil eden bu değişken, FSD 2010’dan elde edilmiştir. BMP değişkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$\text{BMP} = \frac{\text{Banka Mevduatları}}{\text{GSYH}} \quad (13)$$

Çalışmada bankacılık sektörü göstergesi olarak, Christopoulos ve Tsionas (2004: 61)'in çalışmalarında kullandıkları gibi BMP değişkeni seçilmiştir.

Bankacılık sektörü, mevduat hesapları ile ekonomide küçük tasarrufların toplulaştırılarak birikimini sağlamaktadır. Bu şekilde yurtiçi tasarruflar mevduatlar şeklinde kredi olarak ekonomiye aktarılmaktadır. Aynı zamanda, mevduatlar sayesinde ucuz kaynak temini de sağlanmaktadır. Bu bağlamda mevduatlar büyüme sürecinde ihtiyaç duyulan sermaye noksanlığını gidermektedir.

Özel Sektör Kredileri (BOSKP): Özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranını temsil eden bu değişken, Dünya Bankası Göstergeleri'nden elde edilmiştir. BOSKP değişkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$\text{BOSKP} = \frac{\text{Özel Sektöre Verilen Yurtiçi Krediler}}{\text{GSYH}} \quad (14)$$

Bu çalışmada bankacılık sektörünü temsilen özel sektör kredileri göstergesi kullanılmıştır. Aynı gösterge King ve Levine (1993a: 529); Calderon ve Liu (2002: 6); Beck ve Levine (2002: 9); Beck ve diğerleri (2000: 599); Kunt ve diğerleri (2011: 6); Demetriades ve Law (2006: 250); Hassan ve diğerleri (2011: 90); Rabiul (2010: 15); Anwar ve diğerleri (2011: 263); Levine ve Zervos (1998: 542); Ang (2008: 51)'in çalışmalarında da kullanılmıştır.

Bu değişken özel sektöre verilen kredilerin miktarını gösterdiği için bankacılık sektörü tarafından finanse edilen yatırımların miktarını da belirtmektedir. Ayrıca bankacılık sektörü tarafından özel sektöre kredi verilirken firmaların borçlulukları, kurumsal denetim uygulamaları, risk yönetim kontrolleri işlemleri kolaylaştırarak tasarrufların daha etkin kullanımını sağlamaktadır (Hassan ve diğerleri, 2011: 91). Bu sebeple, özel sektöre dağıtılan krediler doğrudan ekonomik büyüme ile ilişkilidir (Calderon ve Liu, 2002: 6).

Parasal Gösterge (M₂P): M₂ para arzının GSYH'ye oranını ifade eden bu değişken, Dünya Bankası Göstergeleri'nden elde edilmiştir. M₂P değişkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$M_2P = \frac{M_2 \text{ Para Arzı}}{GSYH} \quad (15)$$

Bu çalışmada bankacılık sektörü göstergelerinden bir diğeri olarak M₂ para arzı göstergesi kullanılmıştır. Aynı gösterge, King ve Levine (1993a: 529); Arestis ve Demetriades (1997: 787); Kar ve Ağır (2006: 15); Liu ve diğerleri (1997: 1679); Calderon ve Lius (2002: 6)'in çalışmalarında da kullanılmıştır.

M₂P oranının büyük olması, daha büyük bir finansal sektör ve bu nedenle daha gelişmiş bir finansal aracılık anlamına gelmektedir (Calderon ve Liu, 2002: 6).

Mevduat Bankaları Tarafından Verilen Özel Sektör Kredileri (MBKP): Mevduat bankaları tarafından verilen özel sektör kredilerinin GSYH'ye oranını temsil eden bu değişken, FSD 2010'dan elde edilmiştir. MBKP değişkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$MBKP = \frac{\text{Mevduat Bankaları Tarafından Verilen Özel Sektör Kredileri}}{GSYH} \quad (16)$$

Çalışmada bankacılık sektörünü temsil etmek için mevduat bankaları tarafından verilen özel sektör kredileri göstergesi kullanılmıştır. Bu gösterge, Beck ve diğerleri (2000: 599)'nin çalışmasında da kullanılmıştır.

Merkez Bankası Varlıkları (MBVP): Merkez bankası varlıklarının GSYH'ye oranını ifade eden bu değişken FSD 2010'dan elde edilmiştir. MBVP değişkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$MBVP = \frac{\text{Merkez Bankası Varlıkları}}{GSYH} \quad (17)$$

Bu çalışmada bankacılık sektörü göstergelerinden bir diğeri olarak merkez bankası varlıkları göstergesi kullanılmıştır. Beck ve diğeri (2000: 600), bu değışkeni finansal aracılığın büyüklüğünü ifade etmek için kullandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bu gösterge bir ülkenin finansal sisteminin gücünü de ortaya koymaktadır (Anwar ve diğeri, 2011: 263).

Mevduat Bankaları Varlıkları (MBVP1): Mevduat bankaları varlıklarının GSYH'ye oranını ifade eden bu değışken, FSD 2010'dan elde edilmiştir. MBVP1 değışkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$MBVP_1 = \frac{\text{Mevduat Bankaları Varlıkları}}{\text{GSYH}} \quad (18)$$

Çalışmada bankacılık sektörü göstergelerinden biri olarak mevduat bankaları varlıkları göstergesi kullanılmıştır. Beck ve diğeri (2000: 600), çalışmalarında finansal aracılığın büyüklüğünü ifade etmek için bu değışkenin kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Tablo 8'de panel veri analizlerinde kullanılan bankacılık sektörü göstergeleri ve elde edildikleri kaynaklar yer almaktadır.

Tablo 8: Panel Veri Analizlerinde Kullanılan Bankacılık Sektörü Göstergeleri

	Değışken adı	Kısaltma	Açıklama	Kaynak
Bankacılık Sektörü Göstergeleri	Yurtiçi Krediler	BKP	Bankacılık Sektörü Tarafından Sağlanan Yurtiçi Krediler (%GSYH)	WB
	Banka Mevduatları	BMP	Banka Mevduatları (%GSYH)	FSD
	Özel Sektör Kredileri	BOSKP	Özel Sektöre Verilen Yurtiçi Krediler (%GSYH)	WB
	Parasal Gösterge	M ₂ P	M ₂ Para Arzı (%GSYH)	WB
	Mevduat Bankaları Tarafından Verilen Özel Sektör Kredileri	MBKP	Mevduat Bankaları Tarafından Verilen Özel Sektör Kredileri (%GSYH)	FSD
	Merkez Bankası Varlıkları	MBVP	Merkez Bankası Varlıkları (%GSYH)	FSD
	Mevduat Bankaları Varlıkları	MBVP1	Mevduat Bankası Varlıkları (%GSYH)	FSD

3.3.3. Makroekonomik Kontrol Değişkenler

Bu çalışmada yapılan panel regresyon analizlerinde aşağıda yer alan kontrol değişkenlere de yer verilmiştir.

Eğitim Göstergesi [İlkokul Okullaşma Oranı (İOO)]: Çalışmada makro değişken göstergelerinden eğitim göstergesi olarak ilköğretim brüt kayıt miktarı kullanılmıştır.

Bu gösterge, Eichengreen ve Leblang (2003: 208)'in çalışmalarında kullanılmıştır. Ekonomik büyüme üzerinde eğitimin önemi son yıllarda yapılan çalışmalarda ön plana çıkmıştır. Bu nedenle, çalışmada eğitim değişkeni olarak ilköğretime kayıt olanların sayısı değişkeni kullanılmış ve bu değişken Dünya Bankası'ndan temin edilmiştir.

Kamu Harcamaları [Kamu Harcamaları Payı (GSYH) (KHP)]: Kamu harcamalarının GSYH içindeki yüzdesini gösteren bu değişken Dünya Bankası Göstergeleri'nden elde edilmiştir.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar [Doğrudan Yabancı Yatırımlar (GSYH) (FDI)]: Doğrudan yabancı yatırımların GSYH içindeki yüzdesini gösteren bu değişken Dünya Bankası Göstergeleri'nden elde edilmiştir.

Dışa Açıklık (OP): 2000 yılı fiyatları ile reelleştirilmiş ihracat ve ithalat toplamının GSYH'ye bölünmesiyle hesaplanan bu değişken, Dünya Bankası Göstergeleri'nden elde edilerek yazar tarafından basit oranlama ile oluşturulmuştur. OP değişkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$OP = \frac{\text{İhracat} + \text{İthalat}}{\text{GSYH}} \quad (19)$$

Enflasyon [Tüfe (ENF)]: Tüketici fiyat endeksine göre yıllık yüzde enflasyon değişimini gösteren bu değişken Dünya Bankası Göstergeleri'nden elde edilmiştir.

Tablo 9’da analizlerde kullanılan makroekonomik kontrol değişkenler ve elde edildikleri kaynaklar yer almaktadır.

Tablo 9: Panel Veri Analizlerinde Kullanılan Makroekonomik Kontrol Değişkenler

Makroekonomik Kontrol Değişkenler	Değişken adı	Kısaltma	Açıklama	Kaynak
	Eğitim Göstergesi	LİOO	İlkokul Okullaşma Oranı (%Brüt)	WB
	Kamu Harcamaları	KHP	Kamu Harcama Payı (%GSYH)	WB
	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	FDI	Doğrudan Yabancı Yatırımlar (%GSYH)	WB
	Dışa Açıklık	OP	İhracat (Mal ve Hizmet, Sabit Fiyatlarla) +İthalat (Mal ve Hizmet, Sabit Fiyatlar)/GSYH (Sabit Fiyatlar)	WB
	Enflasyon	ENF	Enflasyon	WB

3.4. Panel Veri Analiz Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında, panel veri analizlerinden elde edilen statik panel regresyon ve dinamik panel nedensellik analiz sonuçları irdelenecektir.

3.4.1. Statik Panel Regresyon Analiz Sonuçları

GOÜ ve OECD ülkeleri için ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla statik panel regresyon analiz üç ayrı model üzerinden gerçekleştirilerek sonuçlar irdelenmiştir. Regresyon analizinde ENF hariç kullanılan tüm değişkenler logaritmik seviyelerinde analize dahil edilmiş ve ilgili serilerin önüne L harfi getirilerek sembolize edilmişlerdir.

3.4.1.1. GOÜ için Statik Panel Regresyon Analiz Sonuçları

GOÜ için oluşturulan modellerin tamamında LİOO, LKHP, LFDI, LOP ve ENF kontrol değişkenler olarak regresyon tahminlerine dahil edilmiştir. Diğer taraftan analiz tahminleri, her bir bankacılık sektörü göstergesinin yer aldığı denklemler vasıtasıyla ayrı ayrı ve toplamda beş farklı denklem oluşturularak gerçekleştirilmiştir. Analizler, tesadüfi etkiler ve sabit etkiler modeli yöntemleri kullanılarak çözülmüştür.

Ayrıca Hausman test istatistiğinden yararlanılarak kullanılacak olan model yönteminin tercihi de yapılmıştır. Buna göre, GOÜ için yapılan analizlerde LSHDI'nın bağımlı değişken olarak kullanıldığı modellerde Hausman test istatistiği %5 anlamlılık seviyesinden büyük tespit edildiği için tesadüfi etkiler modeli seçilirken, yapılan diğer analizlerde ilgili denklemler panel regresyon tahminleri için sabit etkiler yönteminin tercih edilmesini gerekli kılmıştır.

GOÜ için yapılan regresyon analizleri sonuçlarının tamamı incelendiğinde, sabit terimin bağımlı değişkeni %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, temel araştırma konusu olan bankacılık sektörü göstergeleriyle bağımlı değişkenler arasında beklentilere paralel olacak şekilde anlamlı ve pozitif ilişkiler tespit edilmiştir.

Tablo 10: GOÜ’de Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken LKBG									
	1. Denklik		2. Denklik		3. Denklik		4. Denklik		5. Denklik	
	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM
Sabit	7.295301 ^a (0.5148934)	7.056006 ^a (0.5355681)	7.737371 ^a (0.4920223)	7.504908 ^a (0.5152616)	7.232929 ^a (0.4991721)	7.00823 ^a (0.5228334)	7.569526 ^a (0.5062958)	7.308427 ^a (0.5325931)	7.643208 ^a (0.5027787)	7.364629 ^a (0.5244204)
LİOO	0.2082013 ^c (0.1104211)	0.246323 ^b (0.1136308)	0.0832483 (0.104537)	0.1214589 (0.1079978)	0.2182254 ^b (0.1067439)	0.2520718 ^b (0.110353)	0.1228207 (0.1068393)	0.1682177 (0.1110559)	0.1332574 (0.107432)	0.1810938 (0.1109199)
LKHP	-0.100115 ^a (0.0252364)	-0.101666 ^a (0.0261027)	-0.0911338 ^a (0.0267535)	-0.0933922 ^a (0.0277775)	-0.1053547 ^a (0.0268781)	-0.1069521 ^a (0.0279056)	-0.0820769 ^a (0.0272674)	-0.0841604 ^a (0.0285047)	-0.1152299 ^a (0.0251655)	-0.1176958 ^a (0.0261547)
LFDI	-0.0029314 (0.0058666)	-0.0017491 (0.0060592)	0.0027085 (0.058851)	0.0036913 (0.0061041)	0.0069377 (0.0059074)	0.0078881 (0.0061277)	-0.0039884 (0.005848)	-0.0028988 (0.0061099)	0.0001476 (0.0060278)	0.0015359 (0.0062459)
LOP	0.292277 ^a (0.0153464)	0.2848511 ^a (0.0158075)	0.2880074 ^a (0.0146726)	0.2808943 ^a (0.0151816)	0.2877212 ^a (0.0150444)	0.2807459 ^a (0.0155717)	0.2967774 ^a (0.0148368)	0.2887747 ^a (0.0154616)	0.3100938 ^a (0.0143359)	0.3020825 ^a (0.0148253)
ENF	-0.0000226 ^b (0.0000107)	-0.0000228 ^b (0.0000111)	0.00000416 (0.0000116)	0.00000375 (0.0000121)	0.00000894 (0.0000115)	0.00000862 (0.0000119)	0.00000872 (0.0000123)	0.00000791 (0.0000128)	-0.0000261 ^b (0.0000108)	-0.0000263 ^b (0.0000112)
LBOSKP	0.0958131 ^a (0.0127503)	0.0963781 ^a (0.0131566)								
LMBVP1			0.1208127 ^a (0.0161854)	0.1212497 ^a (0.0167723)						
LMBKP					0.1070461 ^a (0.0130072)	0.1076462 ^a (0.0134895)				
LBMP							0.1168623 ^a (0.0188365)	0.1157672 ^a (0.0196455)		
LBKP									0.1003148 ^a (0.0139018)	0.1008569 ^a (0.0144029)
Gözlem Sayısı	373	373	355	355	349	349	355	355	375	375
R ² (within)	0.6970	0.6968	0.7211	0.7209	0.7329	0.7327	0.7081	0.7078	0.6967	0.6964
Yatay Kesit Birim Sayısı	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
Hausman Testi		28.37 [0.0000]		29.03 [0.0000]		29.47 [0.0000]		32.66 [0.0000]		30.64 [0.0000]
F testi	134.20 [0.0000]	140.1873 [0.0000]	143.06 [0.0000]	149.8108 [0.0000]	149.11 [0. 0000]	156.2435 [0.0000]	134.25 [0.0000]	140.4942 [0.0000]	134.75 [0.0000]	140.6869 [0.0000]
Seçilen Yöntem	Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler	

Not: Tabloda parantez içindeki değerler ilgili katsayının standart hatasını, köşeli parantez içindeki değerler ise Hausman ve F testi olasılık değerlerini, a, b ve c sırasıyla ilgili katsayının %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 10’da, GOÜ grubu için LKBG ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin tespitine yönelik yapılan panel regresyon analiz sonuçları yer almaktadır. Tablo 10’dan da takip edileceği üzere bankacılık sektörü göstergelerinin tamamının LKBG’yi %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LKBG’nin bağımlı değişken olarak yer aldığı GOÜ için yapılan regresyon tahminlerinin tamamında, bankacılık sektörü göstergelerinden en büyük ve en küçük etkiye sırasıyla LMBVP1 ve LBOSKP değişkenlerinin sahip olduğu gözlenmiştir. Buna göre, LMBVP1’deki %10’luk bir artış LKBG’yi %1,2 düzeyinde artırmaktadır. Bu sonuç literatürdeki çalışmalar ile paralellik arz etmektedir³⁵.

Tahminlerin tamamında yer alan kontrol değişkenlerden LİOO’nun, birinci ve üçüncü denklikte LKBG’yi sırasıyla %10 ve %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LKHP kontrol değişkeninin ise LKBG’yi bankacılık sektörü göstergelerinin modele ayrı ayrı ilave edilmesi ile kurulan denkliklerin tamamında %1 anlamlılık düzeyinde ve negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LKHP’nin LKBG’yi negatif yönde etkilemesi, GOÜ için kamu harcamalarının kişi başına reel geliri olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Bu sonuç kamu harcamalarının GOÜ’lerde verimsiz alanlarda kullanılmasından kaynaklanmış olabilir. Ayrıca, LKHP katsayısının negatif işaretli olması, dışlama etkisinin olduğu şeklinde de yorumlanabilir. LOP değişkeninin de kurulan denkliklerin tamamında beklentiler dahilinde %1 anlamlılık düzeyinde LKBG’yi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuç, ülkelerin dış ticaret hacimlerinin GSYH içindeki payının artmasının kaynak dağılımındaki etkinliği artırarak ülkelerin kişi başına düşen gelirinin artacağını ortaya koymaktadır. ENF kontrol değişkeninin ise LKBG’yi birinci ve beşinci denklikte %5 anlamlılık düzeyinde negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca modelde yer alan diğer kontrol değişkenlerden LFDI tüm modellerde istatistiki olarak anlamlı tespit edilememiştir. Bununla birlikte tüm tahminlerden elde edilen R² sonuçları modelin açıklayıcılık gücünün yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 11’de GOÜ için LHDI ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin tespitine yönelik olarak yapılan panel regresyon analiz sonuçları yer almaktadır.

---

³⁵Bkz. İkinci Bölüm

Tablo 11: GOÜ’de Bankacılık Sektörünün Beşeri Gelişme Endeksi Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken LHDI									
	1. Denklik		2. Denklik		3. Denklik		4. Denklik		5. Denklik	
	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM
Sabit	3.259515 ^a (0.165414)	3.135673 ^a (0.1641845)	3.495329 ^a (0.1595568)	3.359332 ^a (0.1597382)	3.280038 ^a (0.16632)	3.143405 ^a (0.165629)	3.463886 ^a (0.1593054)	3.338024 ^a (0.1600022)	3.52552 ^a (0.1594996)	3.378977 ^a (0.1593429)
LİOO	0.23312 ^a (0.0352615)	0.2583023 ^a (0.0350563)	0.1654479 ^a (0.0337935)	0.1946118 ^a (0.0338458)	0.2321975 ^a (0.0354396)	0.2601697 ^a (0.0353166)	0.1695817 ^a (0.033624)	0.1974341 ^a (0.0337262)	0.159333 ^a (0.0339009)	0.1897205 ^a (0.0338993)
LKHP	-0.0072933 (0.0070899)	-0.0077063 (0.0072616)	-0.0104825 (0.0076743)	-0.0107365 (0.0079391)	-0.0162082 ^b (0.0078012)	-0.01652 ^b (0.0080057)	-0.0100531 ^a (0.0076178)	-0.0099929 (0.0078686)	-0.0020401 (0.0070521)	-0.0026036 (0.0072989)
LFDI	0.0030706 ^c (0.0016963)	0.0038276 ^b (0.0017247)	0.0063134 ^a (0.0017392)	0.0069739 ^a (0.0017885)	0.0036539 ^b (0.0017719)	0.0044237 ^b (0.0018079)	0.0053246 ^a (0.0016749)	0.0059796 ^a (0.0017252)	0.0052458 ^a (0.0017443)	0.0061405 ^a (0.0017812)
LOP	0.0873221 ^a (0.0043853)	0.0834827 ^a (0.0044072)	0.0750232 ^a (0.00427)	0.0710098 ^a (0.0043399)	0.0863765 ^a (0.0044409)	0.0822972 ^a (0.0044866)	0.0755751 ^a (0.004189)	0.0719627 ^a (0.0042728)	0.0804463 ^a (0.0040795)	0.0761081 ^a (0.0041324)
ENF	0.00000081 (0.00000301)	0.000000842 (0.0000031)	0.00000329 (0.00000333)	0.00000297 (0.00000346)	-0.00000129 (0.00000334)	-0.00000131 (0.00000344)	0.00000525 (0.00000342)	0.00000454 (0.00000355)	0.00000067 (0.00000302)	0. 000000804 (0. 00000314)
LBOSKP	-0.001673 (0.0036463)	-0.0017012 (0.003704)								
LMBVP1			0.0210618 ^a (0.0046737)	0.0193867 ^a (0.0047907)						
LMBKP					0.0000438 (0.0038165)	-0.0000533 (0.0038941)				
LBMP							0.0254616 ^a (0.0052575)	0.0223965 ^a (0.0053859)		
LBKP									0.015118 ^a (0.003969)	0.0144054 ^a (0.0040657)
Gözlem Sayısı	358	358	340	340	334	334	340	340	360	360
R ² (within)	0.7429	0.7418	0.7333	0.7317	0.7393	0.7379	0.7358	0.7342	0.7235	0.7219
Yatay Kesit Birim Sayısı	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16
Hausman Testi		23.64 [0.0003]		30.57 [0.0000]		25.76 [0.0001]		30.22 [0.0000]		29.73 [0.0000]
F testi	161.77 [0.0000]	168.0686 [0.0000]	145.75 [0.0000]	151.358 [0.0000]	147.45 [0. 0000]	153.4359 [0.0000]	147.60 [0. 0000]	153.3036 [0.0000]	147.38 [0.0000]	152.7213 [0.0000]
Seçilen Yöntem	Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler	

Not: Tabloda parantez içindeki değerler ilgili katsayının standart hatasını, köşeli parantez içindeki değerler ise Hausman ve F testi olasılık değerlerini, a, b ve c sırasıyla ilgili katsayının %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir,

Tablo 11'den izlenebileceği gibi, bankacılık sektörü göstergeleri ile LHDI bağımlı değişkeni arasında, birinci ve üçüncü denklikte sırasıyla negatif ve pozitif yönde anlamsız bir ilişki tespit edilmişken, diğer modellerin tamamında %1 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Regresyon tahminlerinde LHDI'yi en fazla etkileyen bankacılık sektörü göstergesinin LBMP, en az etkileyenin ise LBKP olduğu gözlenmiştir. Buna göre, LBMP'deki %10'luk bir artış LHDI'yi %0,2 düzeyinde artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kontrol değişkenlerden LİOO ve LOP'nin, LHDI'yi %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LKHP, LHDI'yi üçüncü ve dördüncü denklikte sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde negatif yönde etkilerken, LFDI'nın LHDI'yi birinci denklikte %10, üçüncü denklikte %5 diğer denkliklerin tamamında %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte ENF değişkeni denkliklerin tamamında istatistiki olarak anlamlı tespit edilememiştir. Ayrıca tüm tahminlerden elde edilen R^2 sonuçları modelin açıklayıcılık gücünün yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 12, GOÜ için LSHDI ile bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin tespitine yönelik olarak yapılan panel regresyon analiz sonuçlarını vermektedir. Tablo 12'den de izlenebileceği gibi, bankacılık sektörü göstergelerinin LSHDI'yi üçüncü denklikte %5, diğer denkliklerin tamamında %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LSHDI'nin bağımlı değişken olarak yer aldığı GOÜ için yapılan tüm regresyon tahminlerinde, bankacılık sektörü göstergelerinden en büyük ve en küçük etkiye sırasıyla LMBVP1 ve LBOSKP değişkenlerinin sahip olduğu gözlenmiştir. Buna göre, LMBVP1'deki %10'luk bir artış LSHDI'yi %0,1 düzeyinde artırmaktadır. Kontrol değişkenlerinden LİOO ile LSHDI arasında birinci, üçüncü ve beşinci denklikte sırasıyla %1, %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki söz konusuysen, LKHP, LSHDI'yi birinci, ikinci ve üçüncü denklikte %1, dördüncü ve beşinci denklikte sırasıyla %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde ve negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LFDI'nın, LSHDI'yi üçüncü denklikte %5 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte LOP kontrol değişkeninin LSHDI'yi kurulan denkliklerin tamamında %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca tüm tahminlerden elde edilen R^2 sonuçları, modelin açıklayıcılık gücünün yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 12: GOÜ’de Bankacılık Sektörünün Sürdürülebilir Beşeri Gelişme Endeksi Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken LSHDI									
	1. Denklik		2. Denklik		3. Denklik		4. Denklik		5. Denklik	
	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM
Sabit	2.349561 ^a (0.3275148)	2.395651 ^a (0.3262335)	3.011525 ^a (0.3206151)	3.041844 ^a (0.3204133)	2.357182 ^a (0.3266714)	2.397657 ^a (0.3262293)	3.019817 ^a (0.330526)	3.051381 ^a (0.3298216)	2.905171 ^a (0.3196363)	2.941097 ^a (0.3187231)
LiOO	0.2606307 ^a (0.0699642)	0.255602 ^a (0.069101)	0.0925223 (0.0679643)	0.0897668 (0.0671334)	0.2714109 ^a (0.0697924)	0.2665336 ^a (0.069089)	0.1031722 (0.0698486)	0.1005945 (0.0690026)	0.113868 ^c (0.0679232)	0.1105952 ^c (0.0670359)
LKHP	-0.036278 ^b (0.0142592)	-0.036351 ^a (0.0141841)	-0.0423774 ^a (0.0152349)	-0.0424294 ^a (0.0151536)	-0.0636515 ^a (0.0151228)	-0.0636337 ^a (0.015087)	-0.0378023 ^b (0.0156571)	-0.0377061 ^b (0.0155947)	-0.0252216 ^c (0.0144098)	-0.0252142 ^c (0.014325)
LFDI	0.0004585 (0.0032997)	0.0003914 (0.0032767)	0.0059366 ^c (0.0034639)	0.0058275 ^c (0.0034407)	0.0029203 (0.0034263)	0.0027305 (0.003413)	0.0025233 (0.0034625)	0.002468 (0.0034452)	0.0054851 (0.0034293)	0.0054249 (0.0034002)
LOP	0.119045 ^a (0.0086262)	0.1192741 ^a (0.0085421)	0.1008611 ^a (0.0085326)	0.1010043 ^a (0.0084543)	0.1195483 ^a (0.0085875)	0.119878 ^a (0.0085331)	0.1069825 ^a (0.0086984)	0.1070921 ^a (0.0086311)	0.1097616 ^a (0.0082496)	0.1097045 ^a (0.0081627)
ENF	-0.00000358 (0.00000579)	-0.00000369 (0.00000576)	0.00000587 (0.00000657)	0.00000548 (0.00000654)	-0.000000848 (0.00000642)	-0.00000061 (0.00000641)	0.00000382 (0.00000699)	0.00000318 (0.00000697)	-0.00000355 (0.00000592)	-0.00000361 (0.00000589)
LBOSKP	0.011157 (0.0072288)	0.0103083 ^a (0.0071773)								
LMBVP1			0.0489573 ^a (0.0094847)	0.0476502 ^a (0.0094147)						
LMBKP					0.0169615 ^b (0.0076304)	0.0156549 ^b (0.0076)				
LBMP							0.0320738 ^a (0.0109683)	0.0300256 ^a (0.0108984)		
LBKP									0.0366861 ^a (0.0079681)	0.0359301 ^a (0.0079045)
Gözlem Sayısı	343	343	328	328	322	322	328	328	346	346
R ² (within)	0.5519	0.5519	0.5367	0.5366	0.5788	0.5787	0.5100	0.5100	0.5188	0.5188
Yatay Kesit Birim Sayısı	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16
Hausman Testi		3.13 [0.6793]		3.33 [0.6495]		5.25 [0.3864]		4.56 [0.4723]		2.53 [0.7714]
F testi	65.90 [0.0000]	68.9721 [0.0000]	59.07 [0.0000]	61.95101 [0.0000]	68.70 [0.0000]	72.11429 [0.0000]	53.09 [0.0000]	55.68367 [0.0000]	58.22 [0.0000]	60.9148 [0.0000]
Seçilen Yöntem		Tesadüfi Etkiler		Tesadüfi Etkiler		Tesadüfi Etkiler		Tesadüfi Etkiler		Tesadüfi Etkiler

Not: Tabloda parantez içindeki değerler ilgili katsayının standart hatasını, köşeli parantez içindeki değerler ise Hausman ve F testi olasılık değerlerini, a, b ve c sırasıyla ilgili katsayının %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

3.4.1.2. OECD için Statik Panel Regresyon Analiz Sonuçları

OECD ülke grubu için oluşturulan modellerin tamamında LİOO, LKHP, LFDI, LOP ve ENF kontrol değişkenler olarak regresyon tahminlerine dahil edilmiştir. Diğer taraftan tahminler her bir bankacılık göstergesinin yer aldığı beş farklı denklem vasıtasıyla ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Analizlerde tesadüfi etkiler ve sabit etkiler yöntemleri kullanılmıştır. Hausman test istatistiğinden yararlanılarak sabit etkiler ve tesadüfi etkiler yöntemlerinden hangisinin tercih edilmesi gerektiğine karar verilmiştir.

OECD ülke grubu için yapılan analizlerin tümünde Hausman test istatistiği anlamlı bulunmuş ve dolayısıyla tüm panel regresyon tahminleri için sabit etkiler yöntemi tercih edilmiştir. Ayrıca regresyon analizlerinin sonuçları incelendiğinde sabit terimin bağımlı değişkeni, analizde kullanılan modellerin tamamında %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, temel araştırma konusu olan bankacılık sektörü göstergeleriyle bağımlı değişkenler arasında beklentilere paralel olacak şekilde anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 13'te OECD ülke grubu için LKBG ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin tespitine yönelik yapılan panel regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Tablo 13'ten de görüldüğü üzere, OECD ülke grubu için oluşturulan denklemlerin tamamında, bankacılık sektörü göstergelerinin LKBG'yi %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LKBG ile bankacılık sektörü göstergeleri arasında en büyük ve en küçük etkiye sırasıyla LBMP ve LBKP değişkenlerinin sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, LBMP'deki %10'luk bir artış LKBG'yi %1 düzeyinde artırmaktadır.

Kontrol değişkenlerden LKHP, LFDI ve LOP'nin, kurulan modellerin tamamında LKBG'yi %1 anlamlılık düzeyinde sırasıyla negatif, pozitif ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca tüm tahminlerden elde edilen R^2 sonuçları, modelin açıklayıcılık gücünün yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 13: OECD Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken LKBG									
	1. Denklik		2. Denklik		3. Denklik		4. Denklik		5. Denklik	
	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM
Sabit	9.105583 ^a (0.5407622)	8.981419 ^a (0.566956)	8.801776 ^a (0.5463851)	8.652714 ^a (0.5713745)	9.028898 ^a (0.5380124)	8.902376 ^a (0.5660775)	8.719965 ^a (0.5387895)	8.577316 ^a (0.5590664)	8.90484 ^a (0.5473562)	8.7706 ^a (0.5682614)
LiOO	-0.1638069 (0.1109371)	-0.1523595 (0.1154209)	-0.1149115 (0.1116269)	-0.0990027 (0.1158247)	-0.1640629 (0.1102875)	-0.1520582 (0.1152318)	-0.1537189 (0.1097467)	-0.1443058 (0.1127273)	-0.1230783 (0.1120385)	-0.1098904 (0.1151486)
LKHP	-0.1564097 ^a (0.0429403)	-0.1555038 ^a (0.0444743)	-0.1601844 ^a (0.043189)	-0.1592096 ^a (0.0446272)	-0.1372198 ^a (0.04283)	-0.1340015 ^a (0.0445406)	-0.1313591 ^a (0.0424307)	-0.1278882 ^a (0.0434385)	-0.168973 ^a (0.0433775)	-0.1695537 ^a (0.0444253)
LFDI	0.0265304 ^a (0.0041153)	0.0262669 ^a (0.0042859)	0.0261411 ^a (0.0041333)	0.0258767 ^a (0.0042937)	0.0265411 ^a (0.0041242)	0.0262469 ^a (0.0043135)	0.024564 ^a (0.0040798)	0.0242154 (0.004194)	0.0258839 ^a (0.0041477)	0.0256084 ^a (0.0042666)
LOP	0.347545 ^a (0.0123467)	0.3386462 ^a (0.0128043)	0.3380891 ^a (0.0128855)	0.3289625 ^a (0.0133263)	0.3314432 ^a (0.0128268)	0.3214656 ^a (0.0133558)	0.3403679 ^a (0.0120995)	0.333635 ^a (0.0123973)	0.3612896 ^a (0.0117108)	0.354441 ^a (0.0120141)
ENF	-0.0000344 (0.0001446)	-0.0000618 (0.0001507)	-0.0000223 (0.0001447)	-0.0000251 (0.0001505)	0.0000237 (0.0001436)	0.00000831 (0.0001503)	(0.000026)	0.00000881 (0.000147)	-0.0000775 (0.0001458)	-0.0001035 (0.00015)
LBOSKP	0.0772446 ^a (0.0113067)	0.0864077 ^a (0.0117231)								
LMBVP1			0.1044649 ^a (0.0145652)	0.1154114 ^a (0.0150541)						
LMBKP					0.0995976 ^a (0.0123683)	0.1096575 ^a (0.01288)				
LBMP							0.1526807 ^a (0.0182786)	0.1639544 ^a (0.0186791)		
LBKP									0.0720873 ^a (0.0117652)	0.079042 ^a (0.0120623)
Gözlem Sayısı	726	726	720	720	719	719	722	722	726	726
R ² (within)	0.7739	0.7737	0.7746	0.7744	0.7782	0.7779	0.7806	0.7804	0.7711	0.7709
Yatay Kesit Birim Sayısı	31	31	31	31	31	31	31	31	31	31
Hausman Testi		63.34 [0.0000]		59.54 [0.0000]		68.49 [0.0000]		45.44 [0.0000]		46.60 [0.0000]
F testi	393.11 [0.0000]	409.6997 [0.0000]	391.23 [0.0000]	407.9102 [0.0000]	398.75 [0.0000]	415.6272 [0.0000]	406.16 [0.0000]	423.4866 [0.0000]	386.80 [0.0000]	403.2279 [0.0000]
Seçilen Yöntem	Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler	

Not: Tabloda parantez içindeki değerler ilgili katsayının standart hatasını, köşeli parantez içindeki değerler ise Hausman ve F testi olasılık değerlerini, a, b ve c sırasıyla ilgili katsayının %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 14, OECD ülke grubu için LHDI ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin tespitine yönelik yapılan panel regresyon analiz sonuçlarını vermektedir. Tablo 14'ten izlenebileceği gibi, bankacılık sektörü göstergelerinin LHDI'yi %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca LHDI ile bankacılık sektörü göstergeleri arasında en büyük etkiye LBMP, en küçük etkiye de LBKP'nin sahip olduğu belirlenmiştir. Buna göre, LBMP'deki %10'luk bir artış LHDI'yi %0,3 düzeyinde artırmaktadır.

Kontrol değişkenlerden LİOO, LHDI'yi birinci, üçüncü ve dördüncü denklikte %5, ikinci ve beşinci denklikte %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LKHP değişkeninin ise LHDI'yi birinci, ikinci ve beşinci denklikte %5, üçüncü ve dördüncü denklikte %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde etkilerken, LFDI ve LOP'nin tüm denkliklerde %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca tüm tahminlerden elde edilen R^2 sonuçları, modelin açıklayıcılık gücünün yüksek olduğunu göstermektedir. Tablo 15, OECD ülke grubu için LSHDI ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin tespitine yönelik olarak yapılan panel regresyon analiz sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 15'ten görüldüğü üzere, bankacılık sektörü göstergelerinden LBOSKP, LMBKP ve LBMP, LSHDI'yi %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilerken; LMBVP1 %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LBKP ile LSHDI arasında ise istatistiki anlamda herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca, bankacılık sektörü göstergelerinden LBMP ve LMBVP1'in LSHDI üzerinde sırasıyla en büyük ve en küçük etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Buna göre, LMBVP1'deki %10'luk bir artış LSHDI'yi %0,1 düzeyinde artırmaktadır.

Kontrol değişkenlerinden LİOO'nun LSHDI'yi, birinci ve üçüncü denklikte %5, diğerlerinde %10 anlamlılık düzeyinde negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. LKHP LSHDI'yi tüm denkliklerde %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif yönde etkilemektedir. LFDI, LSHDI'yi ikinci, üçüncü ve beşinci denkliklerde %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde, ENF'nin ise tüm denkliklerde LSHDI'yi %5 anlamlılık düzeyinde ve negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte tüm tahminlerden elde edilen R^2 sonuçları, modelin açıklayıcılık gücünün yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 14: OECD Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün Beşeri Gelişme Endeksi Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken LHDI									
	1. Denklik		2. Denklik		3. Denklik		4. Denklik		5. Denklik	
	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM
Sabit	3.762739 ^a (0.1048531)	3.718184 ^a (0.1109323)	3.683465 ^a (0.1047559)	3.621571 ^a (0.1110352)	3.736744 ^a (0.1024093)	3.693602 ^a (0.108962)	3.679389 ^a (0.1040922)	3.627925 ^a (0.1100951)	3.732691 ^a (0.1070798)	3.672559 ^a (0.1128136)
LİOO	0.0512559 ^b (0.0215146)	0.0605147 ^a (0.0228456)	0.0638877 ^a (0.021404)	0.0757554 ^a (0.0227832)	0.0521604 ^b (0.0209957)	0.0607459 ^a (0.0224395)	0.0540735 ^b (0.0212013)	0.0620357 ^a (0.0225116)	0.0579425 ^a (0.0219224)	0.0701202 ^a (0.0231612)
LKHP	0.0210023 ^b (0.0083244)	0.0200364 ^b (0.0085551)	0.0202197 ^b (0.0082741)	0.0197185 ^b (0.0085151)	0.0257697 ^a (0.0081526)	0.026311 ^a (0.0084151)	0.0257481 ^a (0.0081943)	0.0272357 ^a (0.0084643)	0.0190338 ^b (0.0084813)	0.0169739 ^c (0.0087076)
LFDI	0.0054893 ^a (0.0008165)	0.0051498 ^a (0.0008735)	0.0054162 ^a (0.0008106)	0.0051018 ^a (0.0008712)	0.0055489 ^a (0.0008036)	0.0052038 ^a (0.0008657)	0.00511 ^a (0.0008058)	0.0047153 ^a (0.0008616)	0.0053953 ^a (0.00083)	0.0050271 ^a (0.0008834)
LOP	0.0704912 ^a (0.0024298)	0.0634127 ^a (0.0025213)	0.0671569 ^a (0.0025153)	0.0593401 ^a (0.0026076)	0.0654861 ^a (0.0024827)	0.0577134 ^a (0.002587)	0.0690646 ^a (0.0023612)	0.0637785 ^a (0.0024582)	0.0741913 ^a (0.0023235)	0.0685214 ^a (0.0024191)
ENF	-0.0000387 (0.000028)	-0.0000595 ^b (0.0000301)	-0.0000316 (0.0000277)	-0.0000514 ^c (0.00003)	-0.0000255 (0.0000273)	-0.0000436 (0.0000296)	-0.0000245 (0.0000276)	-0.0000417 (0.0000296)	-0.0000458 (0.0000285)	-0.0000684 ^b (0.0000304)
LBOSKP	0.0159902 ^a (0.0021952)	0.0220006 ^a (0.0022753)								
LMBVP1			0.0241918 ^a (0.0028058)	0.0318148 ^a (0.0028978)						
LMBKP					0.0232789 ^a (0.0023622)	0.0296625 ^a (0.0024658)				
LBMP							0.0319762 ^a (0.0035454)	0.0374439 ^a (0.0036124)		
LBKP									0.0129435 ^a (0.002302)	0.018415 ^b (0.0023859)
Gözlem Sayısı	710	710	704	704	703	703	706	706	710	710
R ² (within)	0.8024	0.7993	0.8073	0.8043	0.8131	0.8100	0.8095	0.8082	0.7964	0.7940
Yatay Kesit Birim Sayısı	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Hausman Testi		105.58 [0.0000]		111.50 [0.0000]		114.32 [0.0000]		103.07 [0.0000]		98.33 [0.0000]
F testi	456.10 [0.0000]	466.6234 [0.0000]	466.56 [0.0000]	477.429 [0.0000]	483.53 [0.0000]	494.5263 [0.0000]	474.58 [0.0000]	490.9035 [0.0000]	439.34 [0.0000]	451.6036 [0.0000]
Seçilen Yöntem	Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler	

Not: Tabloda parantez içindeki değerler ilgili katsayının standart hatasını, köşeli parantez içindeki değerler ise Hausman ve F testi olasılık değerlerini, a, b ve c sırasıyla ilgili katsayının %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 15: OECD Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün Sürdürülebilir Beşeri Gelişme Endeksi Üzerindeki Etkisi: Panel Regresyon Analiz**Sonuçları**

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken LSHDI									
	1. Denklik		2. Denklik		3. Denklik		4. Denklik		5. Denklik	
	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM	SEM	TEM
Sabit	3.635991 ^a (0.2329315)	3.644899 ^a (0.2343173)	3.614575 ^a (0.2381748)	3.614939 ^a (0.2395)	3.619128 ^a (0.2339941)	3.629081 ^a (0.2353579)	3.455554 ^a (0.2306323)	3.458128 ^a (0.2316134)	3.649866 ^a (0.2368914)	3.647083 ^a (0.2383512)
LİOO	-0.0931816 ^b (0.0475132)	-0.0946844 ^b (0.0477711)	-0.0895431 ^c (0.0483337)	-0.0894422 ^c (0.0485797)	-0.0953157 ^b (0.0476847)	-0.097119 ^b (0.0479401)	-0.0839392 ^c (0.0466336)	-0.0862134 ^c (0.0468202)	-0.0923383 ^c (0.0481738)	-0.0914803 ^c (0.0484339)
LKHP	0.0565787 ^a (0.0188015)	0.055804 ^a (0.0186381)	0.0588309 ^a (0.01905)	0.0579645 ^a (0.0189012)	0.0647341 ^a (0.0189272)	0.0644938 ^a (0.0187754)	0.0647955 ^a (0.0184579)	0.0657098 ^a (0.0182914)	0.0561965 ^a (0.0190165)	0.0547539 ^a (0.0188674)
LFDI	0.0029836 (0.0018409)	0.0032367 ^c (0.0018565)	0.003175 ^c (0.0018661)	0.003424 ^c (0.0018823)	0.0032693 ^c (0.0018618)	0.0035299 ^c (0.0018771)	0.0022735 (0.0018093)	0.0024781 (0.0018224)	0.0031163 ^c (0.0018621)	0.0033219 ^c (0.0018782)
LOP	0.0869717 ^a (0.0054216)	0.0836116 ^a (0.0054028)	0.0898399 ^a (0.0057291)	0.0865821 ^a (0.0057036)	0.0842867 ^a (0.0056828)	0.0810779 ^a (0.0056617)	0.0798823 ^a (0.005273)	0.077081 ^a (0.0052493)	0.0941251 ^a (0.0051826)	0.0911867 ^a (0.00518)
ENF	-0.0001389 ^b (0.0000612)	-0.000148 ^b (0.0000618)	-0.0001321 ^b (0.0000618)	-0.0001404 ^b (0.0000625)	-0.000126 ^b (0.0000613)	-0.0001332 ^b (0.0000619)	-0.0001181 ^b (0.0000599)	-0.0001255 ^b (0.0000605)	-0.0001401 ^b (0.00006199)	-0.0001512 ^b (0.0000625)
LBOSKP	0.018875 ^a (0.0048699)	0.0217528 ^a (0.0048495)								
LMBVP1			0.0153639 ^b (0.0064888)	0.0182002 ^a (0.0064464)						
LMBKP					0.0228095 ^a (0.005484)	0.0252775 ^a (0.0054644)				
LBMP							0.054798 ^a (0.0078673)	0.0581384 ^a (0.0077529)		
LBKP									0.0076508 (0.0050853)	0.0103383 ^b (0.0050719)
Gözlem Sayısı	688	688	683	683	682	682	684	684	688	688
R ² (within)	0.5318	0.5315	0.5256	0.5254	0.5346	0.5344	0.5538	0.5536	0.5227	0.5224
Yatay Kesit Birim Sayısı	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Hausman Testi		22.24 [0.0011]		22.49 [0.0010]		21.97 [0.0012]		20.39 [0.0024]		22.37 [0.0010]
F testi	123.45 [0.0000]	128.7625 [0.0000]	119.47 [0.0000]	124.7262 [0.0000]	123.67 [0.0000]	129.1237 [0.0000]	134.03 [0.0000]	139.9295 [0.0000]	119.01 [0.0000]	124.1466 [0.0000]
Seçilen Yöntem	Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler		Sabit Etkiler	

Not: Tabloda parantez içindeki değerler ilgili katsayının standart hatasını, köşeli parantez içindeki değerler ise Hausman ve F testi olasılık değerlerini, a, b ve c sırasıyla ilgili katsayının %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

3.4.2. Dinamik Panel Nedensellik Analiz Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında, bankacılık sektörü göstergeleri ile ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığı tespit edilmeye ve bir ilişki varsa bu ilişkinin yönünün belirlenmesine yönelik dinamik nedensellik analizi yapılmış ve sonuçlar sunulmuştur³⁶. Nedensellik analizinde kullanılan tüm değişkenler logaritmik seviyelerinde ve birinci farkı alınarak analize tabi tutulmuşlardır. Ayrıca tabloda yer alan Δ , fark işlemcisini göstermektedir.

Nedensellik analizi, GOÜ ve OECD ülke grupları için sırasıyla, 1990-2007 ve 2000-2007 ile 1990-2009 ve 2000-2009 alt dönem ayırımına tabi tutularak uygulanmıştır. Bunun nedeni, 1980'li yıllardan sonra Dünya'da artan yoğun finansal liberalleşme hareketleri sonucu, özellikle 1990 ve 2000'li yıllardan sonra reel üretimin çok üzerinde artan finansal işlemlerin büyüklüğünün sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecini nasıl etkilediği sorusuna cevap aramaktır. Örneğin, 1990 yılında küresel GSYH 22 trilyon ABD doları iken, hisse senetleri, kamu ve özel sektör bono ve tahvilleri ile banka mevduatlarından oluşan toplam finansal varlık stokunun değeri 43 trilyon ABD doları idi. 2000'li yıllardan sonra finansal varlık stoku GSYH miktarının çok üzerinde artmıştır. Örneğin GSYH 2000'de 32 ve 2007 yılında 55 trilyon ABD doları iken; finansal varlık stoku aynı yıllarda sırasıyla 94 ve 196 trilyon ABD doları seviyelerine yükselmiştir. Ayrıca, GOÜ ve OECD ülke grubu ayırımının yapılmasının nedeni, bankacılık sektörü büyüklüğünün sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergelerini etkilemede bir farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmeye çalışılmasıdır.

3.4.2.1. GOÜ için Dinamik Panel Nedensellik Analiz Sonuçları

Tablo 16'da, GOÜ için 1990-2007 dönemi ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkisinin yönünü gösteren nedensellik analiz test sonuçları yer almaktadır. Nedensellik analizi, GOÜ için sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen kullanılan LHDI ve LSHDI ile ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan LKBG bağımlı değişkenleriyle bankacılık sektörü göstergelerini temsil eden değişkenler arasında kurulan üç modelle sınanmıştır.

³⁶ GOÜ ve OECD ülke grupları için Nedensellik Analiz Test Sonuçları Ek 1 ve Ek 2'de verilmiştir.

Tablo 16: GOÜ için 1990-2007 Dönemi Nedensellik Test Sonuçları

Bankacılık Sektörü Göstergeleri	Değişkenler	Gelişmekte Olan Ülkeler 1990-2007		
		Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri		
		Δ LKBG	Δ LHDI	Δ LSHDI
Δ LBKP	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	
Δ LBMP	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	
Δ LBOSKP	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	
Δ LM ₂ P	LM ₂ P←LKBG	LM ₂ P←LHDI	Nedensellik Yok	
Δ LMBKP	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	
Δ LMBVP	LMBVP←LKBG	LMBVP←LHDI	Nedensellik Yok	
Δ LMBVP1	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	

Tablo 16’da yer alan nedensellik analiz test sonuçları incelendiğinde, LKBG’den LM₂P ve LMBVP’ye; LHDI’dan LM₂P ve LMBVP’ye doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 17’de, GOÜ için 2000-2007 dönemi ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkisinin yönünü gösteren nedensellik analiz test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 17: GOÜ için 2000-2007 Dönemi Nedensellik Test Sonuçları

Bankacılık Sektörü Göstergeleri	Değişkenler	Gelişmekte Olan Ülkeler 2000-2007		
		Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri		
		Δ LKBG	Δ LHDI	Δ LSHDI
Δ LBKP	LBKP ↔ LKBG	LBKP ← LHDI	LBKP ← LSHDI	
Δ LBMP	LBMP ↔ KBG	LBMP ↔ LHDI	Nedensellik Yok	
Δ LBOSKP	LBOSKP↔LKBG	LBOSKP→LHDI	LBOSKP←LSHDI	
Δ LM ₂ P	LM ₂ P ↔ LKBG	LM ₂ P ↔ LHDI	LM ₂ P →LSHDI	
Δ LMBKP	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	
Δ LMBVP	LMBVP↔LKBG	LMBVP←LHDI	LMBVP→LSHDI	
Δ LMBVP1	LMBVP1→LKBG	LMBVP1↔LHDI	Nedensellik Yok	

Tablo 17’de yer alan GOÜ için nedensellik analiz test sonuçları incelendiğinde, bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi varlığının daha fazla olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, LKBG ile LMBKP, LHDI ile LMBKP ve son olarak LSHDI ile LMBKP değişkenleri hariç diğer bankacılık sektörü göstergeleriyle bağımlı değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 16 ve 17’de yer alan nedensellik analiz test sonuçları genel anlamda incelendiğinde, 2000-2007 döneminde analizde kullanılan tüm bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasında, 1990-2007 dönemine nazaran daha fazla bir nedensellik ilişkisinin varlığının tespit edildiği görülmektedir. Örneğin 1990-2007 dönemi yapılan analizde LBKP, LBOSKP, LMBKP ve LMBVP1 değişkenleri ile nedensellik analizinde kullanılan tüm bağımlı değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığına rastlanılmazken; 2000-2007 dönemi analizinde, tüm bağımlı değişkenler ile bankacılık sektörü göstergeleri arasında tek veya çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Buna göre; LKBG ile LBKP, LBMP, LBOSKP, LM₂P ve LMBVP değişkenleri arasında çift yönlü, LMBVP1’den LKBG’ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. LHDI ile LBMP, LM₂P ve LMBVP1 değişkenleri arasında çift yönlü LHDI’den LBKP ve LMBVP değişkenlerine doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı gözlenirken, LBOSKP’den LHDI’ye doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Son olarak, LSHDI’den LBKP, LBOSKP’ye doğru tek yönlü ve LM₂P ile LMBVP’den LSHDI’ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

3.4.2.2. OECD için Dinamik Panel Nedensellik Analiz Sonuçları

Tablo 18’de, OECD ülke grubu için 1990-2009 dönemi ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkisinin yönünü gösteren nedensellik analiz test sonuçları yer almaktadır. Nedensellik analizi, OECD için sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen kullanılan LHDI ve LSHDI ile ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan LKBG bağımlı değişkenleriyle

bankacılık sektörü göstergelerini temsil eden değişkenler arasında kurulan üç modelle sınanmıştır.

Tablo 18: OECD için 1990-2009 Dönemi Nedensellik Test Sonuçları

Bankacılık Sektörü Göstergeleri	OECD Ülkeleri 1990-2009			
	Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri			
	Değişkenler	Δ LKBG	Δ LHDI	Δ LSHDI
Δ LBKP	LBKP $\leftrightarrow$ LKBG	LBKP $\rightarrow$ LHDI	LBKP $\rightarrow$ LSHDI	
Δ LBMP	Nedensellik Yok	LBMP $\rightarrow$ LHDI	LBMP $\leftarrow$ LSHDI	
Δ LBOSKP	LBOSKP $\leftrightarrow$ LKBG	LBOSKP $\leftarrow$ LHDI	LBOSKP $\leftrightarrow$ LSHDI	
Δ LM ₂ P	LM ₂ P $\rightarrow$ LKBG	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	
Δ LMBKP	LMBKP $\leftarrow$ LKBG	Nedensellik Yok	LMBKP $\leftarrow$ LSHDI	
Δ LMBVP	Nedensellik Yok	LMBVP $\rightarrow$ LHDI	LMBVP $\leftarrow$ LSHDI	
Δ LMBVP1	LMBVP1 $\leftarrow$ LKBG	LMBVP1 $\rightarrow$ LHDI	LMBVP1 $\leftarrow$ LSHDI	

Tablo 18’de yer alan panel nedensellik analiz sonuçları incelendiğinde, LKBG ile LBKP ve LBOSKP arasında çift yönlü, LM₂P’den LKBG’ye tek yönlü ve LKBG’den LMBKP ile LMBVP1’e doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Ayrıca LHDI’den LBOSKP’ye tek yönlü, LBKP, LBMP, LMBVP ve LMBVP1’den LHDI’ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi gözlenmiştir. Son olarak LSHDI ile LBOSKP arasında çift yönlü, LSHDI’den LBMP, LMBKP, LMBVP ve LMBVP1’e doğru tek yönlü, LBKP’den LSHDI’ya doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 19’da, OECD ülke grubu için 2000-2009 dönemi ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkisinin yönünü gösteren nedensellik analiz test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 19: OECD için 2000-2009 Dönemi Nedensellik Test Sonuçları

Bankacılık Sektörü Göstergeleri	OECD Ülkeleri 2000-2009			
	Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Göstergeleri			
	Değişkenler	Δ LKBG	Δ LHDI	Δ LSHDI
Δ LBKP	LBKP $\leftarrow$ LKBG	Nedensellik Yok	LBKP $\leftrightarrow$ LSHDI	
Δ LBMP	LBMP $\leftrightarrow$ LKBG	LBMP $\leftrightarrow$ LHDI	LBMP $\leftarrow$ LSHDI	
Δ LBOSKP	Nedensellik Yok	Nedensellik Yok	LBOSKP $\rightarrow$ LSHDI	
Δ LM ₂ P	LM ₂ P $\leftarrow$ LKBG	Nedensellik Yok	LM ₂ P $\rightarrow$ LSHDI	
Δ LMBKP	LMBKP $\leftarrow$ LKBG	LMBKP $\leftrightarrow$ LHDI	LMBKP $\leftrightarrow$ LSHDI	
Δ LMBVP	LMBVP $\leftarrow$ LKBG	LMBVP $\leftrightarrow$ LHDI	LMBVP $\leftrightarrow$ LSHDI	
Δ LMBVP1	LMBVP1 $\leftarrow$ LKBG	LMBVP1 $\rightarrow$ LHDI	LMBVP1 $\leftrightarrow$ LSHDI	

Tablo 19’da yer alan nedensellik analiz test sonuçları incelendiğinde, LKBG ile LBMP arasında çift yönlü, LKBG’den LBKP, LM₂P, LMBKP, LBMP ile LMBVP1’e doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca LHDI ile LBMP, LMBKP ve LMBVP arasında çift yönlü, LMBVP1’den LHDI’ya doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi gözlenmiştir. Son olarak LSHDI ile LBKP, LMBKP, LMBVP ve LMBVP1 arasında çift yönlü, LSHDI’dan LBMP’ye doğru tek yönlü ve LBOSKP ile LM₂P’den LSHDI’ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 18 ve 19’da yer alan nedensellik analiz test sonuçları genel anlamda incelendiğinde, OECD ülke grubunda, 1990-2009 ve 2000-2009 dönemleri arasında sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri ile bankacılık sektörü göstergeleri arasında GOÜ grubuna nazaran, daha fazla nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Buna göre, 1990-2009 dönemi nedensellik analiz sonuçları, LKBG ile LBMP ve LMBVP değişkeni hariç diğer tüm değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığının tespit edildiği yönündedir.

Ayrıca LHDI ile LM₂P ve LMBKP hariç diğer tüm değişkenlerle arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. LSHDI ile LM₂P hariç diğer tüm göstergelerle de nedensellik ilişkisinin varlığı gözlenmiştir. 2000-2009 dönemi nedensellik sonuçları incelendiğinde ise LKBG ile LBOSKP, LHDI ile LBOSKP, LM₂P ve LBKP hariç

denkliklerin tamamı ile diğer tüm bağımsız değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin varlığı gözlemlendiği yönündedir.

Bu kısma kadar elde edilen nedensellik analiz sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, GOÜ grubu için 1990-2007 dönemi bankacılık sektörü göstergeleri ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri arasındaki nedensellik ilişkisinin, 2000-2007 dönemine göre daha az olduğu görülmektedir. Ayrıca GOÜ ile OECD ülke grupları için genel bir değerlendirme yapılacak olursa, OECD ülkelerinde bankacılık sektörü göstergeleri ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri arasındaki nedensellik ilişkisinin, GOÜ grubu nedensellik sonuçlarına göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Bu bilgiden hareketle bankacılık sektörünün belli bir büyüklüğe ulaşmasıyla sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri arasındaki ilişkilerin arttığı yönünde bir sonuca ulaşmak mümkündür. Bir başka ifadeyle, GOÜ grubunda bankacılık sektörü büyüklüğünün OECD ülke grubuna göre daha düşük olması, nedensellik ilişkisinin daha zayıf kalmasına sebebiyet vermiş olabilir. Benzer şekilde, global sermaye hareketlerinin artmasıyla her iki ülke grubu için değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin 2000-2007 ile 2000-2009 döneminde arttığı da tespit edilmiştir.

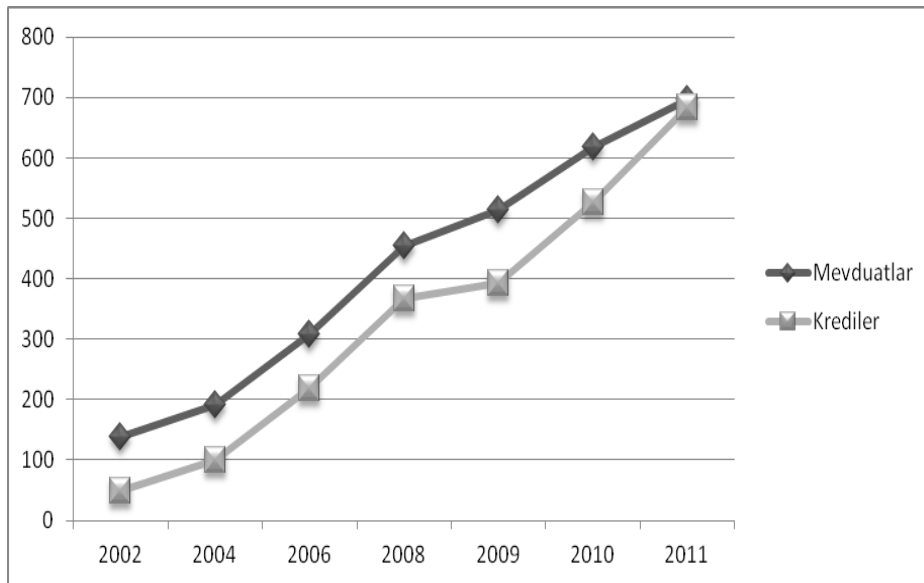
Nitekim liberalleşme hareketleriyle birlikte Dünya’da serbest dolaşabilen yabancı sermaye hareketleri, bankacılık sektörü sermayesinin artmasına neden olmuştur. Bu artışlar, bankacılık sektörünün mevduatlarını ve kredilerini artırarak reel ekonomiyi olumlu yönde etkilemiştir. McLean ve Shrestha (2002), uluslararası sermaye akımlarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olup olmadığını tespit etmeye yönelik yaptıkları çalışmalarında, ekonomik büyüme ile uluslararası sermaye akımları arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE İÇİN ZAMAN SERİSİ UYGULAMASI

2001 krizi sonrası Türk Bankacılık Sektörü'nün, sermaye yapısı güçlendirilmiş ve altyapısı yasal düzenlemelerle sağlamlaştırılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinde yaşanan makroekonomik istikrar da bankacılık sektörünün büyümesine katkı sağlamıştır. Böylece küresel sermaye için güvenli bir yatırım fırsatı sunan Türk Bankacılık Sektörü yabancı sermayeyi yurtiçine çekebilmeyi başarmıştır. Böylelikle, Türkiye için 1980 sonrası liberalleşme hareketleri, tüm sektörlerde olduğu gibi bankacılık sektöründe de gelişmelere neden olmuş ve 2001 yılı sonrası sektörün güçlendirilmesine yönelik yapılan uygulamalar ile istikrar kazanan bankacılık sektörü, büyüme dinamiklerine olumlu katkı sağlamıştır. Grafik 1 Türkiye'de bankacılık sektörünün 2002-2011 yılları arasındaki Milyar TL cinsinden mevduat ve kredi miktarlarını vermektedir. İlgili dönemde hem mevduat hem de kredi miktarındaki artış bankacılık sektöründeki gelişmeye işaret etmektedir.

Grafik 1: Bankacılık Sektörü Mevduat ve Kredi Miktarı Gelişimi

Kaynak: BDDK, 2012: 22

Bu bilgilerden hareketle çalışmanın konusu, Türkiye için de ayrı bir bölüm altında incelenmeyi gerekli kılmaktadır.

4.1. Veri Seti

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye ekonomisi için ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü ile sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle ekonomik büyümeyi temsilen kişi başına düşen reel GSYH (KBG) serisi kullanılmıştır. Sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı ölçebilmek için üç değişik gösterge kullanılmıştır. Bu göstergeler sırasıyla beşeri gelişme endeksi (HDI), sürdürülebilir beşeri gelişme endeksi (SHDI) ve dış borcun sürdürülebilirliği (DBX)'dir. HDI ve SHDI değişkenleri Üçüncü Bölüm'de açıklandıkları için bunlarla ilgili bilgiler tekrar edilmeyecektir. Bu kısımda sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı ekonomik açıdan temsilen analizlere dahil edilen DBX değişkeni açıklanmıştır.

Dış Borcun Sürdürülebilirliği (DBX): Analizde, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin test edilebilmesi amacıyla sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın ekonomik boyutunu dikkate alan, dış borcun ihracata oranı olan, dış borcun sürdürülebilirliği değişkeni kullanılmıştır. DBX değişkeni aşağıdaki gibi formüle edilmiştir.

$$DBX = \frac{\text{Dış Borç}}{\text{İhracat}} \times 100 \quad (20)$$

Çalışmada, sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergesi olarak Anwar ve diğerleri (2011)'nin çalışmalarında kullandıkları DBX değişkeni seçilmiştir. Gösterge, ülkenin borçluluk derecesini ve ihracat performansını ortaya koymaktadır. Oranın yüksek olması, mevcut borçların geri ödenmesinde ve gelecek nesiller üzerinde bir yük meydana getireceği düşüncesiyle, ekonominin mevcut ve gelecek büyüme olanaklarını etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. DBX değişkeni ile bankacılık sektörü göstergeleri arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir. İlişkinin negatif yönlü olması dış borcun sürdürülebilirliğinin sağlandığını göstermektedir.

Nitekim Anwar ve diğeri (2011: 265) negatif ilişkinin ekonomik teoriyle tutarlı olduğunu belirtmektedirler. Buna göre yüksek borçluluk oranı, uzun vadede sosyal sektör harcamalarını azaltabilmekte ve sosyal sektörde azalan harcamaların etkisi, yoksulluk, sağlık ve eğitimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Anwar ve diğeri, 2011: 263).

Daha açık bir ifadeyle, DBX oranının yüksek çıkması, hükümet gelirlerinin sağlık, eğitim, adalet veya bölgesel gelir dağılımı adaletsizliği ve işsizliği giderici önlemleri alacak sosyo-ekonomik yatırım alanlarına aktarılmasına engel olacaktır. Borç ödemelerine gidecek olan bu kaynak ülke ekonomisinin büyümesinde sıkıntılar ortaya çıkaracaktır. Böylece mevcut ve gelecek nesil bu yöndeki eksiklikten olumsuz etkilenecektir.

Analizde bankacılık sektörünü temsilen, özel sektöre verilen yurtiçi kredilerin GSYH içindeki payı (BOSKP), banka sektörü tarafından sağlanan yurtiçi kredilerinin GSYH içindeki payı (BKP), M_2 para arzının GSYH içindeki payı (M_2P), banka mevduatlarının GSYH içindeki payı (BMP), mevduat bankaları tarafından verilen özel kredilerin GSYH içindeki payı (MBKP), merkez bankası varlıklarının GSYH içindeki payı (MBVP) ve son olarak mevduat bankaları varlıklarının GSYH içindeki payı (MBVP1) serileri kullanılmıştır.

Analizde kullanılan tüm seriler, WDI, FSD ve UNDP veri tabanından derlenmiştir. Çalışmanın dönemi ise verilerin bulunabilirliği kriterine göre LKBG, LHDI ve LDBX bağımlı değişkenli modeller için, 1981-2007 ve LSHDI bağımlı değişkenli model için 1981-2009 dönem aralığı olarak belirlenmiştir. Serilerin önündeki L harfi, ilgili seriye logaritmik dönüşümünün yapıldığını, Δ sembolü ise ilgili değişkenin birinci derece farkının alındığını göstermektedir.

4.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada seriler arasındaki ilişkilerin analizinden önce serilere ait tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisi incelenmiş ve sonuçlar aşağıda sırasıyla Tablo 20 ve 22'de sunulmuştur.

Tablo 20: Tanımlayıcı İstatistikler (1981-2009)

	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Hata	Gözlem
KBG	3811. 179	5323. 683	2603. 253	803. 8376	29
HDI	67. 37879	75. 15483	57. 8425	5. 413991	29
DBX	219. 6333	322. 3655	149. 6975	44. 70124	29
BKP	35. 89706	63. 01738	19. 46702	10. 88525	29
BMP	24. 81212	42. 13701	12. 15188	7. 997265	29
BOSKP	19. 96054	36. 48461	14. 52129	5. 383703	29
M ₂ P	27. 60027	51. 54541	17. 21354	8. 477633	29
MBKP	16. 67367	37. 28094	10. 91287	5. 840486	29
MBVP	5. 539859	15. 77481	0. 72937	4. 536337	29
MBVP1	28. 45391	51. 19237	16. 29782	9. 921955	29

Tablo 20’de 1981-2009 döneminde analizde kullanılan değişkenlerin istatistiksel tanımlamaları yer almaktadır. Bu tabloya göre;

- KBG’nin ortalama büyüklüğü 3811 ABD doları iken maksimum değeri 5324 ABD doları ve minimum değeri 2603;
- HDI’nın ortalama değeri 67 iken, maksimum değeri 75, minimum değeri 58;
- DBX’in ortalama büyüklüğü ise %220 iken, maksimum değeri %322 ve minimum değeri %150;
- BKP’nin ortalama değeri %36 iken, maksimum değeri %63 ve minimum değeri %19;
- BMP’nin ortalama değeri %25, maksimum değeri %42, minimum değeri %12;
- BOSKP’nin ortalama değeri %20, maksimum ve minimum değerleri sırasıyla %36 ve %15;
- M₂P’nin ortalama değeri %28 iken, maksimum değeri %52 ve minimum değeri %17;
- MBKP’nin ortalama değeri %17 iken, maksimum değeri %37 ve minimum değeri %11;

- MBVP'nin ortalama değeri %6, minimum değeri %0,7 ve maksimum değeri %16;
- MVP1'in ise ortalama değeri %28 iken maksimum değeri %51 ve minimum değeri %16 olduğu gözlenmiştir.

Tablo 21: Tanımlayıcı İstatistikler (1981-2007)

	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Hata	Gözlem
SHDI	65. 84805	80. 6187	50. 14256	8. 286377	27
BKP	34. 27612	52. 92153	19. 46702	9. 269825	27
BMP	23. 61576	37. 67173	12. 15188	6. 871548	27
BOSKP	18. 88063	29. 49604	14. 52129	3. 655448	27
M ₂ P	26. 11614	40. 94793	17. 21354	6. 56174	27
MBKP	15. 3781	26. 1021	10. 91287	3. 273153	27
MBVP	5. 828728	15. 77481	0. 72937	4. 572021	27
MBVP1	26. 86902	45. 88911	16. 29782	8. 249612	27

Tablo 21'de 1981-2007 dönemleri arasında analizde kullanılan değişkenlerin istatistiksel tanımlamaları yer almaktadır. Bu tabloya göre;

- SHDI'nın ortalama büyüklüğü 66 iken, minimum 50 ve maksimum 81;
- BKP'nin ise ortalama değeri %34 iken, maksimum değeri %53, minimum değeri %19;
- BMP'nin ortalama değeri %24, maksimum değeri %38, minimum değeri %12;
- BOSKP'nin ortalama değeri %19, maksimum ve minimum değerleri sırasıyla %29 ve %15;
- M₂P'nin ortalama değeri %26 iken, maksimum değeri %41 ve minimum değeri %17;
- MBKP'nin ortalama değeri %15 iken, maksimum değeri %26 ve minimum değeri %11;
- MBVP'nin ortalama değeri %6, minimum değeri %0,7 ve maksimum değeri %16;

- MBVP1'in ise ortalama değerinin %27 iken maksimum değeri %46 ve minimum değerinin %16 olduğu gözlenmiştir.

Tablo 22: Korelasyon Katsayıları

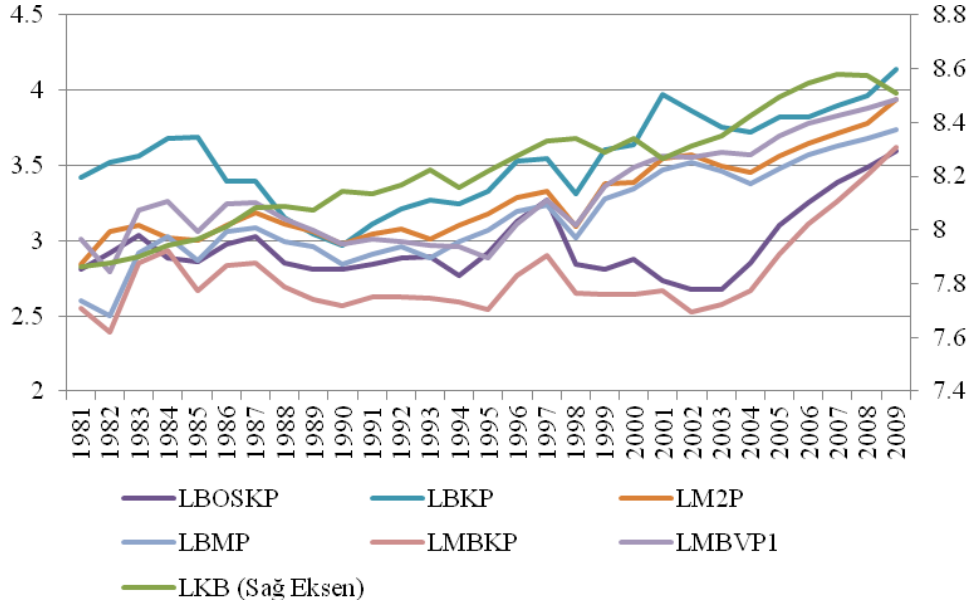
	LKBG	LHDI	LSHDI	LDBX
LBKP	0. 547154	0. 587178	0. 385695	-0. 48236
LBMP	0. 88197	0. 908572	0. 854311	-0. 69078
LBOSKP	0. 522827	0. 397209	0. 258402	-0. 57966
LM ₂ P	0. 857792	0. 874947	0. 816686	-0. 69321
LMBKP	0. 560732	0. 472669	0. 322545	-0. 54934
LMBVP	-0. 63251	-0. 59611	-0. 63101	0. 47579
LMBVP1	0. 777726	0. 783145	0. 668337	-0. 59466

Not: LSHDI değişkenine ait korelasyonlar 1981-2007 dönemini HDI, LKBG ve LDBX değişkenlerine ait korelasyonlar ise 1981-2009 dönemi için hesaplanmıştır.

Tablo 22'de analizde kullanılan bağımlı değişkenler ile bankacılık sektörünü temsil eden değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon katsayıları yer almaktadır. Tablo 22 incelendiğinde, LDBX ile bankacılık sektörünü temsil eden değişkenler arasında LMBVP değişkeni hariç, negatif bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Böyle bir ilişkinin varlığı bankacılık sektörünün dış borcun sürdürülebilirliğini desteklediği yönünde yorumlanabilir.

Bununla birlikte, diğer bağımlı değişkenler; LKBG, LHDI ve LSHDI ile bankacılık sektörünü temsil eden değişkenler arasında LMBVP değişkeni hariç, pozitif bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Ayrıca sırasıyla, LBMP, LM₂P ve LMBVP1'in bağımlı değişkenlerle daha yüksek bir korelasyona sahip oldukları da tespit edilmiştir.

Grafik 2: 1981-2009 Dönem Aralığında LKBG ile Bankacılık Sektörü Göstergelerinin Seyri

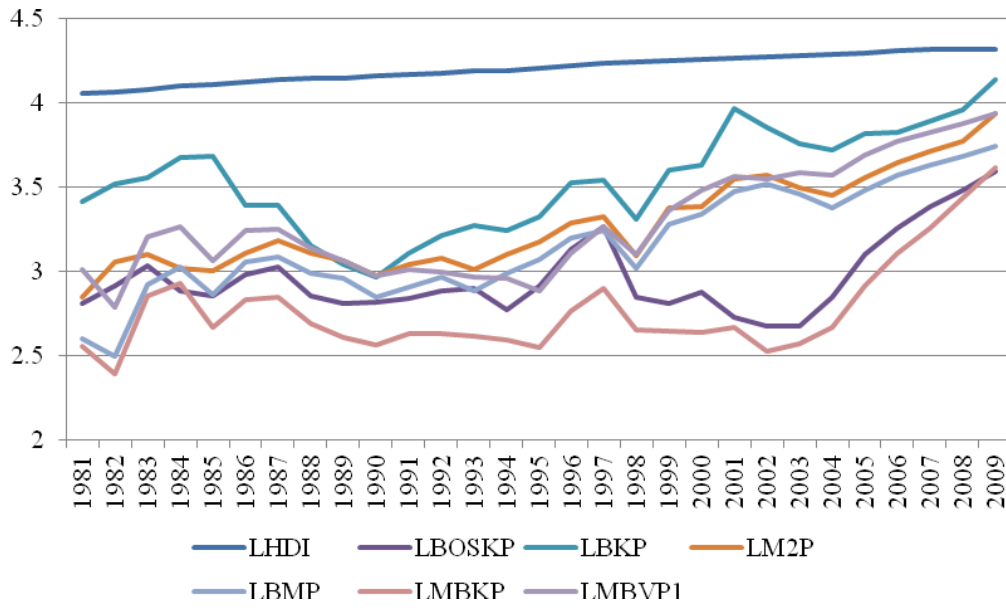
Grafik 2, kişi başına düşen reel gelir ile bankacılık sektörü göstergelerinin 1981-2009 döneminde izledikleri eğilimi vermektedir. LKBG'nin, zaman zaman azalma eğilimi göstermekle birlikte, genel olarak artış yönünde bir seyir izlediği görülmektedir. Özellikle 2003 yılından sonra, artan oranda bir artış eğilimi gösteren LKBG'nin, bankacılık sektörü göstergeleri ile de aynı yönde hareket ettiği söylenebilir. 1999-2004 yılları arasında bankacılık sektörü göstergelerinden LBOSKP, LMBKP ve LBKP değişkenleri azalma yönünde seyir izlemiştir.

Bu azalmanın nedeni olarak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 finansal krizlerinin yaşandığı dönemde ve takip eden dönemlerde özellikle bankacılık sektörü tarafından verilen yurtiçi kredilerde görülen düşüşler gösterilebilir. Bunun yanında, LBMP, LM₂P ve LMBVP1 değişkenlerinin 1999 sonrası arttığı gözlenmektedir.

Göstergelerin artmasına kriz sonrası; sermayenin yatırım alanlarından kaçarak bankacılık sektörüne aktarılması, para arzının genişletilmesi ve bankacılık sektörünün güçlendirilmesine yönelik alınan önlemler neden olmuş olabilir.

Özellikle 2004 yılından sonra bankacılık sektörü göstergelerinin tamamının seyri diğer yıllarla kıyaslandığında arttığı Grafik 2’de görülmektedir. Bu artışın nedeni olarak, hem bankacılık sektörünün gelişimini sağlayacak yeniden yapılandırma süreçlerinin oluşturulmasıyla ortaya çıkan olumlu sonuçlar, hem de makroekonomik göstergelerdeki iyileşmenin sektör üzerindeki olumlu etkileri gösterilebilir.

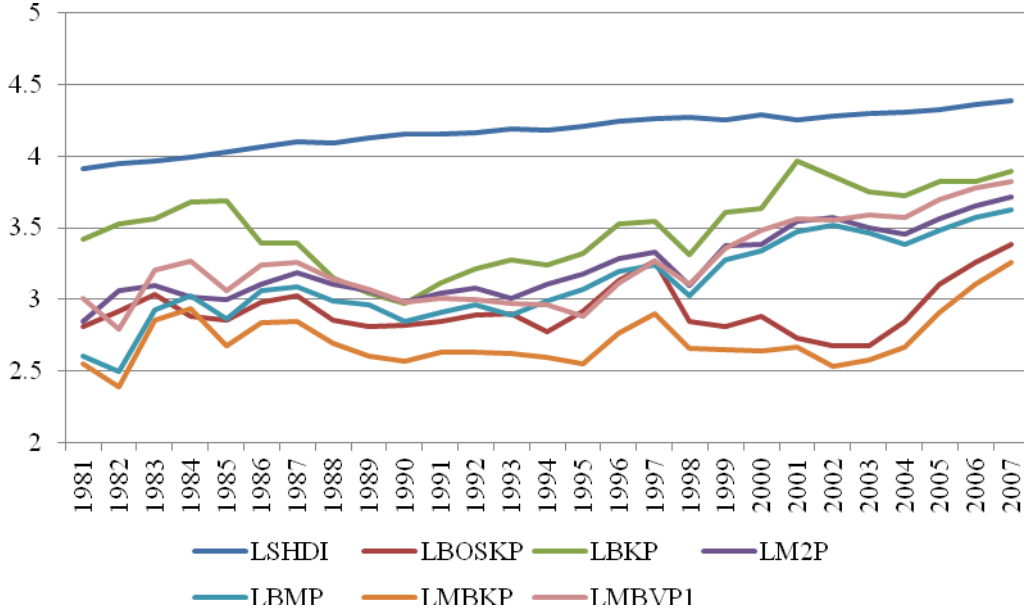
Grafik 3: 1981-2009 Dönem Aralığında LHDİ ile Bankacılık Sektörü Göstergelerinin Seyri

Grafik 3 ise LHDİ ile bankacılık sektörü göstergelerinin 1981-2009 döneminde izledikleri eğilimi vermektedir. Bu grafikte de bankacılık sektörü göstergelerinin Grafik 2’deki gibi hareket ettikleri görülmektedir.

Bununla birlikte, LHDİ endeksinin ilgili dönemde artış eğiliminde olduğu ve özellikle 2000’li yıllardan sonra bu artış eğiliminin önceki yıllara göre artan oranda gerçekleştiği söylenebilir. Bankacılık sektörü göstergelerinde de 2004 yılından itibaren artan oranda yükseliş gözlenmektedir.

Grafik 4: 1981-2007 Dönem Aralığında LSHDI ile Bankacılık Sektörü Göstergelerinin Seyri

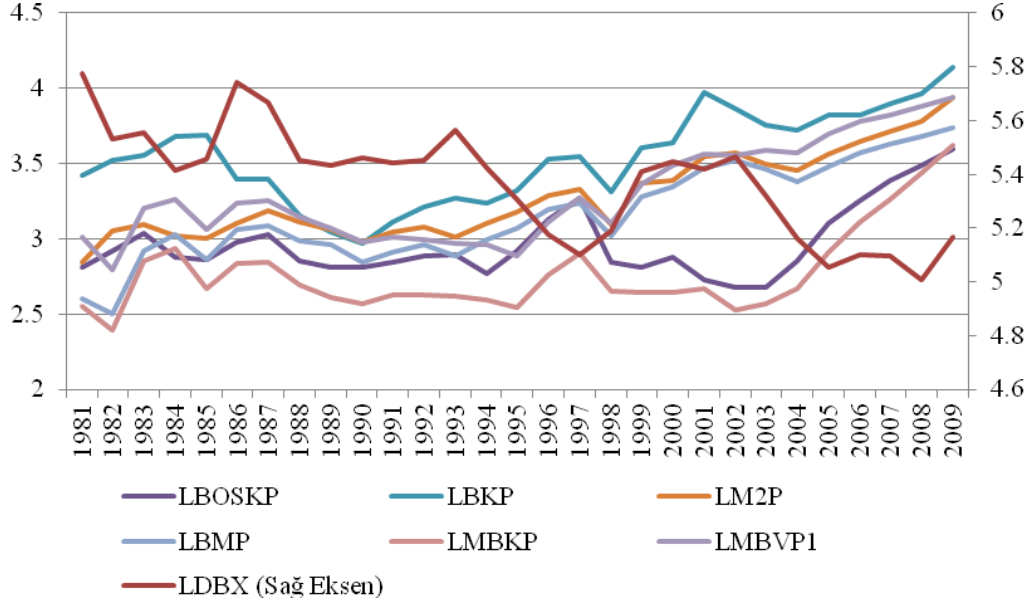
Grafik 4, LSHDI ile bankacılık sektörü göstergelerinin 1981-2007 döneminde izledikleri eğilimi vermektedir. Söz konusu değişkenler zaman zaman düşüş eğilimi göstermekle birlikte genel olarak artış eğilimi içindedir. 2004 yılından sonra bu artış oranlarının diğer yıllara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Bankacılık sektörü göstergelerinin Grafik 2 ve 3'teki gibi hareket ettikleri görülmektedir. LSHDI endeksinin analiz dönemi boyunca artış eğiliminde olduğu ve özellikle 2000'li yıllardan sonra bu artış eğiliminin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 5, LDBX bağımlı değişkeni ile bankacılık sektörü göstergelerinin 1981-2009 dönemleri arasında izledikleri seyrin eğilimini vermektedir. Bu grafikte de bankacılık sektörü göstergelerinin Grafik 2-4'de olduğu gibi hareket ettikleri görülmektedir.

LDBX, analiz dönemi boyunca çok dalgalı bir seyir göstermektedir. Değişkenin azalma yönünde seyir gösterdiği yıllarda dış borcun sürdürülebilirliği sağlanmaktadır.

Grafik 5: 1981-2009 Dönem Aralığında LDBX ile Bankacılık Sektörü Göstergelerinin Seyri

4.3. Ekonometrik Yöntem

Çalışmanın bu kısımda zaman serisi veri analizi aşamasında yapılan testler ve bu testlerin sonuçları irdelenmeye çalışılacaktır.

4.3.1. Birim Kök Sınaması

Zaman serisi analizlerinde öncelikle serilerin birim kök taşıyıp taşımadıkları analiz edilmektedir. Çünkü birim kök taşıyan serilerle yapılacak olan tahminlerde istatistiksel açıdan doğru sonuçlar elde edilemez. Dolayısıyla analizde kullanılan serilerin birim kök taşıması gereklidir.

Çalışmada serilerin birim köke sahip olup olmadıkları ise Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Philips-Perron birim kök sınamaları ile belirlenmiştir. Bu çalışmada kullanılan ADF birim kök sınaması aşağıda sunulan denklemlerin tahminiyle gerçekleştirilmiştir.

$$\Delta Z_t = \alpha + \beta Z_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta Z_{t-i} + \varepsilon_t \quad (21)$$

$$\Delta Z_t = \alpha + \delta T + \beta Z_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta Z_{t-i} + \varepsilon_t \quad (22)$$

“ Δ ” (21) ve (22) numaralı denklemlerde fark işlemcisini; “T” ise (22) numaralı denklemde deterministik trendi ifade etmektedir. Diğer taraftan denklemlere bağımlı değişken gecikmelerinin eklenmesinin nedeni hata terimlerindeki olası otokorelasyon sorununu gidermektir. Aynı zamanda denklemlerde α , δ , β ve γ ; parametreleri; ε hata terimini ve k ise denklemlere otokorelasyon sorununu gidermek için dahil edilen bağımlı değişken gecikmelerini göstermektedir. Serilerin birim köke sahip olup olmadıkları ise (21) ve (22) numaralı denklemlerin tahminiyle elde edilen β parametrelerinin anlamlılığına bakılarak belirlenmektedir.

Birim kök sınavında boş hipotez “seri birim köke sahiptir” şeklinde; alternatif hipotez ise, “seri birim köke sahip değildir” şeklinde kurulmaktadır. β parametresinin t istatistiğinin mutlak değeri Mackinnon tablo kritik değerinden büyükse boş hipotez reddedilerek alternatif hipotez kabul edilir. Bir başka ifadeyle, seri durağandır sonucuna ulaşılır. Olası otokorelasyon sorununu gidermek amacıyla denklemlere dahil edilen bağımlı değişken gecikmelerine ise Akaike (AIC), Schwarz (SIC) ve Hannan-Quin (HQ) gibi bilgi kriterlerinden faydalanılarak karar verilebilmektedir. Çalışmada ilgili serilerin ADF birim kök sınamalarında bağımlı değişken gecikmelerine AIC bilgi kriterinden faydalanılarak karar verilmiştir.

Bu çalışmada aynı zamanda serilerin birim kök taşıyıp taşımadıklarının tespitinde diğer bir birim kök testi olan Philips-Perron (PP) sınavı da kullanılmıştır. Çalışmada (23) numaralı sabitli ve (24) numaralı trendli denklemler kullanılarak PP birim kök sınavı gerçekleştirilmiştir.

$$\Delta Z_t = \alpha + \beta Z_{t-1} + u_t \quad (23)$$

$$\Delta Z_t = \alpha + \delta T + \beta Z_{t-1} + u_t \quad (24)$$

Denklemlerde Δ ; fark operatörünü, T ; deterministik trendi, α , δ ve β ; parametreleri ve u hata terimlerini ifade etmektedir. (23) ve (24) numaralı denklemlerin tahmin edilmesiyle serisinin birim kök taşıyıp taşımadığı tespit edilmektedir. PP testi, yüksek derecedeki korelasyonu kontrol etmek için geliştirilmiştir.

Ayrıca hata terimleri konusundaki sınırlayıcı varsayımlara yer vermemekte ve ADF testinden farklı olarak bağımlı değişken gecikmelerini kullanmamaktadır. PP testinde otokorelasyonu gidermeye yetecek kadar bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele dahil edilmek yerine, Newey-West tahmincisi ile uyarlanmaktadır.

PP testinde de ADF testindeki gibi (23) ve (24) numaralı denklemlerin tahminlerinden elde edilen β katsayılarının t istatistikleri Mckinnon tablo kritik değerleri ile karşılaştırılmakta ve serilerin birim kök taşıyıp taşımadıklarına karar verilmektedir.

4.3.2. Nedensellik Analizi

Bu çalışmada Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen nedensellik sınaması kullanılmıştır. Söz konusu nedensellik sınaması, VAR modelinden hareketle gerçekleştirilmektedir. Yöntem, modelde kullanılan serilerin seviyelerinde birim köke sahip olmaları durumunda bile seviye değerlerinin yer aldığı bir VAR modeli ile nedensellik ilişkisinin ve yönünün tespitine imkân sağlamaktadır. İlk olarak nedensellik ilişkileri ve yönü araştırılan serilerin hangi mertebeden birim köke sahip olduklarına bakılmaktadır. Daha sonra nedensellik ilişkileri araştırılan serilerin VAR modelinde optimal gecikmesi tespit edilmektedir. Nihayetinde VAR ($k+d_{max}$) modeli tahmin edilerek nedensellik ilişkisi ve yönü üzerinde karar verilmektedir.

VAR ($k+d_{max}$) modelinde k ve d_{max} sırasıyla seviye değerlerinin yer aldığı VAR modelinin gecikme sayısını ve serilerin maksimum bütünleşme derecesini göstermektedir. Nedensellik ilişkisi ve yönüne VAR ($k+d_{max}$) modeli tahmin edilerek modeldeki katsayıların ilk k tanesine MWALD testi uygulanarak karar verilmektedir. Nedensellik ilişkisinde boş hipotez; k kadar bağımsız değişkenin grup olarak sifıra eşit olduğu şeklinde kurulur.

Eğer MWALD istatistiği istatistiksel olarak anlamlı ise boş hipotez reddedilerek alternatif hipotez kabul edilir. Alternatif hipotez ise k kadar bağımsız değişkenin grup olarak sifıra eşit olmadığı şeklinde kurulur. Dolayısıyla alternatif hipotezin kabul edilmesi, bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu anlamına gelmektedir.

4.4. Ekonometrik Bulgular

Bu kısımda birim kök sınamaları ve Toda Yamamoto Nedensellik Test analiz sonuçları sunulacaktır.

4.4.1. Birim Kök Sınamaları Sonuçları

Çalışmada ADF ve PP birim kök sınamaları ile serilerin birim kök taşıyıp taşımadıkları 21, 22, 23 ve 24 nolu denklemlerin koşulması ile belirlenmiştir. 1981-2009 dönemi için ADF birim kök sınaması sonuçları Tablo 23’de sunulmuştur.

Tablo 23’den de görüldüğü üzere; çalışmada bankacılık sektörü göstergeleri olan LBKP, LBMP, LBOSKP, LM₂P, LMBKP, LMBVP ve LMBVP1 değişkenlerinin seviyesinde birim kök taşıdıkları, bir başka ifadeyle durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Yine aynı dönem içinde sürdürülebilir kalkınmayı temsilen kullanılan LHDI değişkeninin sabitli-trendli modelde LDBX değişkeninin ise sabitli modelde birim kök taşıdıkları, bir başka ifadeyle durağan olmadıkları tespit edilmiştir.

Ayrıca bankacılık kesiminin ekonomik büyüme ilişkisini araştırmak için kullanılan LKBG değişkeninin seviyesinde birim kök taşıdığı belirlenmiştir. Aynı zamanda 1981-2009 döneminde ADF birim kök sınamasına tabi tutulan tüm değişkenlerin farkında, birim köke sahip olmadıkları bir başka ifadeyle durağan oldukları görülmüştür. 1981-2009 dönemi için PP birim kök sınaması sonuçları Tablo 24’te sunulmuştur.

Tablo 23: ADF Birim Kök Sınaması Sonuçları (1981-2009)

Değişkenler	Sabitli	Sabitli-Trendli
LKBG	-1. 068845 (0) [0. 7136]	-2. 675752 (0) [0. 2531]
LHDI	-3. 184993 ^b (0) [0. 0317]	-0. 714444 (0) [0. 9620]
LSHDI	-1. 549266 (0) [0. 4934]	-2. 422800 (0) [0. 3603]
LDBX	-1. 899748 (1) [0. 3274]	-4. 645424 ^a (3) [0. 0055]
LBKP	-0. 482429 (0) [0. 8805]	-1. 445896 (0) [0. 8240]
LBMP	-1. 075840 (0) [0. 7109]	-2. 946039 (0) [0. 1643]
LBOSKP	-2. 635357 (6) [0. 1013]	-2. 989238 (6) [0. 1569]
LM ₂ P	-0. 142611 (0) [0. 9350]	-1. 935821 (0) [0. 6094]
LMBKP	0. 015702 (0) [0. 9524]	-0. 626999 (0) [0. 9691]
LMBVP	-2. 598008 (1) [0. 1057]	-3. 242137 ^c (1) [0. 0976]
LMBVP1	-0. 401446 (0) [0. 8959]	-1. 835816 (0) [0. 6601]
ΔLKBG	-5. 221319 ^a (0) [0. 0002]	-5. 150007 ^a (0) [0. 0015]
ΔLHDI	-3. 768284 ^a (0) [0. 0085]	-5. 156800 ^a (0) [0. 0015]
ΔLSHDI	-5. 539499 ^a (0) [0. 0001]	-5. 606699 ^a (0) [0. 0006]
ΔLDBX	-4. 075790 ^a (4) [0. 0048]	-3. 777461 ^b (3) [0. 0369]
ΔLBKP	-4. 954719 ^a (0) 0. 0005	-5. 203604 ^a (0) 0. 0014
ΔLBMP	-6. 398984 ^a (0) [0. 0000]	-6. 283364 ^a (0) [0. 0001]
ΔLBOSKP	-4. 121443 ^a (0) [0. 0036]	-4. 319419 ^b (0) [0. 0105]
ΔLM ₂ P	-6. 093194 ^a (0) [0. 0000]	-3. 640680 ^a (3) [0. 0473]
ΔLMBKP	-4. 970402 ^a (0) [0. 0004]	-5. 057059 ^a (0) [0. 0019]
ΔLMBVP	-3. 642457 ^b (0) [0. 0114]	-3. 562866 ^c (0) [0. 0525]
ΔLMBVP1	-6. 906397 ^a (0) [0. 0000]	-6. 801953 ^a (0) [0. 0000]

Not: a, b ve c sırasıyla boş hipotezin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 24: PP Birim Kök Sınaması Sonuçları (1981-2009)

Değişkenler	Sabitli	Sabitli-Trendli
LKBG	-1. 069636 [0. 7133]	-2. 743476 [0. 2282]
LHDI	-3. 644073 ^b [0. 0111]	-0. 411269 [0. 9820]
LDBX	-2. 290686 [0. 1817]	-3. 125147 [0. 1201]
LBKP	-0. 576560 [0. 8606]	-1. 445499 [0. 8241]
LBMP	-0. 860503 [0. 7856]	-2. 966102 [0. 1588]
LBOSKP	-0. 784356 [0. 8081]	-1. 136856 [0. 9042]
LM ₂ P	0. 369797 [0. 9778]	-1. 843543 [0. 6563]
LMBKP	0. 031515 [0. 9539]	-0. 624041 [0. 9693]
LMBVP	-2. 016824 [0. 2783]	-2. 310701 [0. 4150]
LMBVP1	-0. 017858 [0. 9491]	-1. 728028 [0. 7117]
ΔLKBG	-5. 214221 ^a [0. 8606]	-5. 143252 ^a [0. 0016]
ΔLHDI	-3. 798093 ^a [0. 0079]	-5. 146701 ^a [0. 0016]
ΔLDBX	-4. 560122 ^a [0. 0012]	-4. 451859 ^a [0. 0078]
ΔLBKP	-4. 953774 ^a [0. 0005]	-5. 232187 ^a [0. 0013]
ΔLBMP	-6. 495411 ^a [0. 0000]	-6. 350929 ^a [0. 0001]
ΔLBOSKP	-4. 039446 ^a [0. 0044]	-4. 257225 ^b [0. 0120]
ΔLM ₂ P	-6. 364024 ^a [0. 0000]	-7. 272825 ^a [0. 0000]
ΔLMBKP	-4. 990934 ^a [0. 0004]	-5. 058297 ^a [0. 0019]
ΔLMBVP	-3. 541144 ^b [0. 0145]	-3. 453961 ^c [0. 0652]
ΔLMBVP1	-6. 802439 ^a [0. 0000]	-6. 773178 ^a [0. 0000]

Not: a, b ve c sırasıyla boş hipotezin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde reddildiğini göstermektedir.

Tablo 24'te PP testinden elde edilen bulgulara göre; ADF birim kök sınavasında olduğu gibi, bankacılık sektörü göstergeleri değişkenlerinin seviyesinde birim kök taşıdıkları görülmektedir. PP birim kök sınavası analizinden, LHDI değişkeninin sabitli-trendli modelde, LKBG ve LDBX değişkenlerinin ise hem sabitli hem de sabitli-trendli modelde birim kök taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda PP birim kök sınavası

analizinden elde edilen bulgular; 1981-2009 dönemi için tüm değişkenlerin farkında, birim köke sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu çalışmada sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen kullanılan LSHDI serisi 1981-2007 dönemini kapsamaktadır. Bu dönem içinde LSHDI ve diğer bankacılık sektörü göstergeleri değişkenleri için yapılan ADF birim kök sınaması sonuçları Tablo 25’te verilmiştir.

Tablo 25: ADF Birim Kök Sınaması Sonuçları (1981-2007)

Değişkenler	Sabitli	Sabitli-Trendli
LSHDI	-1. 502694 (1) [0. 5158]	-2. 422800 (0) [0. 3603]
LBKP	-0. 979718 (0) [0. 7451]	-1. 578509 (0) [0. 7737]
LBMP	-1. 281164 (0) [0. 6226]	-2. 950765 (0) [0. 1641]
LBOSKP	-4. 235073 ^a (6) [0. 0040]	-4. 103874 ^b (6) [0. 0216]
LM ₂ P	-0. 866559 (0) [0. 7825]	-2. 517563 (0) [0. 3177]
LMBKP	-2. 143889 (1) [0. 2304]	-2. 140632 (1) [0. 4998]
LMBVP	-2. 652906 ^c (1) [0. 0963]	-3. 099696 (1) [0. 1279]
LMBVP1	-0. 595704 (0) [0. 8552]	-1. 811942 (0) [0. 6697]
ΔLSHDI	-5. 539499 ^a (0) [0. 0001]	-5. 606699 ^a (0) [0. 0006]
ΔLBKP	-4. 942529 ^a (0) [0. 0006]	-5. 033915 ^a (0) [0. 0023]
ΔLBMP	-6. 141860 ^a (0) [0. 0000]	-6. 037012 ^a (0) [0. 0002]
ΔLBOSKP	-4. 035908 ^a (0) [0. 0048]	-4. 127367 ^b (0) [0. 0170]
ΔLM ₂ P	-6. 178694 ^a (0) [0. 0000]	-3. 813498 ^b (3) [0. 0353]
ΔLMBKP	-5. 062342 ^a (0) [0. 0004]	-4. 999158 ^a (0) [0. 0025]
ΔLMBVP	-3. 500784 ^b (0) [0. 0166]	-4. 025422 ^b (6) [0. 0262]
ΔLMBVP1	-6. 631410 ^a (0) [0. 0000]	-6. 510012 ^a (0) [0. 0001]

Not: a, b ve c sırasıyla boş hipotezin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde reddedildiğini göstermektedir.

1981-2007 döneminde LBOSKP değişkeni seviyesinde birim kök taşımadığı yani durağan olduğu; diğer değişkenlerin ise seviyelerinde birim kök taşıdıkları yani durağan olmadıkları ADF birim kök sınaması sonuçlarından elde edilmiştir. Diğer taraftan, ADF birim kök sınaması sonuçlarına göre; tüm değişkenler birinci farklarında durağandır.

Değişkenler aynı zamanda 1981-2007 dönemi için PP birim kök sınamasına tabi tutulmuş ve sonuçlar Tablo 26'da sunulmuştur.

Tablo 26: PP Birim Kök Sınaması Sonuçları (1981-2007)

Değişkenler	Sabitli	Sabitli-Trendli
LSHDI	-1. 687252 [0. 4257]	-2. 396921 [0. 3724]
LBKP	-1. 089504 [0. 7043]	-1. 604584 [0. 7632]
LBMP	-1. 080386 [0. 7079]	-2. 949040 [0. 1646]
LBOSKP	-1. 767354 [0. 3874]	-1. 747314 [0. 7006]
LM ₂ P	-0. 572970 [0. 8604]	-2. 522186 [0. 3157]
LMBKP	-1. 576588 [0. 4799]	-1. 761247 [0. 6940]
LMBVP	-2. 062881 [0. 2602]	-2. 212067 [0. 4637]
LMBVP1	-0. 253003 [0. 9193]	-1. 726386 [0. 7103]
ΔLSHDI	-5. 509916 ^a [0. 0001]	-5. 593118 ^a [0. 0007]
ΔLBKP	-4. 942626a [0. 0006]	-5. 064567a [0. 0022]
ΔLBMP	-6. 241664a [0. 0000]	-6. 109512a [0. 0002]
ΔLBOSKP	-3. 947908a [0. 0060]	-4. 056733b [0. 0198]
ΔLM ₂ P	-6. 828223a [0. 0000]	-7. 345874 [0. 0000]
ΔLMBKP	-5. 061547a [0. 0004]	-5. 001450a [0. 0025]
ΔLMBVP	-3. 401040b [0. 0207]	-3. 305790c [0. 0883]
ΔLMBVP1	-6. 540755a [0. 0000]	-6. 483715a [0. 0001]

Not: a, b ve c sırasıyla boş hipotezin %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde reddedildiğini göstermektedir.

1981-2007 için PP birim kök sınamasından elde edilen bulgulara göre; analizde kullanılan tüm değişkenlerin seviyesinde birim kök taşıdığı, diğer bir ifadeyle durağan olmadıkları tespit edilmiştir. Yine aynı testin sonuçlarından hareketle tüm değişkenlerin farkında, birim kök taşımadığı dolayısıyla durağan oldukları bulunmuştur.

4.4.2. Nedensellik Analiz Sonuçları

Nedensellik analizinde Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik sınaması kullanılmıştır. Nedensellik analizleri 2'li VAR ($k+d_{\max}$) sistemleri tarafından gerçekleştirilmiştir. $d_{\max}$ VAR sistemlerinde yer alan değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesini göstermektedir. Diğer taraftan sistemlerin maksimum bütünleşme dereceleri yapılan birim kök sınamalarında belirlenmiştir. Tüm sistemler için maksimum bütünleşme derecesi $d_{\max}$ 1 olarak tespit edilmiştir. VAR sistemlerinde gecikmeler, AIC kriteri tarafından tespit edilmiş ve nedensellik analizleri aşağıda sunulan VAR sistemlerinin tahmin edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bankacılık sektörü göstergeleri ile LKBG arasındaki nedensellik ilişkileri ve yönü 25, 26, 27, 28, 29, 30 ve 31 numaralı VAR sistemlerinin tahmini ile belirlenmiştir.

$$\begin{matrix} LKBG \\ LBKP \end{matrix} = A_0 + A_1 \begin{matrix} LKBG_{t-1} \\ LBKP_{t-1} \end{matrix} + A_2 \begin{matrix} LKBG_{t-2} \\ LBKP_{t-2} \end{matrix} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (25)$$

$$\begin{matrix} LKBG \\ LBMP \end{matrix} = A_0 + A_1 \begin{matrix} LKBG_{t-1} \\ LBMP_{t-1} \end{matrix} + A_2 \begin{matrix} LKBG_{t-2} \\ LBMP_{t-2} \end{matrix} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (26)$$

$$\begin{matrix} LKBG \\ LBOSKP \end{matrix} = A_0 + A_1 \begin{matrix} LKBG_{t-1} \\ LBOSKP_{t-1} \end{matrix} + A_2 \begin{matrix} LKBG_{t-2} \\ LBOSKP_{t-2} \end{matrix} + A_3 \begin{matrix} LKBG_{t-3} \\ LBOSKP_{t-3} \end{matrix} + \\ A_4 \begin{matrix} LKBG_{t-4} \\ LBOSKP_{t-4} \end{matrix} + A_5 \begin{matrix} LKBG_{t-5} \\ LBOSKP_{t-5} \end{matrix} + A_6 \begin{matrix} LKBG_{t-6} \\ LBOSKP_{t-6} \end{matrix} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (27)$$

$$\begin{matrix} LKBG \\ LM2P \end{matrix} = A_0 + A_1 \begin{matrix} LKBG_{t-1} \\ LM2P_{t-1} \end{matrix} + A_2 \begin{matrix} LKBG_{t-2} \\ LM2P_{t-2} \end{matrix} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (28)$$

$$\begin{matrix} LKBG \\ LMBKP \end{matrix} = A_0 + A_1 \begin{matrix} LKBG_{t-1} \\ LMBKP_{t-1} \end{matrix} + A_2 \begin{matrix} LKBG_{t-2} \\ LMBKP_{t-2} \end{matrix} + A_3 \begin{matrix} LKBG_{t-3} \\ LMBKP_{t-3} \end{matrix} + \\ A_4 \begin{matrix} LKBG_{t-4} \\ LMBKP_{t-4} \end{matrix} + A_5 \begin{matrix} LKBG_{t-5} \\ LMBKP_{t-5} \end{matrix} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (29)$$

$$\frac{LKBG}{LMBVP} = A_0 + A_1 \frac{LKBG_{t-1}}{LMBVP_{t-1}} + A_2 \frac{LKBG_{t-2}}{LMBVP_{t-2}} + A_3 \frac{LKBG_{t-3}}{LMBVP_{t-3}} + \frac{\varepsilon_{1t}}{\varepsilon_{2t}} \quad (30)$$

$$\frac{LKBG}{LMBVP_1} = A_0 + A_1 \frac{LKBG_{t-1}}{LMBVP_{1t-1}} + A_2 \frac{LKBG_{t-2}}{LMBVP_{1t-2}} + A_3 \frac{LKBG_{t-3}}{LMBVP_{1t-3}} + A_4 \frac{LKBG_{t-4}}{LMBVP_{1t-4}} + A_5 \frac{LKBG_{t-5}}{LMBVP_{1t-5}} + A_6 \frac{LKBG_{t-6}}{LMBVP_{1t-6}} + \frac{\varepsilon_{1t}}{\varepsilon_{2t}} \quad (31)$$

25, 26, 27, 28, 29, 30 ve 31 numaralı VAR sistemlerinin tahminlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 27’de verilmiştir.

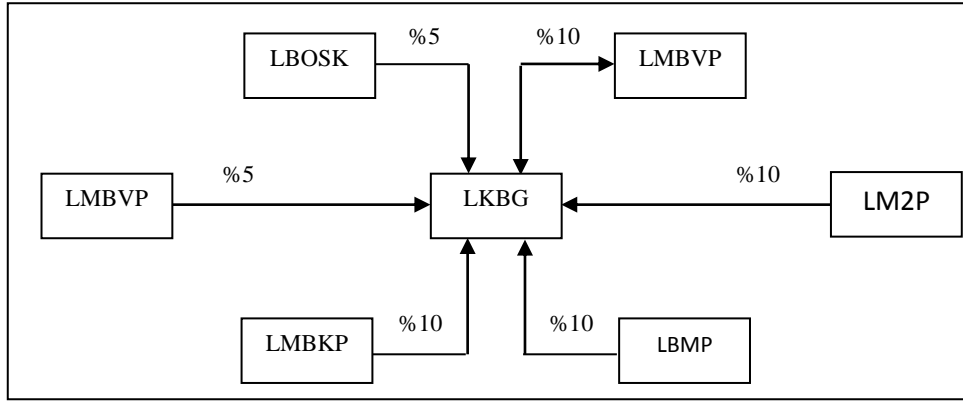
Tablo 27: 25, 26, 27, 28, 29, 30 ve 31 Numaralı VAR Modelleri Nedensellik Sonuçları

k	Neden	Sonuç	MWALD İstatistik	P- değeri	Sonuç
1	LBKP	LKBG	0.429405	0.5123	Nedensellik Yok
	LKBG	LBKP	0.076687	0.7818	Nedensellik Yok
1	LBMP	LKBG	3.067794 ^c	0.0799	LBMP → LKBG
	LKBG	LBMP	0.011010	0.9164	Nedensellik Yok
5	LBOSKP	LKBG	12.92756 ^b	0.0241	LBOSKP → LKBG
	LKBG	LBOSKP	2.341458	0.8002	Nedensellik Yok
1	LM ₂ P	LKBG	3.627361 ^c	0.0568	LM ₂ P → LKBG
	LKBG	LM ₂ P	0.000897	0.9761	Nedensellik Yok
4	LMBKP	LKBG	7.822660 ^c	0.0983	LMBKP → LKBG
	LKBG	LMBKP	7.731464	0.1019	Nedensellik Yok
2	LMBVP	LKBG	5.083797 ^c	0.0787	LMBVP → LKBG
	LKBG	LMBVP	5.386113 ^c	0.0677	LKBG → LMBVP
5	LMBVP1	LKBG	13.14563 ^b	0.0221	LMBVP1 → LKBG
	LKBG	LMBVP1	8.684106	0.1223	Nedensellik Yok

Not: k, VAR sistemin optimal gecikmesini göstermektedir. AIC kriterinden yararlanılarak belirlenmiştir. b ve c sırasıyla ilgili katsayıların %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 27; LBMP, LBOSKP, LM₂P, LMBKP ve LMBVP1’den LKBG’ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda LMBVP ile LKBG arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmişken, LBKP ve LKBG arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Şekil 6’da bağımlı değişken LKBG ile bankacılık sektörü göstergeleri arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönü ve anlamlılık düzeyleri verilmiştir.

Şekil 6: LKBG için Nedensellik İlişkilerinin Yönü ve İstatistiksel Anlamlılığı

Benzer şekilde bankacılık sektörü göstergeleri ile LHDI arasındaki nedensellik ilişkileri ve yönü 32, 33, 34, 35, 36, 37 ve 38 numaralı VAR sistemlerinin tahmini ile belirlenmiştir.

$$\frac{LHDI}{LBKP} = A_0 + A_1 \frac{LHDI}{LBKP}_{t-1} + A_2 \frac{LHDI}{LBKP}_{t-2} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (32)$$

$$\frac{LHDI}{LBMP} = A_0 + A_1 \frac{LHDI}{LBMP}_{t-1} + A_2 \frac{LHDI}{LBMP}_{t-2} + A_3 \frac{LHDI}{LBMP}_{t-3} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (33)$$

$$\frac{LHDI}{LBOSKP} = A_0 + A_1 \frac{LHDI}{LBOSKP}_{t-1} + A_2 \frac{LHDI}{LBOSKP}_{t-2} + A_3 \frac{LHDI}{LBOSKP}_{t-3} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (34)$$

$$\frac{LHDI}{LM2P} = A_0 + A_1 \frac{LHDI}{LM2P}_{t-1} + A_2 \frac{LHDI}{LM2P}_{t-2} + A_3 \frac{LHDI}{LM2P}_{t-3} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (35)$$

$$\begin{aligned} \frac{LHDI}{LMBKP} = & A_0 + A_1 \frac{LHDI}{LMBKP}_{t-1} + A_2 \frac{LHDI}{LMBKP}_{t-2} + A_3 \frac{LHDI}{LMBKP}_{t-3} + \\ & A_4 \frac{LHDI}{LMBKP}_{t-4} + A_5 \frac{LHDI}{LMBKP}_{t-5} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \end{aligned} \quad (36)$$

$$\frac{LHDI}{LMBVP} = A_0 + A_1 \frac{LHDI}{LMBVP}_{t-1} + A_2 \frac{LHDI}{LMBVP}_{t-2} + A_3 \frac{LHDI}{LMBVP}_{t-3} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (37)$$

$$\frac{LHDI}{LMBVP_1} = A_0 + A_1 \frac{LHDI}{LMBVP_1}_{t-1} + A_2 \frac{LHDI}{LMBVP_1}_{t-2} + A_3 \frac{LHDI}{LMBVP_1}_{t-3} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (38)$$

32, 33, 34, 35, 36, 37 ve 38 numaralı VAR sistemlerinin tahminlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 28’de verilmiştir.

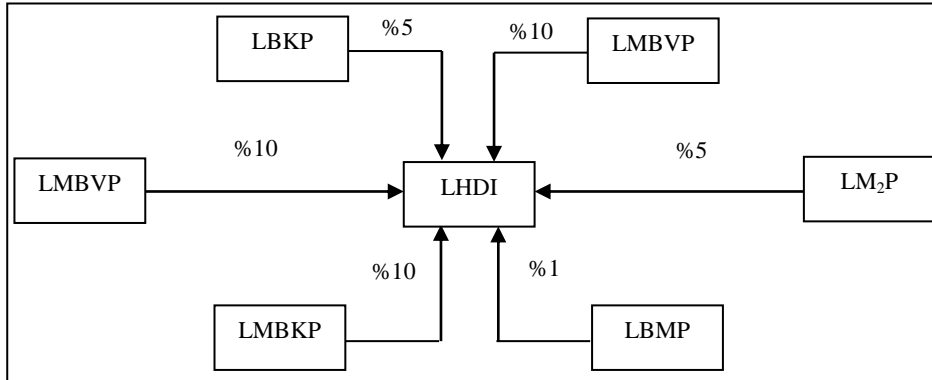
Tablo 28: 32, 33, 34, 35, 36, 37 ve 38 Numaralı VAR Modelleri Nedensellik Sonuçları

k	Neden	Sonuç	MWALD İstatistik	P- değeri	Sonuç
1	LBKP	LHDI	4. 285915 ^b	0. 0384	LBKP → LHDI
	LHDI	LBKP	0. 117640	0. 7316	Nedensellik Yok
2	LBMP	LHDI	10. 95595 ^a	0. 0042	LBMP → LHDI
	LHDI	LBMP	0. 389636	0. 8230	Nedensellik Yok
2	LBOSKP	LHDI	1. 895632	0. 3876	Nedensellik Yok
	LHDI	LBOSKP	1. 093501	0. 5788	Nedensellik Yok
2	LM ₂ P	LHDI	8. 200442 ^b	0. 0166	LM ₂ P → LHDI
	LHDI	LM ₂ P	0. 131683	0. 9363	Nedensellik Yok
4	LMBKP	LHDI	8. 500571 ^c	0. 0749	LMBKP → LHDI
	LHDI	LMBKP	5. 817432	0. 2132	Nedensellik Yok
2	LMBVP	LHDI	5. 364492 ^c	0. 0684	LMBVP → LHDI
	LHDI	LMBVP	2. 898481	0. 2347	Nedensellik Yok
2	LMBVP1	LHDI	6. 883260 ^c	0. 0320	LMBVP1 → LHDI
	LHDI	LMBVP1	1. 303213	0. 5212	Nedensellik Yok

Not: k, VAR sistemin optimal gecikmesini göstermektedir. AIC kriterinden yararlanılarak belirlenmiştir. a, b, c sırasıyla ilgili katsayıların %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 28’de elde edilen bulgulardan hareketle; LBKP, LBMP, LM₂P, LMBKP, LMBVP ve LMBVP1 değişkenlerinden LHDI’ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan LBOSKP ile LHDI arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır. Şekil 7’de bağımlı değişken LHDI ile bankacılık sektörü göstergeleri arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönü ve anlamlılık düzeyleri verilmiştir.

Şekil 7: LHDI için Nedensellik İlişkilerinin Yönü ve İstatistiksel Anlamlılığı

Bankacılık sektörü göstergeleri ile sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen kullanılan LSHDI değişkeni arasındaki nedensellik ilişkileri ve yönü, 39, 40, 41, 42, 43, 44 ve 45 numaralı VAR sistemlerinin tahmini ile belirlenmiştir.

$$\frac{LSHDI}{LBKP} = A_0 + A_1 \frac{LSHDI_{t-1}}{LBKP_{t-1}} + A_2 \frac{LSHDI_{t-2}}{LBKP_{t-2}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (39)$$

$$\frac{LSHDI}{LBMP} = A_0 + A_1 \frac{LSHDI_{t-1}}{LBMP_{t-1}} + A_2 \frac{LSHDI_{t-2}}{LBMP_{t-2}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (40)$$

$$\begin{aligned} \frac{LSHDI}{LBOSKP} = & A_0 + A_1 \frac{LSHDI_{t-1}}{LBOSKP_{t-1}} + A_2 \frac{LSHDI_{t-2}}{LBOSKP_{t-2}} + A_3 \frac{LSHDI_{t-3}}{LBOSKP_{t-3}} + \\ & A_4 \frac{LSHDI_{t-4}}{LBOSKP_{t-4}} + A_5 \frac{LSHDI_{t-5}}{LBOSKP_{t-5}} + A_6 \frac{LSHDI_{t-6}}{LBOSKP_{t-6}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \end{aligned} \quad (41)$$

$$\frac{LSHDI}{LM2P} = A_0 + A_1 \frac{LSHDI_{t-1}}{LM2P_{t-1}} + A_2 \frac{LSHDI_{t-2}}{LM2P_{t-2}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (42)$$

$$\begin{aligned} \frac{LSHDI}{LMBKP} = & A_0 + A_1 \frac{LSHDI_{t-1}}{LMBKP_{t-1}} + A_2 \frac{LSHDI_{t-2}}{LMBKP_{t-2}} + A_3 \frac{LSHDI_{t-3}}{LMBKP_{t-3}} + \\ & A_4 \frac{LSHDI_{t-4}}{LMBKP_{t-4}} + A_5 \frac{LSHDI_{t-5}}{LMBKP_{t-5}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \end{aligned} \quad (43)$$

$$\frac{LSHDI}{LMBVP} = A_0 + A_1 \frac{LSHDI_{t-1}}{LMBVP_{t-1}} + A_2 \frac{LSHDI_{t-2}}{LMBVP_{t-2}} + A_3 \frac{LSHDI_{t-3}}{LMBVP_{t-3}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (44)$$

$$\begin{aligned} \frac{LSHDI}{LMBVP1} = & A_0 + A_1 \frac{LSHDI_{t-1}}{LMBVP1_{t-1}} + A_2 \frac{LSHDI_{t-2}}{LMBVP1_{t-2}} + A_3 \frac{LSHDI_{t-3}}{LMBVP1_{t-3}} + \\ & A_4 \frac{LSHDI_{t-4}}{LMBVP1_{t-4}} + A_5 \frac{LSHDI_{t-5}}{LMBVP1_{t-5}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \end{aligned} \quad (45)$$

39, 40, 41, 42, 43, 44 ve 45 numaralı VAR sistemlerinin tahminlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 29’da verilmiştir.

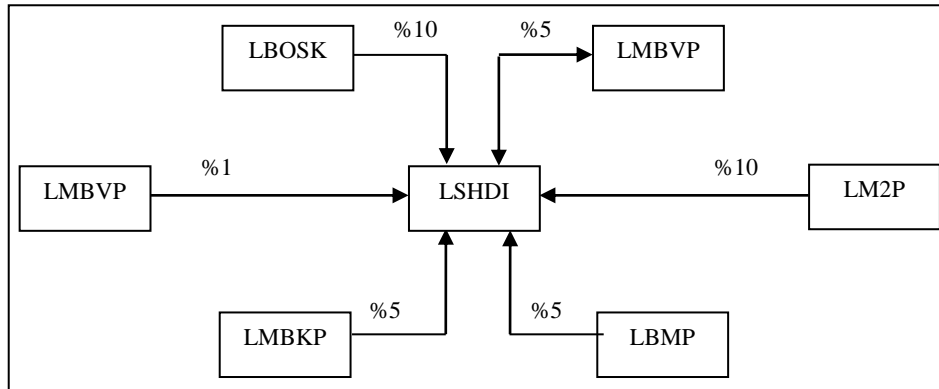
Tablo 29: 39, 40, 41, 42, 43, 44 ve 45 Numaralı VAR Modelleri Nedensellik Sonuçları

k	Neden	Sonuç	MWALD İstatistik	P- değeri	Sonuç
1	LBKP	LSHDI	0.389186	0.5327	Nedensellik Yok
	LSHDI	LBKP	0.085677	0.7697	Nedensellik Yok
1	LBMP	LSHDI	4.597117 ^b	0.0320	LBMP → LSHDI
	LSHDI	LBMP	0.035094	0.8514	Nedensellik Yok
5	LBOSKP	LSHDI	10.95786 ^c	0.0522	LBOSKP → LSHDI
	LSHDI	LBOSKP	1.053844	0.9581	Nedensellik Yok
1	LM ₂ P	LSHDI	3.715237 ^c	0.0539	LM ₂ P → LSHDI
	LSHDI	LM ₂ P	0.391016	0.5318	Nedensellik Yok
4	LMBKP	LSHDI	11.08705 ^b	0.0256	LMBKP → LSHDI
	LSHDI	LMBKP	6.983474	0.1368	Nedensellik Yok
2	LMBVP	LSHDI	6.578454 ^b	0.0373	LMBVP → LSHDI
	LSHDI	LMBVP	4.579747	0.1013	Nedensellik Yok
4	LMBVP1	LSHDI	13.70409 ^a	0.0083	LMBVP1 → LSHDI
	LSHDI	LMBVP1	5.783975	0.2159	Nedensellik Yok

Not: k, VAR sistemin optimal gecikmesini göstermektedir. AIC kriterinden yararlanılarak belirlenmiştir. a, b, c sırasıyla ilgili katsayıların %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 29’da sunulan sonuçlara göre; LBMP, LBOSKP, LM₂P, LMBKP, LMBVP ve LMBVP1 değişkenlerinden LSHDI’ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan LBKP ile LSHDI arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır. Şekil 8’de bağımlı değişken LSHDI ile bankacılık sektörü göstergeleri arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönü ve anlamlılık düzeyleri verilmiştir.

Şekil 8: LSHDI için Nedensellik İlişkilerinin Yönü ve İstatistiksel Anlamlılığı

Son olarak bankacılık sektörü göstergeleri ile sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen kullanılan LDBX değişkeni arasındaki nedensellik ilişkileri ve yönü 46, 47, 48, 49, 50, 51 ve 52 numaralı VAR sistemlerinin tahmini ile belirlenmiştir.

$$\begin{aligned} \frac{LDBX}{LBKP} = & A_0 + A_1 \frac{LDBX_{t-1}}{LBKP_{t-1}} + A_2 \frac{LDBX_{t-2}}{LBKP_{t-2}} + A_3 \frac{LDBX_{t-3}}{LBKP_{t-3}} + A_4 \frac{LDBX_{t-4}}{LBKP_{t-4}} + \\ & A_5 \frac{LDBX_{t-5}}{LBKP_{t-5}} + A_6 \frac{LDBX_{t-6}}{LBKP_{t-6}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \end{aligned} \quad (46)$$

$$\frac{LDBX}{LBMP} = A_0 + A_1 \frac{LDBX_{t-1}}{LBMP_{t-1}} + A_2 \frac{LDBX_{t-2}}{LBMP_{t-2}} + A_3 \frac{LDBX_{t-3}}{LBMP_{t-3}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (47)$$

$$\begin{aligned} \frac{LDBX}{LBOSKP} = & A_0 + A_1 \frac{LKBG_{t-1}}{LBOSKP_{t-1}} + A_2 \frac{LKBG_{t-2}}{LBOSKP_{t-2}} + A_3 \frac{LKBG_{t-3}}{LBOSKP_{t-3}} + \\ & A_4 \frac{LKBG_{t-4}}{LBOSKP_{t-4}} + A_5 \frac{LKBG_{t-5}}{LBOSKP_{t-5}} + A_6 \frac{LKBG_{t-6}}{LBOSKP_{t-6}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \end{aligned} \quad (48)$$

$$\begin{aligned} \frac{LDBX}{LM2P} = & A_0 + A_1 \frac{LDBX_{t-1}}{LM2P_{t-1}} + A_2 \frac{LDBX_{t-2}}{LM2P_{t-2}} + A_3 \frac{LDBX_{t-3}}{LM2P_{t-3}} + A_4 \frac{LDBX_{t-4}}{LM2P_{t-4}} + \\ & A_5 \frac{LDBX_{t-5}}{LM2P_{t-5}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \end{aligned} \quad (49)$$

$$\frac{LDBX}{LMBKP} = A_0 + A_1 \frac{LDBX_{t-1}}{LMBKP_{t-1}} + A_2 \frac{LDBX_{t-2}}{LMBKP_{t-2}} + A_3 \frac{LDBX_{t-3}}{LMBKP_{t-3}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (50)$$

$$\frac{LDBX}{LMBVP} = A_0 + A_1 \frac{LDBX_{t-1}}{LMBVP_{t-1}} + A_2 \frac{LDBX_{t-2}}{LMBVP_{t-2}} + A_3 \frac{LDBX_{t-3}}{LMBVP_{t-3}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (51)$$

$$\frac{LDBX}{LMBVP1} = A_0 + A_1 \frac{LDBX_{t-1}}{LMBVP1_{t-1}} + A_2 \frac{LDBX_{t-2}}{LMBVP1_{t-2}} + A_3 \frac{LDBX_{t-3}}{LMBVP1_{t-3}} + \begin{matrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \end{matrix} \quad (52)$$

46, 47, 48, 49, 50, 51 ve 52 numaralı VAR sistemlerinin tahminlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 30'da sunulan sonuçlara göre; LBMP, LBOSKP ve LMBVP1 değişkenlerinden LDBX'e doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan LMBKP ile LDBX arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken LMBVP, LM₂P ve LBKP ile LDBX arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.

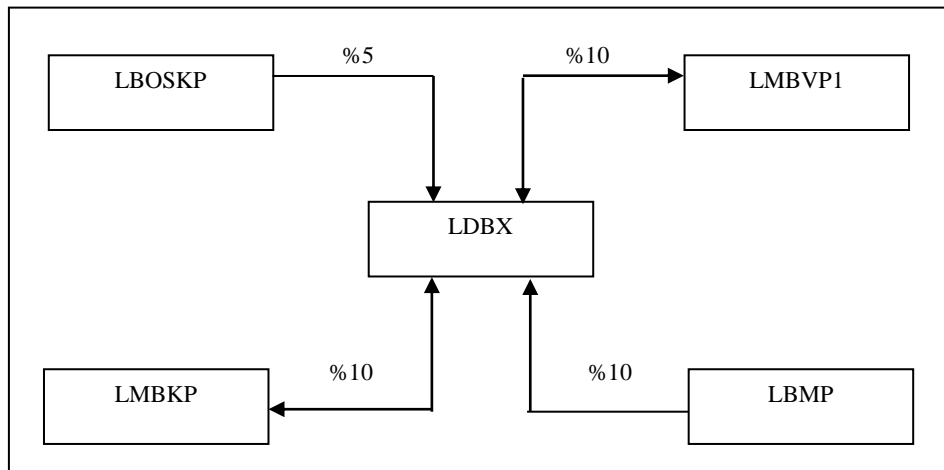
Tablo 30: 46, 47, 48, 49, 50, 51 ve 52 Numaralı VAR Modelleri Nedensellik Sonuçları

k	Neden	Sonuç	MWALD İstatistik	P- değeri	Sonuç
5	LBKP	LDBX	6. 006526	0. 3056	NedensellikYok
	LDBX	LBKP	7. 582045	0. 1808	NedensellikYok
2	LBMP	LDBX	5. 136525 ^c	0. 0767	LBMP → LDBX
	LDBX	LBMP	0. 827296	0. 6612	NedensellikYok
5	LBOSKP	LDBX	15. 01909 ^b	0. 0103	LBOSKP → LDBX
	LDBX	LBOSKP	4. 562517	0. 4716	NedensellikYok
4	LM ₂ P	LDBX	1. 446122	0. 8361	NedensellikYok
	LDBX	LM ₂ P	4. 126871	0. 3891	NedensellikYok
2	LMBKP	LDBX	9. 536636 ^a	0. 0085	LMBKP → LDBX
	LDBX	LMBKP	8. 023219 ^b	0. 0181	LDBX → LMBKP
2	LMBVP	LDBX	1. 349758	0. 5092	NedensellikYok
	LDBX	LMBVP	4. 516276	0. 1045	NedensellikYok
2	LMBVP1	LDBX	6. 300349 ^b	0. 0428	LMBVP1 → LDBX
	LDBX	LMBVP1	3. 691645	0. 1579	NedensellikYok

Not: k, VAR sistemin optimal gecikmesini göstermektedir. AIC kriterinden yararlanılarak belirlenmiştir. a, b, c sırasıyla ilgili katsayıların %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Şekil 9’da bağımlı değişken LDBX ile bankacılık sektörü göstergeleri arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönü ve anlamlılık düzeyleri verilmiştir.

Şekil 9: LDBX için Nedensellik İlişkilerinin Yönü ve İstatistiksel Anlamlılığı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülke ekonomilerinin büyüme veya kalkınma süreçlerinde bankacılık sektörünün önemini ortaya koymak amacıyla pek çok çalışma yapılmış ve bu çalışmaların sonucunda, bankacılık sektörünün büyüme veya kalkınma sürecinde önemli rol oynadığı genel bir sonuç olarak kabul edilmiştir.

Bankalar, ülke ekonomilerinde yatırımların finansman ihtiyaçlarına cevap veren aracı kurumlardır. Bankalar bu fonksiyonlarıyla ülke ekonomilerinin büyüme veya kalkınma süreçlerinin en önemli engeli olan sermaye yetersizliği sorununu ortadan kaldırmaktadırlar. Bu bankacılık sektörünün önemini ortaya koyan en önemli unsurlardan biridir. Öte yandan, bankalar sadece yatırımların finansmanını değil, aynı zamanda bireysel ihtiyaçların karşılanması, tasarrufların etkin dağılımının sağlanması, hızlı ve güvenilir işlemlerle fon akışlarının kolaylaştırılması, doğru ön değerlendirme çalışmalarının yapılarak verimli alanların kredilendirilmesi, uluslararası ödeme kolaylığının sağlanarak uluslararası ticari ilişkilerin kolaylaştırılması ve gerçekleştirilmesi vb. gibi pek çok faaliyeti de yürütmektedirler. Tüm bu özelliklerinden dolayı bankalar ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli olan pek çok fonksiyonu yerine getirmektedirler.

Söz konusu açıklamalardan hareketle, çalışmada ekonomik büyüme ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki ile bankacılık sektörünün sürdürülebilir ekonomik kalkınmadaki rolü araştırılmaya çalışılmıştır. Son yıllarda finansal sektörün sürdürülebilir ekonomik kalkınma anlayışına yönelik ilgisinin ve çalışmalarının artması, bankacılık sektörünün sürdürülebilirlik alanındaki sorumluluğunu da ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel unsurları dikkate alınarak, aralarındaki ilişkinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Sürdürülebilirliğin üç temel ögesi olan sosyal, ekonomik ve çevresel unsurlar; beşeri gelişme endeksi (HDI), sürdürülebilir beşeri gelişme endeksi (SHDI) ve Türkiye için söz konusu değişkenlere ilaveten dış borcun sürdürülebilirliği (DBX) değişkenleriyle; ekonomik büyüme ise kişi başına düşen reel gelir (KBG) değişkeni ile tanımlanmıştır. Söz konusu bağımlı

değişkenler ile bankacılık sektörü göstergeleri arasındaki ilişkinin varlığı, çeşitli ekonometrik analizler yardımıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen HDI ve SHDI endeksleri ile DBX değişkeni kullanılmıştır. HDI endeksi; gelir, yaşam ve eğitimle ilgili ölçümleri yansıtmakla birlikte çevresel etkiyi dikkate almaması nedeniyle SHDI endeksi oluşturularak çevresel etki gözleme dahil edilmeye çalışılmıştır. DBX değişkeni ise ekonomik unsur dikkate alan bir değişken olarak kullanılmıştır. Söz konusu değişkenler arası ilişkilerin tespitine yönelik yapılan panel veri analizleri, Dünya Bankası'nın orta-üst gelir grubuna ait sınıflamada yer verdiği ve veri bulunabilirliği kriterine göre seçilen 18 GOÜ ile 31 OECD ülke grubu için çözülmüştür. Bununla birlikte, inceleme konusu Türkiye ekonomisi için, zaman serisi nedensellik analizi çözümleri yapılarak sonuçlar irdelenmiştir.

Analiz sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; *her iki ülke grubunda, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri ile bankacılık sektörü göstergeleri arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı gözlenmiştir. Benzer şekilde Türkiye için tekrarlanan analiz sonuçlarında da ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri ile bankacılık sektörü göstergeleri arasında nedensellik ilişkisinin varlığı gözlenmiştir.* Bu sonuçlardan hareketle bankacılık sektörünün ekonomik büyüme ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmada önemli bir role sahip olduğu ifade edilebilir.

Çalışmada ortaya konan, GOÜ ve OECD ülke grupları için statik panel regresyon analiz ve dinamik panel nedensellik analiz sonuçları ve genel değerlendirilmesi şöyledir:

A. Bağımlı değişkenin KBG kabul edilmesi halinde varılan sonuçlar:

1. *GOÜ için, KBG'nin bağımlı değişken ve bankacılık sektörü göstergelerinin bağımsız değişken olarak tek tek analize dahil edilerek yapılan panel regresyon analiz sonuçlarına göre, bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.* Bu sonuçlar beklenildiği gibi literatürde yer alan pek çok çalışma ile paralellik göstermektedir.

2. *GOÜ’de KBG ile bankacılık sektörü göstergeleri arasındaki ilişkinin nedensellik test sınamaları sonuçları incelendiğinde, 2000-2007 dönem bulgu sonuçlarında, 1990-2007 dönem bulgu sonuçlarına göre daha çok nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.* Daha fazla nedensellik ilişkisinin yakalanabilmesi, özellikle 2000’li yıllardan sonra artan finansal liberalleşme hareketleri ile serbest dolaşan sermaye birikimine bağlanabilir. Daha açık bir ifadeyle özellikle 2000’li yıllarda dünyada ortaya çıkan sermaye birikimi fazlalığı ve bu fazlalığın serbest dolaşım kolaylığı, bankaların mevduat ve kredi işlemlerinde artışa neden olmuştur. Bu da bankacılık sektörünün, yatırımların finansmanını kolaylaştırarak büyümeye neden olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün MBVP1 hariç diğer tüm göstergeler için KBG ile çift yönlü olması, bankacılık sektörünün büyümeyi artırdığı ve büyümeyle birlikte artan sermayenin de tekrar bankacılık sektörü gelişimine neden olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca MBVP1’den KBG’ye tek yönlü bir ilişkinin varlığı ise literatürde yer alan bankacılık sektörü gelişiminin ekonomik büyümeye neden olduğunu savunan, arz öncüllü hipotezi desteklediği de tespit edilmiştir.
3. *OECD ülke grubu için yapılan panel regresyon analiz sonuçlarına göre, KBG ile bankacılık sektörü göstergeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.*
4. *OECD ülke grubu nedensellik analiz sonuçları incelendiğinde, 1990-2009 dönemi sonuçları, GOÜ grubu sonuçlarına göre daha fazla nedensellik ilişkisinin varlığının tespit edildiği yönündedir.* Bu sonuçlardan hareketle, gelişmiş bir bankacılık sektörüne sahip OECD ülkelerinde, sektörün ekonomik büyümedeki rolünün daha fazla olduğu söylenebilir. Nitekim GOÜ grubu için 2000-2007 dönem nedensellik analiz sonuçlarında ortaya çıkan daha fazla nedensellik ilişkisinin varlığı bu görüşü desteklemektedir. Zira GOÜ’de bankacılık sektörünün 2000’li yıllardan sonra 1990’lı yıllara nazaran daha fazla geliştiği de bilinmektedir.
5. *OECD ülke grubu içinde 2000-2009 dönemi sonuçları, daha fazla nedensellik ilişkisinin varlığına dikkat çekmekte ve ilişkinin yönünün ise çoğunlukla KBG’den bankacılık sektörü göstergelerine doğru tek yönlü olduğu görülmektedir.* Bu bağlamda, böyle bir nedensellik ilişkisinin varlığının

literatürde yer alan ekonomik büyümenin bankacılık sektörü gelişimine neden olduğunu savunan talep öncüllü hipotezi desteklediği tespit edilmiştir.

Söz konusu sonuçlar çerçevesinde, bağımlı değişkenin KBG olduğu analiz sonuçlarını bir bütün olarak şöyle değerlendirmek mümkündür:

Bankacılık sektörü ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Daha açık bir ifadeyle, GOÜ ile OECD ülke grubu panel regresyon analiz sonuçları birlikte ele alındığında, her iki grupta bankacılık sektörü ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan nedensellik analiz sonuçlarında, nedenselliğin yönünün GOÜ için çift, OECD ülkeleri için ekonomik büyümeden bankacılık sektörüne doğru olduğu gözlenmiştir. Bu noktadan hareketle, GOÜ’de bankacılık sektörü, ulusal tasarruf ve finansal liberalizasyonla ülke ekonomisine giren sermayeyi ihtiyaçlar doğrultusunda verimli yatırımlara ve bireysel ihtiyaçlara kanalize eder. Dolayısıyla ülke ekonomisinde hem arz hem de talep ihtiyacının karşılanmasıyla ülkenin GSYH’si artmakta ve artan üretimle birlikte bankacılık sektörü de büyümektedir. OECD ülke grubunda ise ekonomik büyümenin bankacılık sektörünü olumlu etkileyerek, sektörün büyümesine katkı sağladığı görülmektedir. Bununla birlikte her iki ülke grubu için 2000’li yıllar sonrası analiz sonuçlarındaki nedensellik ilişkisinin varlığının, 1990’lı yılların sonuçlarına göre daha fazla çıkması, dünya genelinde serbest dolaşan sermayenin bankacılık sektörü gelişimine neden olarak bu etkileşime olumlu etki ettiği şeklinde yorumlanabilir.

B. Bağımlı değişkenin HDI kabul edilmesi halinde varılan sonuçlar:

1. *GOÜ için, HDI’nın bağımlı değişken ve bankacılık sektörü göstergelerinin bağımsız değişken olarak tek tek analize tabi tutularak yapılan panel regresyon analiz sonuçları incelendiğinde, BOSKP ve MBKP göstergeleri hariç diğer bankacılık sektörü göstergelerinin tamamı ile aralarında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.*
2. *GOÜ için HDI’nın bağımlı değişken olarak analiz edildiği nedensellik analiz sonuçları incelendiğinde, 2000-2007 dönemi analizlerinde değişkenler arasındaki ilişkinin varlığının, 1990-2007 dönemi analizlerindeki sonuçlara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin çift*

yönlü veya BOSKP hariç HDI'dan bankacılık sektörü göstergelerine doğru olduğu tespit edilmiştir. BOSKP'den beşeri gelişme endeksine doğru olan nedenselliğin varlığı, bankacılık sektörünün insan gereksinimlerini karşılayarak; eğitim veya nitelikli işgücü yetiştirme alanında etkili olduğu ve bunun da beşeri gelişmeyi olumlu etkilediği yönünde yorumlanabilir. Ayrıca, değişkenler arasındaki çift yönlü ilişkinin varlığı ekonomik karar alma ve uygulama süreçlerindeki insan faktörünün önemine vurgu yapmaktadır. Bankacılık sektörünün beşeri gelişimi artıracak alanlarda yapılacak yatırımları desteklemesi önem arz etmektedir. Nitekim eğitim, sağlık ve yaşam şartlarında iyileşme gerçekleşen insan, ihtiyaçlarının da karşılanmasıyla sürdürülebilir kalkınma anlayışında önemli bir rol oynayacaktır. Bu nedenle de, sürdürülebilirlikle ilgili politika uygulamalarının daha hızlı ve doğru bir şekilde amacına ulaşmasında insan faktörünün öneminin çok büyük olacağı düşünülmektedir.

3. OECD ülke grubu için, HDI'nın bağımlı değişken ve bankacılık sektörü göstergelerinin bağımsız değişken olarak tek tek analize dahil edilerek yapılan panel regresyon analiz sonuçlarına göre, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.
4. OECD ülke grubu için 1990-2009 dönemi nedensellik analiz sonuçları incelendiğinde, BOSKP hariç diğer bankacılık sektörü göstergelerinden HDI'ya doğru tek yönlü bir ilişki gözlenirken, HDI'dan BOSKP'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı gözlenmiştir. 2000-2009 dönemi sonuçlarında ise çift yönlü bir ilişkinin varlığı dikkat çekmektedir. Buradan hareketle bankacılık sektörünün beşeri gelişme endeksine olan olumlu katkısı, beşeri sermaye gelişimiyle bankacılık sektörüne de katkı yapmaktadır şeklinde yorumlanabilir.

Söz konusu sonuçlar çerçevesinde, bağımlı değişkenin HDI olduğu analiz sonuçlarını bir bütün olarak şöyle değerlendirmek mümkündür:

Sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı temsilen kullanılan ve insan yaşamının kalitesini ortaya koyan beşeri gelişme endeksi ile bankacılık sektörü arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bankacılık sektörü tarafından sağlanan iç kredilerin beşeri gelişme endeksini pozitif yönde etkilemesi, bireysel ihtiyaçların karşılandığının bir göstergesi

olmaktadır. Krediler; eğitim, sağlık ve kaliteli yaşamın gerektirdiği ihtiyaçlar gibi pek çok kişisel ihtiyacın giderilmesini sağlamaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması, insan isteklerinde tatmine yol açarak beşeri gelişime katkı yapmaktadır. Böylelikle sürdürülebilir ekonomik kalkınma anlayışının merkezinde yer alan insan ihtiyaçlarının karşılanması ve insani vasıfların ilerletilerek hem günümüz hem de gelecek nesil ihtiyaçlarına cevap verecek ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma birlikteliği sağlanmış olacaktır. Bu bağlamda karar mekanizmasının merkezi olan insan davranışlarının rasyonel hareketi ile gezegenin tüm paydaşlarına gereken önem verilecek uzun dönemli ve dengeli bir büyüme sağlanabilecektir. Ayrıca, mevduat bankalarının güçlü sermaye ve mevduat yapısı bankaları daha güçlü kılmakta ve bireysel ihtiyaçları karşılarken daha uygun şartlarda kredi sağlama imkânı ortaya çıkarmaktadır.

Bankacılık sektörünün, özellikle insan yaşamının kalitesini artırmaya yönelik daha yaşanabilir bir çevre için, üretim süreçlerinde çevreye zarar veren negatif etkenlerin azaltılmasına yönelik faaliyet gösteren işletmeler ile sosyal projeleri pozitif yönde destekleyen davranışlar göstermesi ve yeni ürün yelpazesi, sürdürülebilir kalkınma anlayışına büyük bir katkı sağlayacaktır. Bu nedenle bankalar faaliyetlerini sürdürürlerken sadece muhasebe kârına bakmadan sosyal projelere yönelik görevlerini yerine getirmekle diğer sektörlere de yol gösterecek kilit kurumlar haline geleceklerdir.

HDI'yu oluşturan bileşenler içinde yer alan eğitim göstergesi, beşeri gelişiminin en önemli sermayesi ve bileşenidir. Üretim sürecinde yer alan insan, daha kaliteli bir yaşamla; beşeri sermayesinin artmasına, üretim sürecinin hızlanmasına ve böylece verimliliğin yükselmesine neden olmaktadır. Eğitimle kazanılan bilgi, deneyim ve beceri; kişilerin daha verimli çıktılar almasını sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle bankacılık sektörü eğitim için ayırdığı fonlarla, insanın yaşam kalitesini desteklemekte ve bilginin paylaşarak artmasına neden olmaktadır. Bu da, o ülke ekonomisi için üretim artışını beraberinde getirmektedir. Ayrıca eğitime ayrılan sermaye, bilgi ve becerileri artırarak iş hayatında nitelikli elemanı desteklemekte ve bunun sonucu olarak verimliliği yükselterek kârlılığın da artmasına neden olmaktadır.

HDI'nın diğer bir bileşeni olan doğumda yaşam beklentisindeki artış, bireylerin daha sağlıklı ve nitelikli bir hayat sürerek kaynakların daha etkin kullanımını

sağlamaktadır. Bankacılık sektörünün sağlık alanında yapılacak ilerlemelere sağlayacağı katkılar ile yaşam kalitesi artan birey, eğitim seviyesini artıracak böylelikle gelir seviyesi artan birey daha refah dolu bir yaşam sürecektir. Dolayısıyla HDI'nın üçüncü bileşeni olan gelir seviyesinin artması ile ülke ekonomisi de büyümüş olacaktır. Bankacılık sektörünün sosyo-ekonomik yatırım finansmanı, insanların yaşam kalitesini artırarak insan yaşam kalitesini tehdit eden (fakirlik, eşitsizlik, göç, sağlık, suç oranları gibi) pek çok olgunun ekonomiye olan mali ve sosyal yüklerinin önüne daha kolay geçilmesini sağlayacaktır.

C. Bağımlı değişkenin SHDI kabul edilmesi halinde varılan sonuçlar:

1. *GOÜ için sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın çevresel boyutunun dikkate alınması ile oluşturulan SHDI değişkeni ile bankacılık sektörü göstergeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur.*
2. *GOÜ için nedensellik analiz sonuçların da ise 1990-2007 döneminde herhangi bir ilişki gözlenemezken; 2000-2007 döneminde BMP, MBKP, MBVPI hariç diğer değişkenler ile SHDI arasında tek yönlü bir ilişki gözlenmiştir.*
3. *OECD ülke grubu sonuçları itibariyle de BKP'li model hariç diğer tüm bankacılık sektörü göstergeleri ile SHDI arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.*
4. *OECD ülke grubu için 1990-2009 ve 2000-2009 dönemlerinde GOÜ'ye göre değişkenler arasında daha fazla nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. GOÜ'de ise 1990-2007 döneminde değişkenler arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Dolayısıyla OECD'de değişkenler arasında daha fazla nedensellik ilişkisinin varlığı, bankacılık sektörünün sürdürülebilir kalkınmayla ilgili faaliyetlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.*

Söz konusu sonuçlar çerçevesinde, bağımlı değişkenin SHDI olduğu analiz sonuçlarını bir bütün olarak şöyle değerlendirmek mümkündür:

OECD ülke grubunda yer alan ülkelerin bankacılık sektörü uygulamalarının çevreye yönelik çalışmaları destekleyerek özel fonlar ürettikleri bilinmektedir. *Yeşil fonlar, üretim süreçlerinde çevresel kirlenmeyi dikkate alan ve gerekli önlemler ile bu etkileri azaltan ve etkin kaynak kullanımını tercih eden işletmelerin hisselerini yatırımcılarla*

buluşturarak çevresel zararın azaltılmasına ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine katkı sağlamaktadırlar. Ayrıca bankaların yenilenebilir enerji kaynakları, geri dönüşüm projeleri, cinsiyet eşitliği ve tarım gibi alanlarda projeleri destekledikleri de bilinmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu anlayışa yönelik projelerin dikkate alınması bankacılık sektörünün bu ülkelerde etkin çalıştığına da bir göstergesi olmaktadır. Bütün bu sonuçlar sürdürülebilirlik anlayışında hızlı ve etken sonuç bakımından bankacılık sektörünün önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Bankacılık sektörünün, sürdürülebilirlik alanında ortaya koyacağı çalışmalar ve sürdürülebilirlik anlayışını dikkate alacak özel sektör faaliyetlerini destekleyen çalışmalar ile bu anlayışa katkı sağlayan en önemli kurumlardan olacağı görülmektedir. Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde üretimin artması ile kadın ve işçi haklarının korunması ve de yoksulluğun azalması konularında özel sektörün önemli rolü üzerinde durulmuştur. Özel sektörün hem etkin ve kârlı hem de sosyal ve çevre bilincine sahip bir anlayışla hareket etmesi, ülke ekonomisinde fakirliğin azaltılmasında ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemede önemli bir adım olacaktır. Özel sektör faaliyetlerinin bu anlayışla büyümesi, sürdürülebilir ekonomik kalkınma anlayışına hizmet edecek ve ülkelerin genel şartlarına bağlı olarak politikaların oluşturulmasını hızlandıracaktır (UN, 2012: 50).

Bankalar, kredi verecekleri işletmeleri rasyonel bir bakış açısıyla incelediklerinden dolayı aslında ekonomide bilgi ajanlığı yapmaktadırlar. Bankalar bu fonksiyonlarını yerine getirirken, sadece kârlı firmalara kredi verme hevesliliği yerine (bunun yanında sosyal ve çevresel etkileri de dikkate alan firmaları destekleyerek) uzun vadede sürdürülebilir kalkınma anlayışına hizmet edecek yeni iş modellerini oluşturmak suretiyle, içinde buldukları topluma ve dolayısıyla dünya ekonomisine büyük katkı yapabilirler.

Ayrıca, genel bir bakış açısıyla GOÜ ve OECD ülke grubunu birlikte değerlendirecek olursak; sürdürülebilir ekonomik kalkınma göstergeleri ile bankacılık sektörü göstergeleri arasındaki ilişkinin iki ülke grubu için de pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, OECD ülke grubu panel regresyon sonuçlarında katsayıların daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde OECD ülke grubunda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin GOÜ grubuna göre daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bu

sonuçlardan hareketle, OECD ülke grubundaki bankacılık sektörü, sürdürülebilir kalkınmada daha etkin bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, gelişen bankacılık sektörünün ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamada daha etkin bir rol oynaması beklenmektedir. Tüm bunların yanında hem GOÜ hem de OECD ülke grubunda analiz sonuçlarının pozitif çıkması bankacılık sektörünün sürdürülebilirlik alanındaki önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de dahil olmak üzere GOÜ’de sürdürülebilirlik anlayışının yayılabilmesi için bankacılık sektörüne daha etkin rol verilmeli ve bankacılık sektörü üzerine düşen görevi yerine getirmelidir.

Türkiye için yapılan Toda ve Yamamoto Nedensellik Test analiz sonuçları ve genel değerlendirilmesi:

A. Bağımlı değişkenin KBG kabul edilmesi halinde varılan sonuçlar:

- 1. Bağımlı değişkenin KBG kabul edildiği modelde, bankacılık sektörü göstergelerinin tamamından KBG’ye doğru bir ilişkinin varlığı gözlenmiştir. Bu ilişki literatürde yer alan arz öncüllü hipotezi destekler niteliktedir.*
- 2. Bankacılık sektörü göstergelerinden biri olan MBVP ile KBG arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi gözlenmiştir. Bu sonuçlardan hareketle, Türkiye’nin ekonomik büyüme sürecinde bankacılık sektörünün önemli ve etkili olduğu söylenebilir.*

Sonuçları bir bütün olarak şöyle değerlendirmek mümkündür:

Bankacılık sektörü, firmaların üretim süreçlerinde ihtiyaç hissettikleri sermayeyi karşılayarak gerek altyapı ve teknolojik faaliyetleri ilerletme çalışmalarına, gerekse işgücünün kalitesini artırmaya yönelik eğitim faaliyetlerini destekleme çabalarına yardımcı olmaktadır. Böylelikle üretim süreçlerinin verimliliğinin artmasıyla, ihtiyaç sahiplerine ulaşan sermayenin etkinliği artmakta ve ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.

Türkiye için ekonomik gelişmenin önünde önemli bir engel teşkil eden sermaye yetersizliği sorununun, yurtiçi tasarruflar yanında yurtdışı sermayenin bankacılık sektörü vasıtasıyla yurtiçine çekilmesiyle, giderilmesi amaçlanmaktadır. Son yıllarda bankacılık

sektöründe görülen doğrudan yabancı yatırımlar, sektördeki rekabeti artırarak bankacılık sektörünün güçlenmesine neden olmuştur. Hizmet kalitesini artıran bankalar, maliyetlerin de düşmesiyle daha çok kredi dağıtabilmişlerdir. Böylelikle sermayenin etkinliği artarak ekonomik büyüme gerçekleşmiştir.

B. Bağımlı değişkenin HDI kabul edilmesi halinde varılan sonuç:

Türkiye için bankacılık sektörü göstergeleri ile HDI arasındaki nedensellik analiz sonuçları incelendiğinde, bankacılık sektörü göstergelerinden HDI'ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle, Türkiye'de bankacılık sektörünün beşeri kalkınma endeksini etkilediği söylenebilir.

Söz konusu sonuçlar çerçevesinde, bağımlı değişkenin HDI olduğu analiz sonuçlarını bir bütün olarak şöyle değerlendirmek mümkündür:

Bankacılık sektörü bireysel ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir rol üstlenerek beşeri gelişime katkı sağlamaktadır. Beşeri gelişme endeksinin büyüklüğü, sağlıklı bir toplumda sağlıklı, eğitilmiş ve yüksek bir gelire sahip kişilerin varlığını göstermektedir. Bu vasıflara sahip olan kişiler o ekonominin kalkınma sürecine daha fazla katkı sağlayacaklardır. Beşeri gelişime yönelik faaliyetlerin artması, insan yaşamının kalitesini iyileştirerek; teknolojik bilgi seviyesini, Ar-Ge çalışmalarının hızını, üretim süreçlerinin verimliliğini artırmaktadır. Öte yandan toplam geliri artırarak işsizlik oranlarının düşmesine, adil gelir dağılımı ile fakirliğin azalmasına ve kaynakların korunduğu daha kaliteli çevre politikalarının uygulanmasıyla sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya da katkı sağlayacaktır.

Türkiye'de bankacılık sektörü ile HDI arasındaki bu ilişkinin varlığı (eğitim, sağlık, tatil vb.) sektörün bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasında sahip olduğu önemi ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bankacılık sektörünün bireysel ihtiyaçlara ve yatırımlara yönelik faaliyetleri, beşeri gelişme endeksinin artmasına ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.

C. Bağımlı değişkenin SHDI kabul edilmesi halinde varılan sonuç:

Türkiye için bankacılık sektörü göstergeleri ile SHDI arasındaki nedensellik analiz sonuçları incelendiğinde, bankacılık sektörü göstergelerinden MBVP ile SHDI arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. MBVP hariç diğer bankacılık sektörü göstergelerinden SHDI'ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı gözlenmiştir. Sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel unsurlarını dikkate alan bu endeksin büyük olması, daha yaşanabilir bir çevrede, kaliteli bir yaşamı temsil etmektedir. Bu nedenle, bankacılık sektörü göstergeleri ile SHDI arasında ortaya çıkan bu nedensellik ilişkisinin varlığı sürdürülebilir ekonomik kalkınmada sektörün önemini ortaya koymaktadır.

Söz konusu sonuçlar çerçevesinde, bağımlı değişkenin SHDI olduğu analiz sonuçlarını bir bütün olarak şöyle değerlendirmek mümkündür:

Bankacılık sektörünün çevresel faktörler üzerindeki rolü, hem kendi faaliyetleri hem de sermaye ihtiyacını karşıladığı reel sektör faaliyetleri ile ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda bankacılık sektörü, faaliyetlerinin yürütülmesi esnasında kullandığı enerji, materyal vb. ile çevresel etkiye neden olurken, sermaye ihtiyacını karşıladıkları sektörlerin faaliyetlerinden dolayı ortaya çıkan çevresel etkilerden de sorumlu olmaktadır. Dünya genelinde bankacılık sektörünün büyüklüğü dikkate alındığında bu etkilerin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle, sektörün çevresel etkilerinde hem kendi faaliyetlerinde doğrudan, hem de sermaye ihtiyacını karşıladığı sektörlerin faaliyetlerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu anlayış doğrultusunda oluşturulacak yeni bankacılık hizmet ve ürünleri çevresel unsuru dikkate alarak sürdürülebilirlik anlayışının gelişimine katkı sağlayacaktır.

Türkiye'de bankalar daha çok 2000'li yıllardan sonra sürdürülebilir bankacılık uygulamalarına yönelik ürün ve projeleri faaliyetlerine dahil etmişlerdir. Özellikle kurumsal yönetim uygulamaları ve çevre dostu ürün ve uygulamalara dönük faaliyetler sürdürülebilir kalkınma uygulamalarına örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte bu tür uygulamaların azlığı bu alanda bankalara daha fazla görevler yüklemektedir.

D. Bağımlı değişkenin DBX kabul edilmesi halinde varılan sonuç:

Bankacılık sektörü göstergeleri ile DBX arasındaki nedensellik analiz sonuçlarında, bankacılık sektörü göstergelerinden MBVP1, MBKP ile DBX arasında çift yönlü; BOSKP ve BMP'den DBX'e doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı gözlenmiştir.

Sonuçlar bir bütün olarak şöyle değerlendirilebilir.

Türkiye'de bankacılık sektörü, özellikle 2001 krizinden sonra alınan bir dizi önlemlerle güçlü bir sektör haline dönüşmüştür. Bununla birlikte Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarın da etkisiyle finansal piyasalarda yaşanan olumlu gelişmeler, ülkeyi uluslararası fon akışında önemli bir durak haline getirmiştir. Bu nedenle dış borç finansmanında, maliyeti düşük etkin kaynak tahsisi dış borcun sürdürülebilirliğine yardımcı olmuştur. Dış borç ödemelerinde kamu sektörünün üzerindeki yükün bu yolla hafiflemesi, ülke ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak alanlara yapılacak olan yatırım olanakların artmasını sağlamaktadır.

Daha açık bir ifadeyle bankacılık sektörü aracılığıyla ülke ekonomisine giren döviz, dış borcun finansmanında daha düşük maliyetle kullanılabilir. Böylelikle ülke ekonomisinde büyümeye neden olacak sektörlerin finansman ihtiyaçları için kullanılacak kaynak miktarı etkilenecek ve ilgili sektörlerle yönlendirilerek sermayenin etkin dağılımı gerçekleşmiş olacaktır. Bunun yanında sağlık, eğitim, güvenlik gibi temel insan gereksinimleri için kullanılacak kaynak miktarı da sosyal ihtiyaçlara aktarılabilir. Ayrıca, ihracata bağlı döviz girdilerindeki artış da DBX oranını düşürerek dış borcun sürdürülebilirliğini artırmakta ve sonuçta büyüme sürecine pozitif etki yapmaktadır. Bankacılık sektöründeki gelişme, sektörü daha güçlü kılmaktadır. Böylelikle hem uluslararası sermayenin ülkeye girişi kolaylaşmakta hem de ihracat sektörünün desteklenmesiyle dış borç finansmanını kolaylaştırıcı bir etki oluşmaktadır.

Çalışmanın tamamı açısından, ülke ekonomilerinin büyüme ve kalkınma süreçlerinde bankacılık sektörünün rolüne ilişkin olarak genel bir değerlendirme yaptığımızda şunları söyleyebiliriz:

Ekonomiye kaynak sağlayan bankalar sŸrdŸrŸlebilir ekonomik kalkınma için önemli kurumlardır. Bankalar aynı zamanda sŸrdŸrŸlebilir kalkınmanın takibinde dŸzenleyici ve denetleyici rolŸ ile bu sŸrecin gŸlenmesini olanaklı kılabilirler. Şöyle ki sŸrdŸrŸlebilir kalkınma hedeflerini ortaya koyan Ÿlkeler, bu uygulamaları dikkate alan Ÿretici ve tŸketicilere ihtiyaç duyarlar. Bu esnada ekonomideki her iki aktrle i içe olan bankaların takip rolŸ sŸrdŸrebilirlik anlayışının yayılmasını ve amacına daha kolay ulaşılmmasını sağlayabilir. Bununla birlikte bankalar kredilendirme Şartlarında firmaları bu kriterlere göre incelemek, sorumluluklarını yerine getiren işletmelere kredi olanakları ve Şartlarında kolaylık sağlamak, sosyal anlayış çerçevesindeki projelerinde tŸketicileri bilinçlendirmek gibi önemli roller Ÿstlenebilirler. Bu nedenle sŸrdŸrŸlebilir kalkınmada bankacılık sektrŸ bŸyŸk önem arz etmektedir.

Ekonomik bŸyŸmenin sŸrdŸrŸlebilir kılınabilmesinde, ekonomiye kaynak aktaran bankacılık sektrŸnŸn bu alanlarda faaliyet göstermesi ve sŸrdŸrŸlebilirliđi destekleyecek etkin politikalar Ÿretmesiyle sŸrdŸrŸlebilirlik anlayışının yayılması ve uygulanabilmesi kolaylaŐacaktır.

Özetle, sŸrdŸrŸlebilir ekonomik kalkınma anlayışının yayılmasında toplumda yer alan tŸm aktörlere görevler dŸŐmektedir. Bankalar faaliyetleri gereği toplumdaki diğer kesimlerle yakın ilişkiler kuran kurumlardır. Dolayısıyla bankalar sŸrdŸrŸlebilirlik anlayışının uygulanmasında önemli görevler yŸklenmektedirler. Bu görevleri yerine getirirlerken uygulayacakları faaliyetler, sŸrdŸrŸlebilirlik anlayışına yapacakları katkıları ortaya koyacaktır. Örneğin, izledikleri kredilendirme politikalarında sosyal ve çevresel alanda etki yaratacak yeni iş projelerini destekleyecek uygun kredi imkânları sunmaları ile sŸrdŸrŸlebilirlik anlayışında olumlu gelişmelere ncŸlŸk edeceklerdir. Bununla birlikte toplumda sŸrdŸrŸlebilirlik bilincinin yayılmasına yönelik proje ve reklam faaliyetleri sŸrdŸrŸlebilirlik anlayışında toplumsal bilincin oluŐmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca sosyal ve çevresel etkileri dikkate alan sŸrdŸrŸlebilir yatırım fonlarını yatırım enstrŸmalarına katarak sŸrdŸrŸlebilirlik anlayışını temsil eden ŸrŸnlerin gelişimine de ncŸlŸk edeceklerdir.

Sonuç olarak, sŸrdŸrŸlebilir ekonomik kalkınma sŸrecinde yer alan ekonomik, sosyal ve çevresel öğeler ve bu öğelerin birbiri ile ilişkileri dikkate alındığında (gelir

dağılımı eşitsizliği, fakirlik, üretim süreçlerinin ortaya çıkardığı negatif dışsallıklar, yaşam kalitesi, mutluluk endeksi, istihdam olanakları, işgücünün niteliği, arz ve talep büyüklüğü vb. faktörler) bu alanda yapılacak çalışmalara yönelik ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir kalkınma anlayışına yönelik çok çeşitli alanlarda analizler ve araştırmalar yapılması konunun daha iyi anlaşılmasını ve uygulanmasını kolaylaştıracaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Acemoğlu, Daron ve diğerleri (2011), “Distance to Frontier, Selection, and Economic Growth”, **Journal of the European Economic Association**, 4(1), 37-74.
- Acharya, Debashis ve diğerleri (2009), “Financial Development and Economic Growth in Indian States: an Examination” **International Research Journal of Finance and Economics**, 24, 117-130.
- Adelman, Irma ve Yeldan, Erinc (2000), “Is this the end of Economic Development? ” **Structural Change and Economic Dynamics**, 11, 95-109.
- Agu, Cletus C. ve Chukwu, Jude Okechukwu (2008), “Toda and Yamamoto Causality Tests between “Bank-Based” Financial Deepening and Economic Growth in Nigeria”, **European Journal of Social Sciences**, 7(2), 175-184.
- Ağır, Hüseyin (2010), **Türkiye’de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi**, 8, Ankara: BDDK Yayınları.
- Al-Awad, Mouawiya ve Harb, Nasri (2005), “Financial Development and Economic Growth in the Middle East”, **Applied Financial Economics**, 1041-1051.
- Al-Naif, Khaled Lafy (2012), “Causality Relationship between Financial Development and Economic Growth in Jordan: Supply-Leading and Demand-Pulling Hypotheses Test”, **Middle Eastern Finance and Economics**, 16, 100-109.
- Alam, Shaista ve diğerleri (2007), “Development in Pakistan in Context of Energy Consumption Demand and Environmental Degradation”, **Journal of Asian Economics**, 18(5), 825-837.
- Alantar, Doğan (2008), “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Maliye ve Finans Yazıları**, 81, 1-10.
- Aloğlu, Ziya Tunç (2005), **Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: TCMB Yayınları.

- Altın, Onur ve Kaya, Ayşen A. (2009), “Türkiye’de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi”, **Ege Akademik Bakış/Ege Academic Review**, 9(1), 251-259.
- Altıntaş, Halil ve Ayrıçay, Yücel (2010), “Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987–2007”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(2), 71-98.
- Altunç, Ömer Faruk (2008), “Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 3(2), 113-127.
- Ang, James B. (2008), “What are the Mechanisms Linking Financial Development and Economic Growth in Malaysia?”, **Economic Modelling**, 25(1), 38-53.
- Ang, James B. ve Mckibbin, Warwick J. (2007), “Financial Liberalization, Financial Sector Development and Growth: Evidence from Malaysia”, **Journal of Development Economics**, 84(1), 215-233.
- Anwar, Sofia ve diğerleri (2011), “Relationship between Financial Sector Development and Sustainable Economic Development: Time Series Analysis from Pakistan”, **International Journal of Economics and Finance**, 3(1), 262-270.
- Arellano, Manuel and Bond, Stephen (1991), “Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and Application to Employment Equations”, **Review of Economic Studies**, 58(2), 277-297.
- Arestis, Philip ve Demetriades, Panicos O. (1997), “Financial Development and Economic Growth: Assessing the Evidence”, **The Economic Journal**, 107(442), 783-799.
- Arestis, Philip ve diğerleri (2001), “Financial Development and Economic Growth: the Role of Stock Markets”, **Journal of Money, Credit, and Banking**, 33(1), 16-41.
- Artan, Seyfettin (2007), “Finansal Kalkınmanın Büyümeye Etkileri: Literatür ve Uygulama”, **İktisat İşletme ve Finans**, 22(252), 70-89.
- Aslan, Funda (2010), **İktisadi Büyümenin Ekolojik Sınırları ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Aslan, Özgür ve Küçükaksoy, İsmail (2006), “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, 4, 12-28.
- Atamtürk, Burak (2004), “Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyümenin Nedensellik Yönü Üzerine Bir İnceleme (1975-2003)”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları Dergisi**, 46, 100-105.
- Azege, Moses (2004), “The Impact of Financial Intermediation on Economic Growth: the Nigerian Perspective”, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=607144 (21.05.2011).
- Azomahou, Theophile ve diğerleri (2006), “Economic Development and CO₂ Emissions: a Nonparametric Panel Approach”, **Journal of Public Economics**, 90(6-7), 1347-1363.
- Baltagi, Badi H. (1995), **Econometric Analysis of Panel Data**, England: John Wiley & Sons Ltd.
- _____ (2005), **Econometric Analysis of Panel Data**, 3. Baskı, New York: Wiley Ltd.
- Barışık Salih ve Şarkgüneşi, Aykut (2009), “Yabancı Sermaye Hareketlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri (1990-2007) Dönemi Nedensellik Analizi”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(9), 19-33.
- Başkaya, Fikret (1997), **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara: İmge Kitabevi.
- BDDK (2012), **Finansal Piyasalar Raporu**, http://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/Raporlar/Finansal_Piyaslar_Raporlari/10956fpr_mart_2012.pdf (21.09.2012)
- Berber, M. (2004), **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 2. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi.
- _____ (2006), **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, 3. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi
- Beck, Thorsten ve diğerleri (1999), “Finance and the Sources of Growth”, **World Bank Policy Research Working Paper**, 2057, 1-31.
- _____ (2000), “Finance and the Sources of Growth, ” **Journal of Financial Economic**, 58, 261-300.

- Beck, Thorsten ve diğerleri (2000), “A New Database on the Structure and Development of the Financial Sector”, **The World Bank Economic Review**, 14(3), 597-605.
- Beck, Thorsten ve Levine, Ross (2002), “Stock Market, Banks and Growth: Panel Evidence”, **NBER Working Paper Series**, 9082, 1-23.
- _____ (2004), “Stock Market, Banks and Growth: Panel Evidence”, **Journal of Banking and Finance**, 28(3), 423-442.
- Bencivenga, V. R. ve Smith, B. D. (1991), “Financial Intermediation and Endogenous Growth”, **Review of Economic Studies**, 58, 195-209.
- Berger, Allen N. ve diğerleri (2004), “Further Evidence on the Link Between Finance and Growth: An International Analysis of Community Banking and Economic Performance”, **Journal of Financial Services Research**, 25(2), 169-202.
- Besanger, Serge ve diğerleri (2000), “Demographic Change in Asia: The Impact on Optimal National Saving Investment and the Current Account”, **IMF Working Paper**, 115, 1-35.
- Bloch, Harry ve Tang, Sam Hak Kan (2003), “The Role of Financial Development in Economic Growth”, **Progress in Development Studies**, 3, 243-251.
- Bocutoğlu, Ersan (2011), **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teori ve Politikalar**, 4. Baskı, Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Bor, Y. J. ve diğerleri (2010), “A Dynamic General Equilibrium Model for Public R & D Investment in Taiwan”, **Economic Modelling**, 27(1), 171-183.
- Boulila, Ghazi ve Trabelsi, Mohamed (2003), “The Causality Issue in the Finance and Growth Nexus: Empirical Evidence from MENA Countries”, <http://www.mafhoum.com/press6/174E.12.pdf> (24.01.2011).
- Calderon, Cesar ve Liu, Lin (2002), “The Direction of Causality between Financial Development and Economic Growth”, **Central Bank of Chile Working Papers**, 184, 1-15.
- _____ (2003), “The Direction of between Financial Development and Economic Growth” **Journal of Development Economics**, 72(1), 321-334.

- Caporale, Guglielmo Maria ve diğeri (2009), "Financial Development and Economic Growth: Evidence from Ten New EU Members" **Discussion Paper of DIW Berlin**, 940, 1-39.
- Castaneda, Beatriz E. (1999), "An Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) for Chile", **Ecological Economics**, 28, 231-244.
- Christopoulos, Dimitris K. ve Tsionas, Efthymios (2004), "Financial Development and Economic Growth: Evidence from Panel Unit Root and Cointegration Tests", **Journal of Development Economics**, 73(1) 55-74.
- Çeken, Hüseyin ve diğeri (2008), "Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk", **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 9(2), 79-95.
- Collados, C. ve Duane, T. P. (1999), "Natural Capital and Quality of Life: a Model for Evaluating the Sustainability of Alternative Regional Development Path", **Ecological Economics**, 30, 441-460.
- Daly, Herman E. Ve Farley, Yoshisa (2010), **Ecological Economics Principles and Application**, 2. Baskı, Washington: Island Press.
- Demetriades, Panicos ve Law, S. (2006), "Finance, Institutions and Economic Development", **International Journal of Finance and Economics**, 11, 245-260.
- Demircan, Esra Siverekli (2003), "Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21, 97-116.
- Demirhan, Erdal ve diğeri (2011), "The Direction of Causality between Financial Development and Economic Growth: Evidence from Turkey", **International Journal of Management**, 28(1), 1-19.
- Devereux, Michael B. ve Smith, Gregor W. (1994), "International Risk Sharing and Economic Growth", **International Economic Review**, 35(3), 535-550.
- Dritsakis, Nikolaos ve Adamopoulos, Antonios (2004), "Financial Development and Economic Growth in Greece: an Empirical Investigation with Granger Causality Analysis", **International Economic Journal**, 18(4), 547-559.

- Egbetunde, Tajudeen ve Mobolaji, H. I. (2010), "An Empirical Analysis of Causality between Financial Development Economic Growth: Further Evidence from Sub-Saharan Africa", **Journal of Economic Theory**, 4(2), 50-58.
- Eichengreen, Barry ve Leblang, David (2003), "Capital Account Liberalization and Growth: was Mr. Mahathir Right?", **International Journal of Finance and Economics**, 8, 205-224.
- Eita, Joel Hinaunye ve Jordaan, Andre C. (2007), "A Causality Analysis between Financial Development and Economic Growth for Botswana", **University of Pretoria Department of Economics Working Paper Series**, 22, 1-18.
- Esso, Loesse Jacques (2009), "Cointegration and Causality between Financial Development and Economic Growth: Evidence from ECOWAS Countries", **European Journal of Economics**, 16, 112-122.
- Evans, Alun Dwyfor ve diğerleri (2002), "Human Capital and Financial Development in Economic Growth: New Evidence Using the Translog Production Function", **International Journal of Finance and Economics**, 7(2), 123-140.
- Frees, Edward W. (2004), **Longitudinal and Panel Data: Analysis and the Applications in the Social Sciences**, U.K.: Cambridge University Press.
- Goldsmith, Raymond W. (1969), **Financial Structure and Development**, New Haven: Yale University Press.
- Gökdeniz, İsmail ve diğerleri (2003), "Finansal Piyasaların Büyümeye Etkisi ve Türkiye Örneği (1989-2002)", <http://tfefergi.gazi.edu.tr/makaleler/2003/Sayi1/107-117.pdf> (01.12.2011).
- Greene, H. William, (1993), **Econometric Analysis**, New York: McMillan.
- _____ (2003), **Econometric Analysis**, 5. Basım, New Jersey: Prentice Hall.
- Greenwood, Jeremy ve Jovanovic, Boyan (1990), "Financial Development, Growth, and the Distribution of Income", **Journal of Political Economy**, 98, 1076-1107.
- Greenwooda, Jeremy ve Smith, Bruce D. (1997), "Financial Markets in Development, and the Development of Financial Markets", **Journal of Economic Dynamics and Control**, 21, 145-181.

- Gujarati, Damodar N. (2004), **Basic Econometrics**, 4. Basım, New York: Mc-Graw Hill Companies.
- Güloğlu, Bülent ve Altunoğlu, Ender A. (2002), “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Asya ve Türkiye Krizleri”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 27, 1-29.
- Güngör, Bener ve Yılmaz, Ömer (2008), “Finansal Piyasalardaki Gelişmenin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye İçin Bir Var Modeli”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 22(1), 173-193.
- Gürlük, Serkan (2001), “Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Kalkınma ve Sürdürülebilir Kalkınma”, **Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 19(4), 1-12.
- Güray, Erdal ve diğerleri (2007), “Financial Development and Economic Growth: Evidence from Northern Cyprus”, **International Research Journal of Finance and Economics**, 8, 57-62.
- Hakeem, Ishola Mobolaji (2010), “Banking Development, Human Capital and Economic Growth in Sub-Saharan Africa (SSA)”, **Journal of Economics**, 37(5), 557-577.
- Han, Ergül ve Kaya, Ayten Ayşen (2012), **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, 7. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hanley Nick ve diğerleri (1999), “Measuring Sustainability: a Time Series of Alternative Indicators for Scotland”, **Ecological Economics**, 28, 55-73.
- Harris, Jonathan M. (2000), “Basic Principles of Sustainable Development”, **Global Development and Environment Enstitute Working Paper**, 04, 1-25.
- Hassan, M. Kabir ve Yu, Jung-Suk (2007), “Financial Development and Economic Growth: New Evidence from Panel Data”, **NFI Working Paper**, 10, 1-32.
- Hassan, M. Kabir ve diğerleri (2011), “Financial Development and Economic Growth: New Evidence from Panel Data”, **The Quarterly of Economics and Finance**, 51 (1), 88-104.
- Hausman, Jerry A. (1978), “Specification Tests in Econometrics”, **Econometrica**, 46(6), 1251-1271.

- Holtz-Eakin, Douglas ve diğerleri (1988), “Estimating Vector Autoregressions with Panel Data”, **Econometrica**, 56(6), 1371-1395.
- Hondroyannis, George ve diğerleri (2005), “Financial Markets and Economic Growth in Greece, 1986-1999”, **Journal of International Financial Markets**, 15(2), 173-188.
- Hsiao, Cheng (2003), **Analysis of Panel Data**, Second Edition, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Hurlin, Christophe ve Venet, Baptiste (2008), “Financial Development and Growth: a Re-Examination Using a Panel Granger Causality Test”, <http://basepub.dauphine.fr/bitstream/handle/123456789/1653/Granger%20Panel%20Causality%20Test.pdf?sequence=1> (16. 03. 2011).
- Iradian, Garbis (2003), “Armenia: the Road to Sustained Rapid Growth, Cross-Country Evidence”, **IMF Working Paper**, 03(103), 1-21.
- İşcan, Ayşen (2003), **Banka Kredilerindeki Daralmanın Ekonomik Etkileri ve Krizlerdeki Gelişimi**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü.
- Jalil, Abdul ve Ma, Ying (2008), “Financial Development and Economic Growth in Pakistan: Time Series Evidence from Pakistan and China”, **Journal of Economic Cooperation**, 29(2), 29-68.
- Jeucken, Marcel (2001), **Sustainable Finance and Banking**, London: Earthscan Publications Ltd.
- Jeucken, Marcel ve Bouma, Jan Jaap (1999), “The Changing Environment of Banks, the Greening of Finance”, <http://www.sustainability-in-finance.com/gmi-jeucken-bouma.pdf> (01.02.2012).
- Jung, Woo S. (1986), “Financial Development and Economic Growth in Pakistan: International Evidence”, **Economic Development and Cultural Change**, 34(2), 333-346.
- Kandır, Serkan Yılmaz ve diğerleri (2007), “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 16(2), 311-326.

- Kapur, Basant K. (1976), "Alternative Stabilization Policies for Less-Development Economies", **Journal of Political Economy**, 84(4), 777-795.
- Kar, Muhsin ve Ağır, Hüseyin (2006), "Menkul Kıymet Piyasaları, Finansal Kalkınma ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, (56), 1-31.
- Kar, Muhsin ve diğerleri (2008), "Finansal Sistem ve Kalkınma", Taban Sami ve Kar Muhsin (Ed.), **Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular**, 2. Baskı içinde (185-226), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Kar, Muhsin ve diğerleri (2008), "Trade Liberalization, Financial Development and Economic Growth in the Long Term: the Case of Turkey", **South East European Journal of Economics and Business**, 3(2), 25-38.
- Kar, Muhsin ve Pentecost, Eric J. (2000), "Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence on the Causality Issue", **Economic Research Paper**, 27, 1-21.
- Kaya, Emine Öner (2010), "Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Bankaların Rolü ve Türkiye'de Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları", **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 2(3), 75-94.
- Keskin, Nagihan ve Karşıyakalı, Başak (2010), "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 47(548), 76-94.
- Khan, Muhammad Arshad (2008), "Financial Development and Economic Growth in Pakistan: Evidence Based on Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Approach", **South Asia Economic Journal**, 9(2), 375-391.
- Kibritçioğlu, Aykut (1998), "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 53(1-4), 207-230.
- Kilimani, Nicolas (2009), "The Link between Financial Development and Economic Growth in Uganda: a Causality Test", <http://www.csae.ox.ac.uk/conferences/2009-EDiA/papers/168-Kilimani.pdf>.
- King, Robert G. ve Levine, Ross (1993a), "Finance, Entrepreneurship and Growth: Theory and Evidence", **Journal of Monetary Economics**, 32, 513-542.

- King, Robert G. ve Levine, Ross (1993b), "Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right", **Quarterly Journal of Economics**, 108(3), 717-737.
- Koivu, Tuuli (2002), "Do Efficient Banking Sectors Accelerate Economic Growth in Transition Countries? ", **Bofit Discussion Papers**, 14, 1-24.
- Krippner, Greta R. (2005), "The Financialization of the American Economy", **SocioEconomic Review**, 3, 173-208.
- Kunt, Aslı Demirgüç ve Detragiache, Enrica (1998a), "Financial Liberalization and Financial Fragility", **World Bank Policy Research Working Paper**, 1917, 1-53.
- _____ (1998b), "The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries", **IMF Staff Papers**, 45(1), 81-109.
- Kunt, Aslı Demirgüç ve diğerleri (2011), "The Evolving Importance of Banks and Securities Markets", **Policy Research Working Paper**, 5805, 1-31.
- Levine, Ross (1992), "Financial Intermediary Services and Growth", **Journal of the Japanese and International Economies**, 6(4), 383-405.
- _____ (1997), "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", **Journal of Economic Literature**, 35, 688-726.
- _____ (1998), "The Legal Environment, Banks, and Long-Run Economic Growth", **Journal of Money, Credit, and Banking**, 30(3), 596-613.
- _____ (2004), "Finance and Growth: Theory and Evidence", **Nber Working Paper Series**, 10766, 1-116.
- Levine, Ross ve diğerleri (2000), "Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes", **Journal of Monetary Economics**, 46(1), 31-77.
- Levine, Ross ve Zervos, Sara (1998), "Stock Markets, Banks and Economic Growth", **The American Economic Review**, 88(3), 537-558.
- Lin, Justin Yifu (2010), "New Structural Economics a Framework for Rethinking Development", **Policy Research Workin Paper**, 5197, 1-38.
- Liang, Hshin Yu ve Reichert, Alan (2006), "The Relationship between Economic Growth and Banking Sector Development", **Bank and Bank System**, 1(2), 19-35.

- Liang, Jing (2009), **Market Segmentation and Dual-Listed Stock Price Premium: an Empirical Investigation of the Chinese Stock Market**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of St. Andrews, <http://research-repository.st-andrews.ac.uk/bitstream/10023/894/3/Jing%20Liang%20PhD%20thesis.PDF> (06.11.2011).
- Liang, Zhicheng (2007), “Banking Sector Development and Economic Growth in China: Why Does the Quality of Legal Institutions Matter? ”, **International Conference on Opening and Innovation on Financial Emerging Markets**, http://www.defi-univ.org/IMG/pdf/Liang_Zhicheng.pdf (04.02.2011).
- Liu, Xiaming ve diğerleri (1997), “An Empirical Investigation of the Causal Relationship between Openness and Economic Growth in China”, **Applied Economics**, 29(12), 1679-1686.
- Lucas, Robert E. (1988), “On the Mechanics of Economic Development” **Journal of Monetary Economics**, 22, 3-42.
- Maddison, Angus (2006), **The World Economy**, Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development Press.
- Mathieson, Donald J. (1980), “Financial Reform and Stabilization Policy in a Developing Economy”, **Journal of Development Economics**, 7(3), 359-395.
- Mavrotas, George ve Sang-Ik, Son (2004), “Does Financial Sector Development Contribute to Economic Growth? New Evidence from Panel Data Models”, **21. Symposium on Banking and Monetary Economics**, http://www.univ-orleans.fr/deg/GDRecomofi/Activ/mavrotas_son_nice.pdf (08.05.2011).
- Mccraig, Brian ve Stengos, Thanasis (2005), “Financial Intermediation and Growth: Some Robustness Results”, **Economics Letters**, 88(3), 306–312.
- Mckinnon, Ronald I. (1973), **Money and Capital in Economic Development**, Washington DC, Brookings Institution.
- McLean B. ve Shrestha S. (2002), “International Financial Liberalization and Economic Growth”, **Research Discussion Paper**, 3, 1-27.
- Mengi, Ayşegül ve Algan, Nesrin (2003), **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme-AB ve Türkiye Örneği**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Mohan, Munasinghe (1993), **Environmental Economics and Sustainable Development**, Washington DC: World Bank Publications.
- Mwenda, Abraham ve Mutoti, Noah (2011), “Financial Sector Reforms, Bank Performance and Economic Growth: Evidence from Zambia”, **African Development Review**, 23(1), 60-74.
- Naceur, Ghazouani (2007), “Stock Markets, Banks, and Economic Growth: Empirical Evidence from the MENA Region”, **Research in International Business and Finance**, 21(2), 297-315.
- Ndikumana, Leonce (2005), “Financial Development, Financial Structure, and Domestic Investment: International Evidence”, **Journal of International Money and Finance**, 24(4), 651-673.
- Nemli, Esra (2004), **Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Nişancı, Murat ve diğerleri (2011), “İktisadi Büyümede Finansal Gelişmenin Etkisi: D-8 Ülkelerinde Nedensellik İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 25(2), 225-235.
- Nourry, Myriam (2008), “Measuring Sustainable Development: Some Empirical Evidence for France from Eight Alternative Indicators”, **Ecological Economics**, 67(3), 441-456.
- Odhambo, Nicholas M. (2010), “Interest Rate Deregulation, Bank Development and Economic Growth in South Africa: an Empirical Investigation”, **International Business and Economics Research Journal**, 9(11), 131-142.
- OECD (2010), **OECD Factbook Economic, Environmental and Social Statistics**, <http://www.oecd.org/publications/factbook/analyticalindexfactbook.htm> (14.11.2011).
- Onur, Sara (2005) “Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyümesi Arasındaki İlişki”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 1(1), 127-152.
- Örnek, İbrahim (2008), “Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, **Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 63(2), 199-207.

- Özcan, Burcu ve Ari, Ayşe (2011), “Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği”, **Business and Economics Research Journal**, 2(1), 121-142.
- Özer, Mustafa ve Biçerli, Kemal (2004), “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(1), 55-86.
- Öztürk, Lütfü (2007), **Sürdürülebilir Kalkınma**, 1. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Öztürk, Nurettin ve diğerleri (2011), “Ekonomik Büyüme ve Finansal Gelişme İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar İçin Bir Panel Nedensellik Analizi”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, 3(1), 53-69.
- Öztürk, Serdar ve Gövdere, Bekir (2010), “Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15(1), 377-397.
- Özyurt, Hasan (2010), **Para Teorisi ve Politikası**, 3. Basım, Trabzon: Aksakal Kitabevi
- Pagano, Marco (1993), “Financial Markets and Growth: an Overview”, **European Economic Review**, 37(2-3), 613-622.
- Patrick, Hugh T. (1966), “Financial Development and Economic Growth in Under Developed Countries”, **Economic Development and Cultural Change**, 14(2), 174-189.
- Pazarlıoğlu, M. Vedat ve Gürler, Özlem Kiren (2007), “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 44(508), 35-43.
- Peterson, Wallace C. (1976), **Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, (Çev. Servet Mutlu), Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Poshakwale, Sunil S. ve Qian, Binsheng (2011), “Competitiveness and Efficiency of the Banking Sector and Economic Growth in Egypt”, **African Development Review**, 23(1), 99-120.
- Pradhan, Rudra Prakash (2009), “The Nexus between Financial Development and Economic Growth in India: Evidence from Multivariate VAR Model”, **International Journal of Research and Reviews in Applied Sciences**, 1(2), 141-151.

- Putterman, Louis (2001), **Dollars and Change: Economics in Context**, New Haven and London: Yale University Press.
- Rabiul, Md. (2010), "Banks, Stock Markets and Economic Growth: Evidence From Selected Developing Countries", **Decision**, 37(3), 1-29.
- Rachdi, Housseem ve Mbarek, Hassene (2011), "The Causality between Financial Development and Economic Growth: Panel Data Cointegration and GMM System Approaches", **International Journal of Economics and Finance**, 3(1), 143-151.
- Rioja, Felix ve Valev, Neven (2004), "Does One Size Fit All?: a Re-examination of the Finance and Growth Relationship", **Journal of Development Economics**, 74(2), 429-447.
- Rousseau, Peter L. ve Vuthipadadorn, Dadanee (2005), "Finance, Investment, and Growth: Time Series Evidence from 10 Asian Economies", **Journal of Macroeconomics**, (27), 87-106.
- Saint-Paul, Gilles (1992), "Technological Choice, Financial Markets and Economic Development", **European Economic Review**, 36(4), 763-781.
- Sathiendrakumar, R. (1996), "Sustainable Development: Passing Fad or Potential Reality?", **International Journal of Social Economics**, 23(4), 151-163.
- Seyidoğlu, Halil (2007), **Uluslararası İktisat**, 16. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları.
- Shan, Jordan Z. ve diğerleri (2001), "Financial Development and Economic Growth: an Egg-and-Chicken Problem?", **Review of International Economics**, 9(3), 443-454.
- Shan, Jordan Z. ve Jianhong, Qi (2006), "Does Financial Development Lead Economic Growth? the Case of China", **Annals of Economic and Finance** 1, <http://www.aecon.net/Articles/May2006/aef070110.pdf> (17. 06. 2011).
- Shaw, Edward S. (1973), **Financial Deepening in Economic Development**, New York: Oxford University Press.
- Söğüt, Erzen (2008), **The Determinants of Financial Development and Private Sector Credits: Evidence from Panel Data**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenses, Fikret (2004), "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?", **ERC Working Paper in Economic**, 4(9), 1-27.

- Toda, Hiro Y. ve Yamamoto, Taku (1995), "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes", **Journal of Econometrics**, 66(1-2), 225-250.
- Thompson, P. (1998), "Bank Lending and the Environment: Policies and Opportunities", **International Journal of Bank Marketing**, 16(6), 243-252.
- Tsuru, Kotaro (2000), "Finance and Growth: Some Theoretical Considerations and a Review of the Empirical Literature", **OECD Economics Department Working Papers**, 228, 1-54.
- TÜİK (2007), "Seçilmiş Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri", **TÜİK Haber Bülteni**, 162, <http://www.tuik.gov.tr>. (13.06.2011).
- Türedi, Salih ve Berber, Metin (2010), "Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 302(35), 301-316.
- UN (2002), "World Summit on Sustainable Development"
http://www.un.org/jsummit/html/basic_info/basicinfo.html (11.04.2011).
- _____ (2012), **Rio +20 United Nations Conference on Sustainable Development**, <http://www.uncsd2012.org>. (14. 08. 2012).
- Ünalımsı, Deren (2002), "The Causality between Financial Development and Economic Growth: The Case Of Turkey", **Research Department Working Paper the Central Bank of the Republic Turkey**, 3, 1-11.
- UNCED (1992), **United Nations Conference on Environment and Development**, http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_40.shtml (22. 05. 2011).
- UNDP (2011), **Human Development Report: Technical Notes**, 217, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2010_EN_TechNotes_reprint.pdf (21.03.2012).
- UNDP (1995), **Human Development Report**, New York: Oxford University Press.
- URL, http://www.eoearth.org/article/Sustainable_development_triangle (17.08.2011).
- URL, <http://www.eurosif.org/research/eurosif-sri-study/sri-study-2012> (05.08.2012).
- URL, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> (24.04.2011).
- URL, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators> (29.05.2011).

- URL, <http://hdr.undp.org/en/data/build> (19.05.2012).
- URL, <http://opim.wharton.upenn.edu/gc/philadelphia/abstract/Guo.pdf>
- URL, <http://ourworld.unu.edu/en/the-2010-human-sustainable-development-index>
(11.10.2011).
- URL, <http://ussif.org/resources/research/documents/USSIFTrends2012ES.pdf>
(27.11.2012).
- Verbeek, Marno (2004), **A Guide to Modern Econometrics**, 2. Basım, England: Wiley & Sons Ltd.
- Waqabaca, Caroline (2004), “Financial Development and Economic Growth in Fiji”, **Reserve Bank of Fiji Working Paper**, 03, 1-41.
- WCED (1987), **Our Common Future**, New York: Oxford University Press.
- Webb, Ian P. ve diğlerleri (2002), “The Effect of Banking and Insurance on the Growth of Capital and Output”, <http://rmictr.gsu.edu/Papers/WP02-1.pdf> (23.03.2011).
- Wooldridge, Jeffrey M. (2002), **Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data**, United States of America: The Mit Press.
- Yapraklı, Sevda (2007), “Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **Ekonometri ve İstatistik**, 5, 67- 89.
- Yeldan, Erinç (2002), “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, Bilkent Üniversitesi, <http://www.setav.org/ups/dosya/10391.pdf>
(27.04.2011).
- Yeşilay, Rüstem Barış (2008), **Sürdürülebilir Kalkınmanın Türkiye Ekonomisine Uygulama Olanakları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yetiz, Filiz (2008), **Finansal Sistemin Yapısı, Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Türk Finans Sistemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıkılmaz, Rıza Fikret (2011), **Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirilmesi**, Uzmanlık Tezi, 2820, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

Zhang, Jin ve diğerleri (2012), “Financial Development and Economic Growth: Evidence from China”, <http://home.ust.hk/~sswang/PDF/Finance%20and%20Growth%202012-01.pdf> (25.05.2012).

EKLER

EK: 1 Gelişmekte Olan Ülkeler için Dinamik Panel Nedensellik Testi Sonuçları

EK 1A. Δ LKBG ile Δ LBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.498	0.000	1.548	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.442	0.087	-0.500	0.000
Δ LBKP(-1)	0.025	0.802	0.113	0.060
Δ LBKP(-2)	-0.001	0.979	-0.064	0.004
Wald Ki-Kare	0.252		8.607 ^b	
Sargan Test	0.615		0.324	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	0.081	0.919	0.714	0.101
Δ LKBG(-2)	-0.360	0.633	-0.490	0.497
Δ LBKP(-1)	1.203	0.039	1.014	0.076
Δ LBKP(-2)	-0.124	0.172	-0.132	0.323
Wald Ki-Kare	0.751		12.446 ^a	
Sargan Test	0.932		0.274	

Not: a, b, c sırasıyla ilgili katsayıların %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

EK 1B. Δ LKBG ile Δ LBMP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.386	0.000	1.296	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.372	0.038	-0.346	0.001
Δ LBMP(-1)	-0.022	0.650	0.154	0.004
Δ LBMP(-2)	0.012	0.719	-0.041	0.089
Wald Ki-Kare	0.235		8.586 ^b	
Sargan Test	0.835		0.269	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBMP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBMP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	0.268	0.288	0.645	0.002
Δ LKBG(-2)	0.087	0.678	-0.007	0.939
Δ LBMP(-1)	0.872	0.000	0.899	0.000
Δ LBMP(-2)	-0.309	0.001	-0.263	0.000
Wald Ki-Kare	2.963		37.707 ^a	
Sargan Test	0.081		0.127	

Ek 1'in devamı

EK 1C. Δ LKBG ile Δ LBOSKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.364	0.000	1.402	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.360	0.043	-0.406	0.000
Δ LBOSKP(-1)	0.017	0.825	0.089	0.013
Δ LBOSKP(-2)	-0.009	0.509	-0.060	0.000
Wald Ki-Kare	0.463		14.811 ^a	
Sargan Test	0.787		0.630	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBOSKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBOSKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	0.822	0.072	0.964	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.625	0.224	-0.486	0.135
Δ LBOSKP(-1)	0.918	0.000	1.251	0.000
Δ LBOSKP(-2)	-0.102	0.109	-0.315	0.038
Wald Ki-Kare	3.273		21.902 ^a	
Sargan Test	0.535		0.437	

EK 1Ç. Δ LKBG ile Δ LM₂P Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.372	0.000	1.185	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.406	0.007	-0.397	0.000
Δ LM ₂ P(-1)	0.032	0.423	0.311	0.000
Δ LM ₂ P (-2)	0.019	0.361	-0.074	0.048
Wald Ki-Kare	2.986		16.348 ^a	
Sargan Test	0.263		0.418	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LM ₂ P (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LM ₂ P (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	0.920	0.115	0.618	0.012
Δ LKBG(-2)	-0.173	0.566	-0.174	0.649
Δ LM ₂ P(-1)	0.658	0.010	0.958	0.002
Δ LM ₂ P (-2)	-0.089	0.389	-0.255	0.127
Wald Ki-Kare	4.898 ^c		21.513 ^a	
Sargan Test	0.173		0.569	

Ek 1'in devamı

EK 1D. Δ LKKG ile Δ LMBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKKG (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKKG (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKKG(-1)	1.320	0.000	1.207	0.000
Δ LKKG(-2)	-0.323	0.011	-0.191	0.127
Δ LMBKP(-1)	0.007	0.845	0.003	0.910
Δ LMBKP(-2)	-0.016	0.414	0.014	0.443
Wald Ki-Kare	1.556		0.681	
Sargan Test	0.852		0.154	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKKG(-1)	1.160	0.008	1.003	0.029
Δ LKKG(-2)	-0.660	0.119	-0.603	0.092
Δ LMBKP(-1)	1.110	0.000	1.198	0.000
Δ LMBKP(-2)	-0.367	0.001	-0.298	0.003
Wald Ki-Kare	7.927 ^b		4.990 ^c	
Sargan Test	0.045		0.080	

EK 1E. Δ LKKG ile Δ LMBVP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKKG (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKKG (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKKG(-1)	1.434	0.000	1.030	0.000
Δ LKKG(-2)	-0.360	0.062	-0.089	0.399
Δ LMBVP(-1)	0.002	0.946	-0.049	0.001
Δ LMBVP(-2)	0.015	0.377	0.033	0.011
Wald Ki-Kare	1.629		12.424 ^a	
Sargan Test	0.828		0.100	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKKG(-1)	-3.008	0.003	-3.574	0.003
Δ LKKG(-2)	0.327	0.549	-0.685	0.336
Δ LMBVP(-1)	0.222	0.389	0.453	0.014
Δ LMBVP(-2)	-0.055	0.704	-0.130	0.276
Wald Ki-Kare	15.946 ^a		99.787 ^a	
Sargan Test	0.630		0.266	

Ek 1'in devamı

EK 1F. Δ LKBG ile Δ LMBVP1 Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.388	0.000	1.289	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.309	0.062	-0.288	0.002
Δ LMBVP1(-1)	-0.078	0.327	0.096	0.115
Δ LMBVP1(-2)	0.033	0.392	-0.054	0.030
Wald Ki-Kare	0.975		4.931 ^c	
Sargan Test	0.855		0.177	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP1 (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP1 (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	-0.216	0.628	-0.021	0.975
Δ LKBG(-2)	0.123	0.717	-0.396	0.317
Δ LMBVP1(-1)	1.058	0.000	1.716	0.000
Δ LMBVP1(-2)	-0.311	0.004	-0.536	0.000
Wald Ki-Kare	0.237		3.220	
Sargan Test	0.038		0.274	

EK 1G. Δ LHDI ile Δ LBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	1.289	0.000	1.096	0.000
Δ LHDI(-2)	-0.295	0.014	-0.099	0.399
Δ LBKP(-1)	-0.002	0.676	-0.002	0.676
Δ LBKP(-2)	0.001	0.334	0.001	0.659
Wald Ki-Kare	0.959		0.195	
Sargan Test	0.555		0.266	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	7.108	0.199	9.474	0.104
Δ LHDI(-2)	-7.315	0.175	-8.878	0.201
Δ LBKP(-1)	1.161	0.006	1.641	0.005
Δ LBKP(-2)	-0.126	0.124	-0.344	0.014
Wald Ki-Kare	1.852		5.694 ^c	
Sargan Test	0.985		0.717	

Ek 1'in devamı

EK 1Ğ. ΔLHDI ile ΔLBMP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	1.423	0.000	1.221	0.000
ΔLHDI(-2)	-0.411	0.002	-0.237	0.107
ΔLBMP(-1)	0.006	0.491	0.014	0.003
ΔLBMP(-2)	-0.005	0.288	-0.005	0.276
Wald Ki-Kare	1.469		20.184 ^a	
Sargan Test	0.835		0.156	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBMP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBMP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	1.307	0.509	2.717	0.006
ΔLHDI(-2)	0.194	0.926	-0.467	0.348
ΔLBMP(-1)	0.843	0.000	0.962	0.000
ΔLBMP(-2)	-0.306	0.000	-0.314	0.000
Wald Ki-Kare	2.275		9.045 ^b	
Sargan Test	0.095		0.524	

EK 1H. ΔLHDI ile ΔLBOSKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	1.366	0.000	1.451	0.000
ΔLHDI(-2)	-0.383	0.002	-0.468	0.005
ΔLBOSKP(-1)	0.004	0.340	0.013	0.007
ΔLBOSKP(-2)	0.001	0.619	-0.005	0.119
Wald Ki-Kare	2.298		7.927 ^b	
Sargan Test	0.474		0.231	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBOSKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBOSKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	8.888	0.139	3.001	0.202
ΔLHDI(-2)	-8.525	0.209	-1.279	0.564
ΔLBOSKP(-1)	1.050	0.011	1.417	0.000
ΔLBOSKP(-2)	-0.151	0.138	-0.391	0.049
Wald Ki-Kare	2.799		2.881	
Sargan Test	0.726		0.622	

Ek 1'in devamı

EK 1I. Δ LHDI ile Δ LM₂P Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	1.392	0.000	1.452	0.000
Δ LHDI(-2)	-0.413	0.001	-0.524	0.002
Δ LM ₂ P(-1)	0.007	0.528	0.045	0.000
Δ LM ₂ P(-2)	-0.001	0.675	-0.013	0.002
Wald Ki-Kare	0.493		13.539 ^a	
Sargan Test	0.848		0.719	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LM ₂ P (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LM ₂ P (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	5.389	0.016	3.410	0.000
Δ LHDI(-2)	-2.535	0.133	-1.281	0.548
Δ LM ₂ P(-1)	0.713	0.000	0.815	0.054
Δ LM ₂ P(-2)	-0.161	0.022	-0.225	0.235
Wald Ki-Kare	6.252 ^b		20.109 ^a	
Sargan Test	0.195		0.168	

EK 1İ. Δ LHDI ile Δ LMBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	1.395	0.000	1.231	0.000
Δ LHDI(-2)	-0.414	0.002	-0.235	0.100
Δ LMBKP(-1)	0.006	0.116	0.008	0.075
Δ LMBKP(-2)	-0.003	0.073	-0.002	0.170
Wald Ki-Kare	3.363		3.225	
Sargan Test	0.289		0.184	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	7.065	0.010	8.508	0.000
Δ LHDI(-2)	-5.264	0.036	-6.106	0.000
Δ LMBKP(-1)	0.914	0.000	1.249	0.000
Δ LMBKP(-2)	-0.276	0.009	-0.418	0.005
Wald Ki-Kare	7.094 ^b		16.313 ^a	
Sargan Test	0.040		0.103	

Ek 1'in devamı

EK 1J. Δ LHDI ile Δ LMBVP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	1.377	0.000	1.276	0.000
Δ LHDI(-2)	-0.321	0.001	-0.260	0.054
Δ LMBVP(-1)	-0.004	0.375	0.001	0.430
Δ LMBVP(-2)	0.004	0.086	-0.003	0.111
Wald Ki-Kare	3.611		3.422	
Sargan Test	0.323		0.151	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	-5.743	0.199	-13.628	0.073
Δ LHDI(-2)	-0.472	0.919	-3.708	0.470
Δ LMBVP(-1)	0.743	0.001	0.445	0.222
Δ LMBVP(-2)	-0.232	0.073	-0.015	0.960
Wald Ki-Kare	7.151 ^b		53.926 ^a	
Sargan Test	0.308		0.269	

EK 1K. Δ LHDI ile Δ LMBVP1 Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	1.377	0.000	1.365	0.000
Δ LHDI(-2)	-0.370	0.017	-0.343	0.019
Δ LMBVP1(-1)	0.002	0.776	0.021	0.000
Δ LMBVP1(-2)	-0.002	0.523	-0.009	0.001
Wald Ki-Kare	0.574		26.010 ^a	
Sargan Test	0.636		0.239	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP1 (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP1 (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	2.691	0.201	2.704	0.107
Δ LHDI(-2)	-1.992	0.262	-2.344	0.064
Δ LMBVP1(-1)	0.796	0.000	1.231	0.000
Δ LMBVP1(-2)	-0.194	0.005	-0.301	0.020
Wald Ki-Kare	1.688		5.055 ^c	
Sargan Test	0.021		0.102	

Ek 1'in devamı

EK 1L. Δ LSHDI ile Δ LBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	1.058	0.000	1.200	0.000
Δ LSHDI(-2)	-0.003	0.984	-0.013	0.938
Δ LBKP(-1)	0.006	0.849	0.033	0.643
Δ LBKP(-2)	0.002	0.711	0.007	0.721
Wald Ki-Kare	0.221		1.711	
Sargan Test	0.760		0.634	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	-0.348	0.654	-1.930	0.006
Δ LSHDI(-2)	-0.033	0.944	-1.124	0.000
Δ LBKP(-1)	1.126	0.000	0.164	0.703
Δ LBKP(-2)	-0.127	0.022	0.031	0.790
Wald Ki-Kare	0.245		31.045 ^a	
Sargan Test	0.955		0.240	

EK 1M. Δ LSHDI ile Δ LBMP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	1.075	0.000	1.238	0.000
Δ LSHDI(-2)	0.067	0.550	-0.097	0.491
Δ LBMP(-1)	-0.005	0.843	0.007	0.801
Δ LBMP(-2)	-0.025	0.187	-0.014	0.430
Wald Ki-Kare	2.521		2.176	
Sargan Test	0.299		0.484	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBMP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBMP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	0.233	0.511	0.869	0.415
Δ LSHDI(-2)	0.036	0.885	0.048	0.890
Δ LBMP(-1)	0.937	0.000	1.034	0.000
Δ LBMP(-2)	-0.327	0.002	-0.331	0.000
Wald Ki-Kare	0.475		2.126	
Sargan Test	0.048		0.608	

Ek 1'in devamı

EK 1N. Δ LSHDI ile Δ LBOSKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	1.085	0.000	1.140	0.000
Δ LSHDI(-2)	-0.015	0.912	-0.115	0.584
Δ LBOSKP(-1)	0.016	0.308	0.044	0.452
Δ LBOSKP(-2)	0.005	0.145	-0.012	0.427
Wald Ki-Kare	3.366		0.637	
Sargan Test	0.820		0.759	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBOSKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBOSKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	-0.005	0.996	0.967	0.252
Δ LSHDI(-2)	-0.033	0.947	0.410	0.325
Δ LBOSKP(-1)	1.273	0.000	1.481	0.000
Δ LBOSKP(-2)	-0.193	0.033	-0.383	0.068
Wald Ki-Kare	0.004		16.046 ^a	
Sargan Test	0.866		0.438	

EK 1O. Δ LSHDI ile Δ LM₂P Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	1.049	0.000	0.979	0.000
Δ LSHDI(-2)	-0.049	0.635	-0.081	0.513
Δ LM ₂ P(-1)	0.011	0.620	0.059	0.106
Δ LM ₂ P(-2)	0.000	0.948	-0.007	0.697
Wald Ki-Kare	0.248		5.004 ^c	
Sargan Test	0.741		0.339	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LM ₂ P (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LM ₂ P (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	0.394	0.549	-2.397	0.191
Δ LSHDI(-2)	-0.275	0.321	-0.791	0.112
Δ LM ₂ P(-1)	1.214	0.000	2.230	0.001
Δ LM ₂ P(-2)	-0.278	0.007	-0.774	0.018
Wald Ki-Kare	1.523		3.097	
Sargan Test	0.201		0.279	

Ek 1'in devamı

EK 1Ö. ΔLSHDI ile ΔLMBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLSHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLSHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLSHDI(-1)	0.977	0.000	1.181	0.000
ΔLSHDI(-2)	-0.055	0.665	-0.014	0.846
ΔLMBKP(-1)	0.038	0.156	-0.014	0.741
ΔLMBKP(-2)	-0.019	0.171	-0.004	0.846
Wald Ki-Kare	2.202		0.488	
Sargan Test	0.884		0.414	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLSHDI(-1)	0.351	0.641	1.047	0.483
ΔLSHDI(-2)	-0.307	0.278	-0.295	0.484
ΔLMBKP(-1)	1.218	0.000	1.535	0.000
ΔLMBKP(-2)	-0.453	0.003	-0.443	0.000
Wald Ki-Kare	2.230		2.581	
Sargan Test	0.033		0.205	

EK 1P. ΔLSHDI ile ΔLMBVP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLSHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLSHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLSHDI(-1)	1.066	0.000	1.135	0.000
ΔLSHDI(-2)	-0.063	0.562	0.006	0.957
ΔLMBVP(-1)	0.010	0.416	-0.012	0.221
ΔLMBVP(-2)	-0.002	0.756	0.012	0.025
Wald Ki- Kare	0.873		5.714 ^c	
Sargan Test	0.451		0.380	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBVP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBVP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLSHDI(-1)	-1.928	0.362	-6.257	0.061
ΔLSHDI(-2)	-1.055	0.414	-5.701	0.000
ΔLMBVP(-1)	0.812	0.002	0.722	0.000
ΔLMBVP(-2)	-0.311	0.020	-0.339	0.007
Wald Ki-Kare	0.894		50.843 ^a	
Sargan Test	0.095		0.067	

Ek 1'in devamı

EK 1R. Δ LSHDI ile Δ LMBVP1 Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	1.047	0.000	1.346	0.000
Δ LSHDI(-2)	-0.008	0.949	-0.001	0.992
Δ LMBVP1(-1)	0.028	0.517	0.002	0.981
Δ LMBVP1(-2)	-0.035	0.172	-0.044	0.152
Wald Ki-Kare	1.914		2.727	
Sargan Test	0.791		0.389	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP1 (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP1 (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	-0.944	0.150	-1.314	0.268
Δ LSHDI(-2)	-0.027	0.927	-0.080	0.851
Δ LMBVP1(-1)	1.011	0.000	1.641	0.000
Δ LMBVP1(-2)	-0.238	0.001	-0.397	0.006
Wald Ki-Kare	2.191		3.718	
Sargan Test	0.058		0.761	

EK: 2 OECD Dinamik Panel Nedensellik Testi Sonuçları

EK 2A. Δ LKBG ile Δ LBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.801	0.000	1.621	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.831	0.005	-0.688	0.010
Δ LBKP(-1)	0.016	0.609	0.028	0.504
Δ LBKP(-2)	0.021	0.374	0.006	0.756
Wald Ki-Kare	9.353 ^a		1.658	
Sargan Test	0.710		0.437	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	0.178	0.517	0.580	0.357
Δ LKBG(-2)	0.199	0.358	0.062	0.915
Δ LBKP(-1)	0.827	0.000	0.633	0.031
Δ LBKP(-2)	0.018	0.884	0.056	0.658
Wald Ki-Kare	10.651 ^a		6.755 ^b	
Sargan Test	0.576		0.951	

Not: a, b, c sırasıyla ilgili katsayıların %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyesinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

EK 2B. Δ LKBG ile Δ LBMP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.744	0.000	1.529	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.740	0.002	-0.551	0.001
Δ LBMP(-1)	0.004	0.946	-0.013	0.770
Δ LBMP(-2)	-0.038	0.290	-0.033	0.316
Wald Ki-Kare	3.401		5.050 ^c	
Sargan Test	0.587		0.709	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBMP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBMP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	0.668	0.000	1.183	0.000
Δ LKBG(-2)	0.116	0.382	-0.416	0.039
Δ LBMP(-1)	0.128	0.240	0.282	0.082
Δ LBMP(-2)	0.014	0.887	-0.099	0.502
Wald Ki-Kare	108.723 ^a		44.236 ^a	
Sargan Test	0.062		0.188	

Ek 2'nin devamı

EK 2C. ΔLKBG ile ΔLBOSKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLKBG (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLKBG (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLKBG(-1)	1.785	0.000	1.521	0.000
ΔLKBG(-2)	-0.821	0.006	-0.614	0.008
ΔLBOSKP(-1)	0.015	0.624	0.014	0.489
ΔLBOSKP(-2)	0.023	0.349	0.012	0.311
Wald Ki-Kare	11.396 ^a		2.483	
Sargan Test	0.706		0.547	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBOSKP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBOSKP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLKBG(-1)	0.962	0.001	0.690	0.142
ΔLKBG(-2)	-0.346	0.261	-0.171	0.703
ΔLBOSKP(-1)	0.796	0.006	0.778	0.000
ΔLBOSKP(-2)	-0.025	0.874	-0.054	0.751
Wald Ki-Kare	12.902 ^a		4.129	
Sargan Test	0.720		0.857	

EK 2Ç. ΔLKBG ile ΔLM₂P Değişkenleri Arasındaki Dinamik Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLKBG (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLKBG (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLKBG(-1)	1.622	0.000	1.399	0.000
ΔLKBG(-2)	-0.627	0.001	-0.435	0.006
ΔLM ₂ P(-1)	-0.012	0.821	0.006	0.830
ΔLM ₂ P(-2)	-0.025	0.598	-0.044	0.160
Wald Ki-Kare	430.638 ^a		3.324	
Sargan Test	0.431		0.276	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLM ₂ P (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLM ₂ P (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLKBG(-1)	-0.160	0.530	-0.013	0.963
ΔLKBG(-2)	0.657	0.001	0.476	0.041
ΔLM ₂ P(-1)	0.492	0.001	0.750	0.000
ΔLM ₂ P(-2)	-0.106	0.348	-0.251	0.033
Wald Ki-Kare	21.051 ^a		7.568 ^b	
Sargan Test	0.035		0.068	

Ek 2'nin devamı

EK 2D. DLKBG ile DLMBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.708	0.000	1.377	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.704	0.022	-0.419	0.001
Δ LMBKP(-1)	-0.007	0.944	-0.034	0.663
Δ LMBKP(-2)	-0.012	0.852	0.005	0.902
Wald Ki-Kare	2.189		1.885	
Sargan Test	0.538		0.543	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBKP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBKP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	0.259	0.152	1.080	0.000
Δ LKBG(-2)	1.038	0.000	0.174	0.392
Δ LMBKP(-1)	-0.755	0.000	-0.370	0.046
Δ LMBKP(-2)	0.530	0.000	0.262	0.063
Wald Ki-Kare	116.829 ^a		51.467 ^a	
Sargan Test	0.225		0.037	

EK 2E. DLKBG ile DLMBVP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.551	0.000	1.225	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.632	0.001	-0.448	0.030
Δ LMBVP(-1)	-0.008	0.687	-0.011	0.694
Δ LMBVP(-2)	-0.002	0.801	-0.003	0.829
Wald Ki-Kare	1.809		4.490	
Sargan Test	0.424		0.196	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	-7.254	0.000	-13.045	0.000
Δ LKBG(-2)	3.388	0.002	7.797	0.001
Δ LMBVP(-1)	0.285	0.132	-0.167	0.655
Δ LMBVP(-2)	-0.055	0.621	0.358	0.265
Wald Ki-Kare	54.998 ^a		27.988 ^a	
Sargan Test	0.036		0.277	

Ek 2'nin devamı

EK 2F. Δ LKBG ile Δ LMBVP1 Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LKBG (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	1.734	0.000	1.416	0.000
Δ LKBG(-2)	-0.684	0.014	-0.426	0.003
Δ LMBVP1(-1)	-0.081	0.258	-0.051	0.459
Δ LMBVP1(-2)	0.017	0.645	0.006	0.867
Wald Ki-Kare	3.543		2.458	
Sargan Test	0.540		0.519	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP1 (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP1 (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LKBG(-1)	0.938	0.002	0.008	0.086
Δ LKBG(-2)	0.193	0.335	0.001	0.662
Δ LMBVP1(-1)	-0.001	0.988	-0.205	0.649
Δ LMBVP1(-2)	0.203	0.017	0.413	0.270
Wald Ki-Kare	71.896 ^a		10.810 ^a	
Sargan Test	0.378		0.416	

EK 2G. Δ LHDI ile Δ LBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	1.142	0.000	0.912	0.000
Δ LHDI(-2)	-0.174	0.017	-0.067	0.087
Δ LBKP(-1)	-0.001	0.688	0.002	0.514
Δ LBKP(-2)	-0.002	0.126	-0.001	0.543
Wald Ki-Kare	8.831 ^b		4.066	
Sargan Test	0.109		0.584	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	2.594	0.077	4.829	0.449
Δ LHDI(-2)	-0.802	0.278	-1.556	0.473
Δ LBKP(-1)	0.695	0.000	0.582	0.051
Δ LBKP(-2)	0.121	0.238	0.019	0.821
Wald Ki-Kare	4.176		0.590	
Sargan Test	0.115		0.641	

Ek 2'nin devamı

EK 2G. ΔLHDI ile ΔLBMP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	1.012	0.000	0.895	0.000
ΔLHDI(-2)	-0.069	0.362	-0.047	0.029
ΔLBMP(-1)	-0.002	0.776	0.005	0.437
ΔLBMP(-2)	-0.003	0.277	-0.005	0.032
Wald Ki-Kare	7.565 ^b		5.375 ^c	
Sargan Test	0.275		0.586	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBMP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBMP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	2.389	0.006	3.412	0.026
ΔLHDI(-2)	0.075	0.864	-0.578	0.462
ΔLBMP(-1)	0.418	0.002	0.629	0.000
ΔLBMP(-2)	-0.100	0.194	-0.205	0.003
Wald Ki-Kare	16.311 ^a		9.561 ^a	
Sargan Test	0.070		0.170	

EK 2H. ΔLHDI ile ΔLBOSKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	1.091	0.000	0.906	0.000
ΔLHDI(-2)	-0.138	0.087	-0.063	0.105
ΔLBOSKP(-1)	0.000	0.978	0.002	0.388
ΔLBOSKP(-2)	-0.001	0.452	0.000	0.734
Wald Ki-Kare	1.493		1.975	
Sargan Test	0.088		0.668	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBOSKP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLBOSKP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	4.109	0.023	1.366	0.862
ΔLHDI(-2)	-1.256	0.177	-1.815	0.384
ΔLBOSKP(-1)	0.893	0.001	1.104	0.042
ΔLBOSKP(-2)	-0.103	0.550	-0.181	0.213
Wald Ki-Kare	5.508 ^c		1.161	
Sargan Test	3.363		0.933	

Ek 2'nin devamı

EK 2I. Δ LHDI ile Δ LM₂P Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	1.093	0.000	0.876	0.000
Δ LHDI(-2)	-0.135	0.130	-0.007	0.830
Δ LM ₂ P(-1)	0.003	0.545	0.004	0.726
Δ LM ₂ P(-2)	-0.003	0.257	-0.004	0.212
Wald Ki-Kare	1.307		1.892	
Sargan Test	0.467		0.845	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LM ₂ P (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LM ₂ P (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	2.354	0.031	1.757	0.199
Δ LHDI(-2)	0.220	0.618	-0.069	0.950
Δ LM ₂ P(-1)	0.470	0.010	1.040	0.000
Δ LM ₂ P(-2)	-0.113	0.322	-0.462	0.000
Wald Ki-Kare	7.388 ^b		1.743	
Sargan Test	0.028		0.027	

EK 2İ. Δ LHDI ile Δ LMBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	1.048	0.000	0.949	0.000
Δ LHDI(-2)	-0.088	0.194	-0.026	0.261
Δ LMBKP(-1)	-0.002	0.758	0.000	0.999
Δ LMBKP(-2)	-0.003	0.512	-0.004	0.021
Wald Ki-Kare	3.517		12.554 ^a	
Sargan Test	0.477		0.310	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBKP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBKP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LHDI(-1)	1.334	0.286	3.550	0.002
Δ LHDI(-2)	0.867	0.127	0.984	0.303
Δ LMBKP(-1)	1.035	0.000	0.940	0.000
Δ LMBKP(-2)	-0.319	0.066	-0.230	0.181
Wald Ki-Kare	8.492 ^b		55.146 ^a	
Sargan Test	0.008		0.038	

Ek 2'nin devamı

EK 2J. ΔLHDI ile ΔLMBVP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	0.942	0.000	0.828	0.000
ΔLHDI(-2)	-0.064	0.344	-0.013	0.702
ΔLMBVP(-1)	-0.004	0.048	-0.002	0.212
ΔLMBVP(-2)	0.001	0.406	0.000	0.788
Wald Ki-Kare	9.097 ^b		10.836 ^a	
Sargan Test	0.174		0.552	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBVP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBVP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	-16.401	0.000	-15.846	0.001
ΔLHDI(-2)	1.114	0.653	0.684	0.827
ΔLMBVP(-1)	0.348	0.107	0.416	0.283
ΔLMBVP(-2)	-0.116	0.264	-0.061	0.797
Wald Ki-Kare	68.702 ^a		13.860 ^a	
Sargan Test	0.011		0.200	

EK 2K. ΔLHDI ile ΔLMBVP1 Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	1.048	0.000	0.949	0.000
ΔLHDI(-2)	-0.078	0.237	-0.014	0.465
ΔLMBVP1(-1)	-0.005	0.429	0.000	0.924
ΔLMBVP1(-2)	-0.003	0.325	-0.005	0.001
Wald Ki-Kare	5.782 ^c		16.051 ^a	
Sargan Test	0.487		0.269	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBVP1 (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBVP1 (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLHDI(-1)	1.256	0.231	4.298	0.000
ΔLHDI(-2)	1.218	0.022	1.138	0.094
ΔLMBVP1(-1)	0.778	0.000	0.835	0.001
ΔLMBVP1(-2)	-0.236	0.065	-0.322	0.121
Wald Ki-Kare	24.777 ^a		102.289 ^a	
Sargan Test	0.006		0.024	

Ek 2'nin devamı

EK 2L. Δ LSHDI ile Δ LBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	0.938	0.000	0.880	0.000
Δ LSHDI(-2)	0.173	0.016	0.059	0.347
Δ LBKP(-1)	-0.037	0.401	0.023	0.178
Δ LBKP(-2)	-0.004	0.683	-0.020	0.031
Wald Ki-Kare	11.056 ^a		8.254 ^b	
Sargan Test	0.979		0.946	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBKP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	2.118	0.127	7.736	0.001
Δ LSHDI(-2)	0.248	0.359	1.542	0.001
Δ LBKP(-1)	0.705	0.014	0.419	0.105
Δ LBKP(-2)	0.014	0.891	0.187	0.192
Wald Ki-Kare	2.410		14.182 ^a	
Sargan Test	0.821		0.571	

EK 2M. Δ LSHDI ile Δ LBMP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	0.742	0.000	0.696	0.000
Δ LSHDI(-2)	0.114	0.001	0.056	0.376
Δ LBMP(-1)	-0.007	0.820	0.007	0.779
Δ LBMP(-2)	0.005	0.737	-0.002	0.871
Wald Ki-Kare	0.115		0.081	
Sargan Test	0.845		0.600	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBMP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBMP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	2.069	0.015	6.261	0.044
Δ LSHDI(-2)	0.568	0.006	0.505	0.299
Δ LBMP(-1)	0.326	0.021	0.525	0.005
Δ LBMP(-2)	-0.153	0.072	-0.411	0.000
Wald Ki-Kare	11.029 ^a		5.854 ^b	
Sargan Test	0.196		0.226	

Ek 2'nin devamı

EK 2N. Δ LSHDI ile Δ LBOSKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	0.652	0.007	0.493	0.217
Δ LSHDI(-2)	0.083	0.186	0.053	0.558
Δ LBOSKP(-1)	0.024	0.467	0.053	0.018
Δ LBOSKP(-2)	-0.012	0.039	-0.013	0.103
Wald Ki-Kare	4.680 ^c		12.641 ^a	
Sargan Test	0.598		0.811	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBOSKP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LBOSKP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	4.287	0.004	15.673	0.267
Δ LSHDI(-2)	0.763	0.030	2.053	0.513
Δ LBOSKP(-1)	0.415	0.131	0.149	0.890
Δ LBOSKP(-2)	0.099	0.426	-0.041	0.770
Wald Ki-Kare	8.746 ^b		2.713	
Sargan Test	0.895		0.773	

EK 2O. Δ LSHDI ile Δ L_M₂P Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	0.705	0.000	0.941	0.000
Δ LSHDI(-2)	0.102	0.133	0.026	0.504
Δ L _M ₂ P(-1)	0.005	0.925	0.021	0.376
Δ L _M ₂ P(-2)	0.005	0.858	-0.029	0.003
Wald Ki-Kare	0.350		9.092 ^b	
Sargan Test	0.922		0.718	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ L _M ₂ P (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ L _M ₂ P (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	2.263	0.162	8.563	0.162
Δ LSHDI(-2)	0.588	0.156	0.936	0.410
Δ L _M ₂ P(-1)	0.476	0.162	0.308	0.587
Δ L _M ₂ P(-2)	-0.174	0.388	-0.193	0.453
Wald Ki-Kare	2.377		2.270	
Sargan Test	0.433		0.768	

Ek 2'nin devamı

EK 2Ö. ΔLSHDI ile ΔLMBKP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLSHDI (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLSHDI (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLSHDI(-1)	0.756	0.000	0.483	0.000
ΔLSHDI(-2)	0.111	0.003	0.051	0.347
ΔLMBKP(-1)	-0.005	0.871	0.041	0.008
ΔLMBKP(-2)	0.004	0.852	-0.018	0.027
Wald Ki-Kare	0.037		7.329 ^b	
Sargan Test	0.844		0.751	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBKP (1990-2007)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBKP (2000-2007)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLSHDI(-1)	4.099	0.028	10.055	0.024
ΔLSHDI(-2)	0.846	0.006	0.934	0.159
ΔLMBKP(-1)	0.266	0.479	0.646	0.000
ΔLMBKP(-2)	0.163	0.518	-0.245	0.011
Wald Ki-Kare	8.79 ^b		5.141 ^c	
Sargan Test	0.632		0.710	

EK 2P. ΔLSHDI ile ΔLMBVP Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLSHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLSHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLSHDI(-1)	0.606	0.000	0.788	0.000
ΔLSHDI(-2)	0.127	0.004	0.031	0.585
ΔLMBVP(-1)	-0.017	0.090	-0.008	0.231
ΔLMBVP(-2)	0.006	0.175	0.001	0.831
Wald Ki- Kare	2.904		5.606 ^c	
Sargan Test	0.749		0.960	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBVP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi ΔLMBVP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
ΔLSHDI(-1)	-14.687	0.000	-20.666	0.000
ΔLSHDI(-2)	-3.412	0.001	-4.618	0.000
ΔLMBVP(-1)	0.288	0.120	0.543	0.038
ΔLMBVP(-2)	-0.201	0.065	-0.249	0.057
Wald Ki-Kare	50.804 ^a		25.153 ^a	
Sargan Test	0.322		0.318	

Ek 2'nin devamı

EK 2R. Δ LSHDI ile Δ LMBVP1 Değişkenleri Arasındaki Nedensellik Testi Sonuçları

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LSHDI (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	0.763	0.000	0.437	0.000
Δ LSHDI(-2)	0.112	0.001	0.065	0.227
Δ LMBVP1(-1)	-0.002	0.942	0.042	0.002
Δ LMBVP1(-2)	-0.005	0.825	-0.016	0.073
Wald Ki-Kare	0.448		9.644 ^a	
Sargan Test	0.854		0.633	

Açıklayıcı Değişkenler	Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP (1990-2009)		Bağımlı Değişken ve Dönemi Δ LMBVP (2000-2009)	
	Katsayılar	P-Değeri	Katsayılar	P-Değeri
Δ LSHDI(-1)	3.441	0.005	11.205	0.013
Δ LSHDI(-2)	0.706	0.002	0.972	0.114
Δ LMBVP1(-1)	0.199	0.247	0.503	0.014
Δ LMBVP1(-2)	0.007	0.959	-0.343	0.000
Wald Ki-Kare	14.786 ^a		6.383 ^b	
Sargan Test	0.296		0.810	

ÖZGEÇMİŞ

Dilek Tandoğan, 21. 05. 1977 tarihinde Almanya'da doğdu. 1990 yılında Trabzon Erdoğdu İlköğretim Okulu'ndan, 1993 yılında Trabzon Kanuni Ortaokulu'ndan ve 1996 yılında Trabzon Lisesi'nden mezun oldu. Lisans eğitimini 2000 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi (KTÜ), Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü'nde tamamladı. Aynı yıl KTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE) Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans eğitimini 2005'de tamamladı. 2007 yılında KTÜ, SBE İktisat Anabilim Dalında, başladığı doktora eğitimine halen devam etmektedir. Mart 2006'da KTÜ Vakfıkebir Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak göreve başladı ve halen bu görevi sürdürmektedir.

Tandoğan, evli ve bir çocuk sahibi olup İngilizce bilmektedir.